

भारत सरकार
GOVERNMENT OF INDIA
राष्ट्रीय पुस्तकालय, कलकत्ता ।
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA.

वर्ग संख्या

Class No.

पुस्तक संख्या

Book No.

रा० पु०/ N. L. 38.

Te

894.8132

Sr 353K

MGIPC—S4—9 LNL/66—13-12-66—1,50,000.

12 674. 312
52 253 R

కాళిదాసనాటకము

౧౩

బళ్ళారిలో పోలగానుండిన

డి. శ్రీ. బ్రహ్మశ్రీ కోటాచలం శ్రీనివాసరామగారిచే

నాటకంకముల నాటకములకు నాంధ్రభాషను ప్రతినివిత్రములకు

రచించుటబడినది.

కె. శ్రీరామస్వామిరావుచే

ప్రకటింపబడియె.

మొదటికూర్పు

బళ్ళారి.

అంధ్రముద్రాక్షరశాలయంకు.

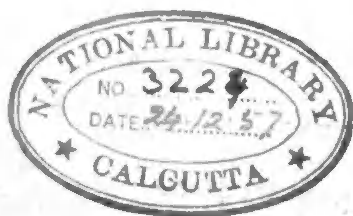
ముద్రితము.

1925.

Registered Copy-Right.

కెల రు. 1-0-0

SHELF LISTED

పీ ఠ క.

ఈ నాటకములోని యితీవృత్తమంతయు నా స్వంతముగాదు. బ్రహ్మశ్రీ చిలకచూడి వెంకట రామానుజాచార్యులవారు కాలిదాసనాటకమనియు భోజనాటకమనియు వినోద కథాకల్పవల్లియనియు వ్రాసియుండిరి. పూర్వకపుట శ్లోకపద్యము లనేకములెత్తి కాలిదాసకృతములని వారు వ్రాసినారు. అందులోని గొన్ని పూర్వ కవికృత చమత్కార శ్లోకములు నే గ్రహించితిని. మిగిలినవానిని గాలవి శంభు భీమచే వదలితిని. మైసూరు జ్యములోఁ బండితులగు బ్రహ్మశ్రీ వేంకటాచార్యుల వారు కర్నాటక భాషలో భోజప్రబంధమని యొకనాటకము వ్రాసినారు. అది ప్రవర్తనీయముగ నున్నదికాని కొన్ని యసందర్భాంశములున్నవి. అవి పండితవరులకు రుచింపవని దోచును. ఈ నా నాటకములోను, ససందర్భాంశము లనేకములుండును. కశ్యపునకు మదాలసయను నప్పరసయందుఁ బుట్టినవాడు కాలిదాసని నే నింతకుమున్ను వినియుండలేదు. బ్రహ్మశ్రీ నారసరాజు లక్ష్మీప్రసాదముగారు, తమ కాలిదాసనాటకములో, నీ గాథను సూచించినారు. అగాధ ననును గ్రహించితిని. ఈ నాటక మక్షరాస్యులాడినఁ జక్కఁగనుండును. కానిచో హాస్యాస్పదమగును. పండితవరులకు నా నమస్కృతులు. అథాస్వాదన మొనరింపక శబ్దమూల్యవిచారకులగు పెద్దలకును నా వందనములు. పండితశిరోమణియై వాక్యతీయను బిరుదునంది సారస్వతప్రపంచంబునమిక్కిలి ప్రసిద్ధిగాంచిన ముంజమహాపాతుడు భోజనిజంపఁ బ్రయత్నించెననుట విశ్వాసార్థముకాదు. ఈ నాటకములోఁ బూర్వకపుట సంస్కృత శ్లోకములు విశేషముగ నుండు కారణంబునఁ దెనుఁగుపద్యములు గొన్నిమాత్రము రచించితిని. సమస్యాపూర్ణములకు వ్రాయఁబడినపద్యములు కేవలచాటువులయి యాంధ్రప్రపంచమునందెల్లెడ వ్యాపించినవి. కొన్నిపద్యములు వదలఁదగినవిగనున్నవి. ఈ నాటక సంవిధానమంతయును కేవల కల్పనాకథగఁ బారంపరిగ వచ్చినదిగాని యథార్థసిద్ధిగ నుండునని తలఁచుట సమాధములేదు. భవభూతి, దండి, చిల్లరాదికవులు కాలిదాసుని సమకాలికులుగారు. భోజరాజుకాలమునకుండిన కాలిదాసభిషవ కాలిదాసగునుగాని యాదికాలిదాసుగాదు. అది కాలిదా సుకాకుంఠలాది నాటకములు రచించిన ప్రసిద్ధవరకవి. అది శంకరులు భక్త్యపారి ముదలగు మహానుభావుల సమకాలికుడు. క్రీస్తుశకమునకు నాటక రా

బ్రిటులకు మున్నున్నవాడు. విక్రమార్క భోజన కాలమునందున్న కారభివ
 కాళిదాసులను చిరుదములందినవాడు. ఈ యభివదాసులలో నెవరోయోగరు,
 మేళుసందేశ కుమార సంభవాది కావ్యములు రచించినారు. భోగవత చంద్రావ్ర
 బంధయోగ యభివదాసు రచించెను. వీరికాలమెటుంగుట కష్టముగనున్నది.
 ఈ యభివదాసులను లెవరిచేనైన మెసంగబడినవియో లేక యప్పటికవు
 లంబలే కావకాపసభయములేమి, తమంతకుదామే స్వతంత్రించి యుంచుకొనిన
 వియోగ తెలియరాదు. ఇటులనే యభివదాసులు, కవిబ్రహ్మలు, కవికా కితామి
 హాలను చిరుదులు వాడుకలోనున్నవి. స్వతంత్రించి భూషించుకొనుట యెట్టివేడు
 కయో! నాటకములు రచించిన కాళిదాసునివేరు మాతృగుప్తుడు. ఇతఃదుష్టముని
 శేలుడు కావ్యులను నార్యావర్తమునుండి పాటఁబోలి కాకారిశృంగరియని వేరంది
 హర్షశకమును స్థాపించిన శ్రీహర్షవిక్రమాదిత్యుని యాస్థానకవి. శ్రీహర్షశకమునకు
 457 వర్సెరములకు ముందున్నవాడు. శ్రీ హర్షవిక్రమాదిత్యునంతటి యరాధ్యులకు
 విక్రమాదిత్యనామమును, గాళిదాసునంతటి విద్యాధికులకుఁ గాళిదాసనామమును
 లభించుటచే నిజమగు వారిజీవితకాలములు సమానమునుండి యధునాతనమునకు
 నీడ్వఁబడినవి.

సుజన విధేయుడు

కోదాచలం శ్రీనివాసరావు

బల్లారి

14-8-1916

ప్రదీపపాత్రలు

మాత్రభానుడు

పెద్దభోజుడు

బ్రహ్మ

కంఠీరవుడు

దుర్వాసుడు

భటుడు

విశ్వామిత్రుడు

కరాసుడు

భరతముని

బుద్ధిసాగరుడు

కందు

సేనానాయకుడు

విభావక

గౌతముడు

మహాదకన్య

విశ్రమరాజు

సోమాల

అంగ-వంగ - కలింగ శాస్త్రీక

శంధ్రుడు

శాచపమాదులు

మంజరాజు

మంత్రి

శ్రీష్ఠశాస్త్రి

దంబరవాడు

బ్రహ్మశాస్త్రి

దర్శనానుడు

దుష్పథి

బ్రహ్మరాక్షసుడు

దుర్వాసుడు

భవభూతి

దుష్టులు

దండి

వీరయోగి

భాగ

చిన్నభోజుడు

కల్పగ

మర్రి	బ్రహ్మచారి
కుటుంబపులు	శంకరకవి
కుంభకారుడు	చక్రకులీచక్ర
కుబేరుడు	మంటి, ఏకాక్షి, అంగహినుడు,
నిర్భాగ్యశాస్త్రి	జోచరులు
సుబ్బానాథుని	

ప్రీతిపాత్రములు

నటి	మధుసూదన
నరసింహ	నీమిరిని
పాల్వె	నళి
ప్రతికర్త	కాంచనమాల
గుణమూర్తి	వేళ్ళలు

శ్రీరామాయనము.

५०६.

Figure 1

శ్రీ విద్యావేదవేత్తనాథి, విరాజిల్లగ, విభాకాకృతిగ
 ప్రవాహముననుగోచర భౌతిక వినివించునా
 నేవోలెనునా విభాసిత మహాభిరాల పీఠిమృతగ
 ప్రవాహాగ్రవిరామయ్యెనుననుగోచర దీప్తాయురారోగ్యముల్.

(500-0000)

విశ్వానికి కాలమ్బువ్విజరప్పిగన పరిగొచ్చాయెను. అలసగమనము, సకా యలసదుమియి
కొచ్చి, ఎదురొచ్చు శ్రీపతిగజరప్పిగని కృంగారియగొను పనులలో నాలమంగుడు
యెరుదు. అందువలననే శివమధుమోదులగని లిలిముడిమిగను చుండెను.

శ్రీ పద్మావతీ నరసింహస్వామి ముగ్ధమూర్తి

అ. ఉదయగిరి, కోల్లూరుమరచాచి

అంబేద్కర్‌ల విప్లవకాండము

శ్రీమంతులుగా రి చివరివరకు.

అట్లే సో-నా-కులగ-వా నువకుల! ఇప్పుడయిన నీకుయ్య-త్తన పంపెను చాచివచ్చెనా?

(8B 62426.)

ప్రశ్న:—అలాగే, వచ్చునంతలో ప్రవేశనైన ఇదిలాంటి వస్తువు పరిపరిచిపోయి, తరువాత అది
వేరలను సంపూర్ణ స్వతంత్రమునగా? మృత్యువాదాంతం? మరల అప్పుడొకప్పుడొక
అటు: గాలమువలన?

ప్రశ్న:— ఆర్యా! అయ్యలూ! అది తెలియకే ప్రాసంగికముగా నుండినట్లును నింద వాటికినిచ్చితిని.

విధి:—విజయ విజయ. కవులయొక్కను గానకలయొక్కను మహానామమును పఠించు. ఆపరమము.

॥०॥ **విప్రులందుఁ గాంతలందును,**

భూవిజయవరమును దుర్గా నై స్మరింప వలయును.

॥०॥

శనిభాగము శనిముగూరము

శనిరథముగఁబరిణామ బ్రహ్మశ్రీనమఃసే.

అర్జున! ఈ భూటులో గాఢమోషమునయితేనే ఉద్భవమైన బుద్ధిమితము.
మీది సభ్యులందఱు ద్వరపమునది కరకాళధ్వజం మమ హృదయమన్నవాడు.

శ్రీమతి:—వాడా! ఈ మోష సభ్యులు రక్షింప, యెవరిలో? సభకులుగానేని మనవల సార్థ
భావములు వారితలు తెలియను? తెలియనిచో మనస్త్రుటంతయు కలుద్రమిన శత్రువు
గర్వికలుగునుకా?!

శ్రీ. సర్వచేత్రం రసభావశబ్దసమితి,
భావవిరహితులకు నెట్లుభవ్యమగును?

శ్రీమతి:— అర్జున! నిమిషమిది.

శ్రీ. సేత్రవర్ణమునకు నెటు నెలకవచ్చును,
చిత్రరత్నంబరంబుల చలువు చెలియు.

శ్రీమతి:— నీవారితవంశము. ఇందుగూడిన వారితేలు గరులున్నవాడు. చాటున దుర్లభా.
లంబ వికసార్థమ గానిర్వచించుచుండునుగాని కవికరమునకు అవకాశము. నీవు నీతినివర్ణి
వాదవైకము. కొంతమంది. అర్జునా! నీ పశ్యైత్యులయందు యవధానం చిత్రలేఖన
మోటుల గ్రామ్యభావలు పూర్వం భావించుటాని కంటిండును వచ్చుచున్నది.
పంధాదులుచు నిర్వికారంబునుగవడి గృహంబులకు వెళ్లుదు. వ్యక్తముగ ద్రవ్యవృత్తి
విశేషము మనము చింతించవలెనుగాని యర్థవారిని మోషింపరాదు. మోషింపిందచో మన
కార్యంబునకు కంఠరాదాకరింబులు వాటిల్లును.

శ్రీమతి:—వాడా! వినియి, భరదామయము మనకు! రసకందీలో. జగదీశుడే దుష్టు లెల్లకొను
వారవడంబున?

శ్రీమతి:— అర్జున! అర్జున! ప్రవేశంబునకు ప్రార్థనమున్నవారము. కార్యలోచన నేయవ
ంబా? ఈ మోష విద్యుత్సర్పలో నే నాటకంబు ద్రవ్యంబు మెప్పువరమునకు?

శ్రీమతి:—వాడా! మెప్పుటిలేయ! ప్రస్తావనకంటె సెల్లియో నవీనమోషంబున వివాదం బ్రకర్షణ
చరణము పరిశీలిం! అ నాటకంబు?

శ్రీమతి:— నియమ నియమ. వృత్తివచ్చెను. అది భోగరాజ భాగములం చిత్రమును తెలుపునది.
“కాళి చా నది” యాటకమునకు.

శ్రీమతి:—వాడా! ఆ నాటక మెవరి కవిశయమైన?

శ్రీమతి:— భోగరాజం క్రిందనరాదునది.

శ్రీమతి:—మహా! వారో! అటులయిన నాటకము ప్రాధమ్యమున విస్తరించుటకాని నాటకమున
చేవ్యులతో కాటాయన నెలకొనుచున్నదామను.

శ్రీమతి:— నాటి! ఆ నందియమోషము. ఇట్టివంబును ప్రాయశాటకములు భండర భావన చేర్చు
మోలి యుండును.

నటి:—అటులైన గర్భవ్యాంశంబిచ్చిచ్చి.

సూర:—నాటి! అసూచనాచారక్రమ భవనరించి యుతువర్గనమ నలుపుట?

నటి:—నాథా! వీలుతువునునంది వర్ణింతును?

సూర:—అంగవల శృంగారాభిరచనలకు బోహద్యప్రాయమైయుండు వనంశస్తవర్గనకు సభంజనము గదా?

నటి:—అటులైన గీతామఖంబున కానిని వర్ణింతును నిశము.

సీ. మనుమరసంబును గుడ్డింధులఁ భంగి

గ్రోలుచు నులియుభృంగాని యెచట

విధిచావులనుజేరి పరిమళింతు, నలంది

కొమ్మల విహరించు కుజములెందు

వాగ్విభవంబును వాసిగాఁగని, గాన

ములుసెయుచుండు కోయిలలగుంపు

మధుకరా వర్ణిహృది మధుసఖునికడేరి

మాధవుడు ద్వృత్తిమ హీనిశేలు

గీ. పంకకాతా నవలమోము పొంకములను

బోరిజలములు విమలమై పోలువుఁగాంచి

మరునిధర్మాతి మహిమను మధురమగుచు

సంతసముఁ గూర్చుమడికి వాసంతముతువు.

సూర:—నాటి! వీవర్గనము రసిక జనాశ్లంఘంబుగనవ్విడి.

నటి:—నాథా! ఈ వసంతమున సూర్యుడేల శైశ్వరుఁడగును?

గీ. నాథ! అదియేల దివసాధినాథుఁడిపుడు,

మందగలిసందెనభమున, మందరీతి.

సూర:—నాటి! దానిఁగారణము శృంగారవతులగు సంగనలే.

గీ. భామ! భానుండుభామల మోమువసలు,

గనఁగనెన్నుచు మాంద్యంబుఁగనియెగలిసి.

నటి:—నాథా! వీనుడివికరితి సంగవల శృంగారములఁబాడ నవచ్చింది సూర్యుడు సభోహర్గంబున

మెల్లఁగనకుచుచుందిసవో మలయమామకొడేరి యెల్లమ లిన్నఁగనకుచున్నవాడు?

సూర:—నాటి! దానిని గొడ్డులేకారణము?

గీ. పుష్పవతులయి కొమ్మలుపొలుపుమీల

బననుఁడజ్ఞతవారినిఁబదిలి, విదన

స్వాతంత్ర్యమునకు సుఖము. మ,
మఱియొకరునునుభవించుచున్నది.

నటి:—నాథా! మిమ్ము నది ప్రకృతినను గుఱులైననె దోషముగోపించుచుండును. మఱియు
కటి మిమ్మునదిగద దానికేమి లడుగుదురో యాచెను.

సూత్ర:—నాథ! అదియేమి యడుగుదా.

నటి:—నాథా! ఇక్కలంబున మనసేరకుల రసమెల్ల నిండుచుండును. కాకలందియేమి?

సూత్ర:—తదుపి! దానిని స్త్రీరే కారణములు.

నటి:—నాథా! అదియేమి?

సూత్ర:—ఎటులనా! తెలియదనియు?

గీ. తాపమోప సరసులచానమాడ
నిమ్ము నాథులు పాలుపార నిలిచియుండ,
వారి నాథులు దిగ్గజ్రావెవారి నెల్ల
గాననింకెను నీరెల్లగాంరవికపె.

నటి:—నాథా! ఇక నేను మిమ్ములల్లకొనను. రెండు. సింహులరాజకమాడుతనం భోజనానకు
బట్టంబులకట్ట ముండాకా తానే సింహానకుభక్తియై యర్పించుచున్నాడట. అనేకుల
కది యుద్ధములేనివని. ఇదియెట్లు చెరిగిమించునో కాంక్షాకర్షణము.

సూత్ర:—ఇది యభ్యుదయనకు కారణమగును. మనము చింతించుకొనము.

(క డ ి యై యి)

(ముక్తి) మము.)

పూర్వ కంక్షము

(ఇదిప్రారంభము - విదవనాంది)

బ్రహ్మ - సరస్వతి - సావిత్రి - పుండరీక - దూర్వానుడు

విశ్వామిత్రుడు - భరతముని - కండు - విభండక

మాండకర్ణి - మందపాల - ఇంద్రుడు.

నరక:— పుండరీక! భరతమనఃమని కావమనకు నీవు భీరిలకుండు. నీవు నిన్నయించిన నేపథ్య
భీతియ న్యురేకమునకు గోపిని భూతలయన నేర్వయై పుట్టుతుని కరించెను. నేడు
నీ నాట్యమైపుణ్యమునాటి కారిద్రసాచియ్యారము. నీకు భూతాదధి ప్రభంబే కలిగియుండు.

కం. అతిశయం పంబూనుచు;
యతివరులుగింతులెంత యధిపలమైనా;
మరికొంతిం దింపితన,
యతివా; కావముమర్చు చభిక్షితికొ.

దుర్వా:—నీమి యీ! ఈ భరమున యీ శాంపర్న లావణ్యభరిత నటన ప్రత్యక్షానినె, పుంజు
స్థుట, కావంతెన్నా? (దుర్వామిత్రునిచేరి) యానిదియూ దుర్వామిత్రా! ఈ భర
తుని యనిచేకము! నీవయ్యంబెనచో, మేనకానంగు ముఖంబెన్నికంబని యింపెన్న
మొగంబి చరితంబునాది సుఖముల ముచుటచుంటివేకా?

దుర్వా:—నీమి. దుర్వాహ! అటుచూచుచున్నప్పుడు అ మేనక భూపాలిశయమున శరణు వైన దీనికె
గలచో? అందములేని కంఠంబు గూర్చినవాని! నీకు నీ ప్రాంతకర్మల భూపాలిశయమునెచో?
(దుర్వాహునిచేరి) నీమి. విధండకా! ఈ విషయమున నీ తాత్పర్యమేమి?

విధండ:—దుర్వామిత్రా! మీ యిరువురి తాత్పర్యమున నేవేద్యమింపదు. కందిరి, కేవలకదానింధము,
మేనకానక, ముట్టునని మేనక. చూచికించులతూచు కరిగెగనున యెత్తునని ఇనింపదు.
అ యతివయంతి భూపాలికాదేని నా తనంబెల్ల చూచునని, నేనొక యరణ్యమృగము
నై కానినెన్నంటి తిరుగుచుంటివా? (కంఠునిచేరి) నీమి కంఠా! నామాట నిండు
నానా?

కంఠు:—విధండకా! మీ రెవరెవరుకొనెన, ననుకొనుచు, నాశేమిభయములేదు. యింకాంతర
మోరయగు రుద్రునిచు నీరెవరును సమానులుకాదు. చొన కాదా మాండకర్మ?

మాంధ:—ఈ విషయమున వివాదంబు? మిషయనకారే యంతరిహాసకరులయిన, విదత్తకనకతనూ
రోనియగు మృతాని నేమూలప్రొక్కుదురు? భుజకచభారయగు తారసు నే యంబరమున
నిలుపుదురు? ఇనతానకనామయగు మేమ నే యన్నినింబడతెలి కాదుదురు? అనువమ
రవిజాలనయగు మదాలన నే కొండఁజేరుదు?

కంఠు:—ప్రభువులారా! మమ్మ మిరాచునందిన యనిచేకములన్నియు, మీరుమీరే, తెలికెట్టికొని
చుట మోగినకు నుంటియగుచుకల? " కాంబట్టినదే కంధ. కామనిగినదేగంగ " యను
భూలో: లొకొకరి వివర్తనముగ నున్నది మీచక్క; చాలు - చాలు దీరకయిండుది. భార
దేవ, శక్తియెబబిన యీ పుంజుస్థల నాట్యనై పుణ్యము నేత్రానందముగఁ గందము?

దుర్వా:—చుండి చుటులొనర్చుదు.

(పుంజుస్థల నాట్యమొనర్చుచుండును.)

దుర్వా:—(తన) దుర్వామిత్రా! యానిన దీనిపదవిస్థానము.

న. భాస్కరరాజుగారిగొప్పసంఘంబునందె

యొనగొప్పించినన్యాసకైక

విశ్వా:- (దుర్వాసుని గూర్చుండఁజెప్పును.)

(పుండీకస్థల నాట్యమాంభించును.)

దుర్వా:- (అహ - భరితా - భలా.)

మంచాలమండీర విభవరంగాలుగిరి

యోగైకగురునైన భోగమునకు

విశ్వా:- దుర్వాసా! ఈ నవరవలము గూర్చుండుము.

దుర్వా:- (హర్షించును.)

(పుండీకస్థల నాట్యమాంభించును.)

దుర్వా:- (విశ్వామిత్రునిఁజూచి) ఓహా!

చిలుకలకొలికి, యా, కులుకులుగంటివే

చిలుకులై కలఁచెను చిత్రమెల్ల

విశ్వా:- దుర్వాసా! ఇంచుక యూరకయిండుము: గూర్చుండుము.

(పుండీకస్థల నాట్యమాంభించును.)

దుర్వా:- (మఱలలేచి) ఓహా! దీనివఱాయలు.

శంకరుడైన నశంకరుఁడేయురా

శంకనారాజము కలయవినుము

విశ్వా:- దుర్వాసా! ఉన్నానునది నడించుచున్నావు. వలదీచర్య. ఊరక గూర్చుండుము.

(పుండీకస్థల నాట్యమాంభించును.)

దుర్వా:- (దానినమీరించి భలాయని నిత్యఁజలది)

గీ. అంగవిభ్రమమార యశంగసంగ

రమున కావచ్చినలేఖయై రవ్యగతిని

చెలఁగుచుండెడు నీచెలిచెలువమునకు

గాఢసామ్యము త్రిజగానఁగాన, నిజము.

(అనుచు నాట్యముఁ ద్రొక్కును.)

నరన్యతి:- (ఛక్కుననవ్వ) వాఱా! చూచితియో యీ ఋషిసిద్ధి?

దుర్వా:- (కోపమున) ఓహా! ఈ భారతిదుర్లభము? (నరన్యతినిఁజూచి) ఓసీ దురాశ్వురాలా!

నన్నుఁజూచి వరిపాపించెదవా? బ్రహ్మకు గూడినమాత్రాన బ్రహ్మజడవి నీకల్పెనని తెలిసి

కొంటిదియో? సిద్ధులే కన్నకండ్రినొడిగి నీవు బ్రహ్మర్షి నగు నన్న వహించెదగునా?

ఇది కేవలము భవప్రకృతులకుచేసిన యాచారము కావున నీవు భవని నీవనకుండైత్రుట్టి భరముల గారుచుందుము. అతడు నీకు బుద్ధిరచ్చును.

శా. బోనేభారతి! భారదారవయి వాగాడంబరత్వంబునకా
మానీంద్రుక ననుగాంచి నన్నగునే? మాన్యంబె! యీ వ్యతిరిక్
బాన్యగర్వము పొచ్చెనే! యతివతుల్ పూజ్యుల్ గదా! నీచర
దీనత్వంబున బూరుషుండవయి భాత్రికబుట్టుమా వైతమే.

బ్రహ్మ:—దుర్వాసా! దుర్వాసా! విమియి? ఎంతటికావమిది? వెనుకమందారయ్యైతిని. భారతర్వ
మున కవించితిని. బ్రహ్మబులు నమిగూడియుండు సభామధ్యయన, లక్ష్మణయులువీసి,
వెలచేయిపై వలపుగొని, లోబున్నాడునిందిత నటించసాగిరిది. నీ కోపాబోధలు
నకు వెలుది నభ్యులు నోరుమానికొనిరి. స్త్రీ ప్రకృతికావున సరస్వతినవ్వెను. అంతమా
త్రాన నింతటికావమిచ్చుననునా? చిరకాలాంత తపశలంబు నీగననునా? ఈ పాపఫలంబు
నీవనుభవింతువు. నా ప్రాణనియతను నానుండిగానీ భార్యాభర్తల విరహాగమునకుం గారం
భానుండైతిని.

సా.త్రి:—నీరీ దుర్వాసా! కామాన్యవిషయ్యంబును జయించి, శమవమాదులమిందు నీవు, కేవల నరుల
రీతి గామాదులకులొక శ్రీరవీరవ్యాయముననుండెడి యీ చంపతుల బయోగాగ్నినిద్రోసి
తిని కావున నీవు తావశియై యుండెదను. వియోగంబెంతటి యగ్గలంబగు వ్యభయనునది
నీ వెలుంగత కావున కావనమధునింతుటై నీవు భరణీతలంబున జరుగియైత్రుట్టి పిదకాతి
లో బురుహకృతినందిన యీ సరస్వతి నెతియై, ప్రభవనమోగమంబున వియోగ బాధచే
గుండుదు విడుతులందుడు బుధమిది బయోగంబును.

కం. సతివతులను కడఁబాసిన

యతివరుడగునీవు శాపహతుడవగుచు నా

శ్రీతిదొమ్మరవానికెన్

సతివై విరహాగ్నిగ్రుంగి చరియిరవుమికన్.

దుర్వా:—సాదిత్రీ! నీవుగాయత్యధి వేరవది బ్రహ్మరుత్నెడు నినుఁబూరింతురను గర్వంబున నిక్రి
ల్లుడు, రెండవరుద్రుడనని వన్నె కిక్కిననాకు కావనియ్యనోదితిని కావున నీకు నేనిపుడు
ప్రతికావించిచ్చెద.

కం. సావిత్రి! గర్విండుచు

నీవిధముననాకు శాపమిచ్చుకలేముకన్

నీవాజగతినిఁబుట్టుమ

స్త్రీమయి యపుడంచునీవు శతావ్రాధిన్.

బ్రహ్మ:— ఏమి దుర్వాసా! నేను నీవంటి భోజనాహారమునఁ బ్రజ్వలించ నారంభించితివి. అంతటికి
కావలసిన నారంభించితివి: ఇది దురాచ పాపముని యెప్పు నైతివి. నీ కపము చూడవలసిన
తేనెను చూచుచున్నది. చరకంటకుడవను నీవు మననము చేసినదని ఛీ ఛీ.

దుర్వా:— ఏమీ! విభాతా! తేనెత్రవను, నీకైతము కంగలిలోన నమించుచున్నావు కావున దేహాధి
కారమున నీవుఁడవనదు.

తి. దారనుచెన్ను వేసుకొని తాపనవర్జ్యునినన్ను దిట్టితే
యోర, విభాత; నీవరయుపాదను? మత్తిరిమాటలాడితే
భూతితపఃసంబంధము పూజ్యునినన్ను నిరాకరించితే
ధారణి:బుట్టి భూతిభరవంశనపాల్యుడి యుండుమీవికాక.
దుర్వాదలేని యీ సభ మండలమోచనములేదు పోయెద.

(నిష్క్రమము.)

బ్రహ్మ:— (అలోచననభివ్యంజిత) ఈ దుర్వాసుని దౌర్జ్యము దుస్సహయైనను నెకోరయంగా నెన్నడని
నామిచోచెడి భూలోకమున దేవతాన తొల్లిగ విడిచుచున్నది. మున్ను శ్రీమన్నారా
యణుడు దేవతాసాక్షాత్కారమున భూలోకముననుంచి దేవోద్ధారకుడైననీతి నేనిచ్చెడు
సంస్కృత భాషాద్ధారకుడై భువిజనులకు ముఖ్యముఁగనున్నది. మీమీ కాలోపహరిత
మీరును భువిజ్జుండుఁడి. ఈ వరస్వరి త్తరుచాక్రతి వీరజన్మమనవనకు దేవీవరమహిమంబున
రసజ్యోగఁ గావ్యజ్ఞానకామలసుకరించి సంస్కృతభాష మధ్యరించును. బ్రహ్మర్షులారా! మీ
పయోగంబు నే నహింసకాలము. కావున మీరును భరతలంబున సంస్కృతచరితరులగుదు; నీ
నడుచేరియందుఁడి. యథోచిత కర్మఫలముభవించె మనమెల్లరము భూలోకంబుఁజేర్చి
దుము. రండు.

దుర్వా:— [ప్రవేశస్థలములోంచి] ప్రవేశస్థరా! మంచి నాట్యవైభవముఁ జూపితివి: మా మోసనస్థ
లంబులందుఁ దిప్పు రంజితఃఃజేసితివి రమ్మ. పోవుదము.

[నిష్క్రమము.]

కాలిచాననాటకము.

(ప్రతిమాన్యము - ప్రథమరంగము.)

మంత్రి:— నేననుకొనినది, యింకొనియు, లామెను. చిరకాలాపేక్షన కలందితెలుగురా నాకన్యనకు
యము తటస్థించెను. ఒకమాన్యాధిష్ఠిత నింతవరకును కేళివనిత నెటుయ మెత్తుకెత్తు
వచ్చునాథుని యావ్వకుయాయకుంటిని కాలకమానర ధ్వజావస్థలో వలనరించి నాయన్న
కెత్తివచ్చెను కాలింబున వరదా నింతవరకుమిగిలెను. అధిష్ఠానములకులకుల పెద్దకాలం
ముగిద్దవలెను. కొక్కచార్మ సహన స్థలము ధర్మకు కాలన వర్తిని దుడిముట్టించు
నా యొనర్చిన కర్మములన్నియు నిర్మలమాయెను. యవకు వైద్యునింబుననో, నా భాగ్య
వలంబుననో, నాయన్న యంతరించెను ఇతడు దుష్టకాన్యంబునకు భంగకారిక నాయన్న
కమామకు భోజనముకాదు. ఆ కామకు మనసంతలకు నావచ్చి మవలంకించి
అనులు నాకు కరుణించును. వారిని దండనాథులనుకేసెను. మురిరియు నేనాధిపతియను
నా కామియై శ్రేణులూనిరను కాలింబున, నేదోయి నెవమున వారిని నింతకొనిన
లనుకేసి, కేళిధర్మలనానించి. వారివదలంబు నామియుల మందిరి. ఇతడు నావచ్చు
మెదడును మాటలాడ కనులనుచున్నాడు. చేతు నింతవరకులైనా కావలయును.

కం. రాజనయ రాజ్యమేలెద

భోజని సమవర్తిపురికింబోనడఁచెద, నే

నీ బసుల దండనానిధి

భాజనులనుకేసిమించి భానియధరక.

ఇటు సేయకున్న రాజ్యము నా వంశమునకు నిలువదు.

[నిష్క్రమము.]

ద్వి తీ య రంగము.

లస్థానము.

ముంజరాజు - బ్రహ్మకాశ్రి - దుర్భుధి - దుశ్శాసనుడు

దుర్భుధుడు - వీరయోగి - భోజుడు - కంఠీరపుడు - భటుడు.

మంత్రి:— విమోచియ బ్రహ్మకాశ్రి! నాకు బుద్ధిమంతులగు నేలయాలనించెదవు?

బ్రహ్మ:— ముంజరాజా! ఇది రాజ్యమువారియ గావున నాలనించిరి. ఇంక రెండుగడియలు నెక్కువి.

చింతా మధ్యకాలంనానన మగును. వీల చేసినదియెంత? చేసెను కని పూనిరానా?

మంజు:— మహా మహాభవాచార్యవర్యులు! ఇది యెచ్చటియో తెలియదు?

మర్కా:— (నందిక్కులఁగాని) మహావ్రథా! నందిక్కులఁగానిని ఎవరుచేయ.

మంజు:— ఇట్టివాని రీతిలకు రావలయునుగాదు. క్షయవలయునుగాదు. నిజాననిజపుడె యెక్కడ (అతడు నెక్కఁదోపుట.)

॥ దివ్యసింహాసనందిది చేపరాంశ

సంభవుఁడుగాని పురమందు సాహసింది

యెక్కెనేనియు వానికిసుక్కుదక్క

ముమ్మరమ్మగు దుర్మరణమ్ము నిజము.

సాలభా:— నందు చలదు. మంజు! ఎక్కఁదలదు.

మంజు:— ఎక్కెన చేతునన?

సాలభా:— ప్రాణహానియగును.

మంజు:— ఎవరినుండి?

సాలభా:— నీనుండియె.

మంజు:— యో! నానుండియెనా ప్రాణంబునకు హానికలుగునా! ఎటుకలుగునో చూచెద. (అతడు సింహాసనమెక్కి)

మంజు:— మర్కా! నేనెంతటినుండి రాజానగుదును. సింహునిపై విశ్వానరథత్వంబే వెలు రాయఁదగు భోజానితకువలందింది నన్నిదుత్తురు. దేశక్షోభంబగును. కావున నిచ్చటినుండియు, నానురనిన సింహాద్వైత్తులుగనుండులగాన నీతోయితి నైవమున అనుల వండింతు రుండుము.

మర్కా:— మహావ్రథా! కృత్వాని చితులబరె కోట్యానుకోట్టుగఁగల జనులనుచండింది నోరుమూయుండుట ముఠసాధ్యముకాదు. ముఠముగ మనచేరిలోనిమను కార్యమునకు నంతగఁ గట్టునద చేసె?

మంజు:— మర్కా! అట్టి ముఠమైనకార్యమెద్ది?

మర్కా:— మహావ్రథా! ఎవరునెరుంగవలెను భోజానిపనియె, కుడిముట్టిందినయెడలఁ గట్టమెట్లెడియె గదా! అతడు సింహాసనమధిష్ఠింప మీశ్వరమైనవారనులనియెంది అటు నోటిలో నువ్వు సింహులనుకొని చచ్చెట్లు పడియెండురు.

మంజు:— [రి:యూ:ంది] భద్రా! మంజు! నీమధ్వికులర, నీ మూలోదన మనుగరించిచేయ, నచ్చిక బంబోకఁడు గానిలయెనుగదా?

మర్కా:— మహావ్రథా! అట్టివారు నాచేరికింద ననేకులుగలరు. కావలయుననిన నొకనిని విరిపించెద.

మంజు:— అటులే న నీతె కాగఁగృహమునకుఁబోయి రహస్యముగ భోజాని విచక్షి: విలుచుకొనఁమ్ము.

మర్కా:— ఓర్తము. [అని నిష్క్రమింతుడు.]

మంజు:— [భటునిఁగాని] ఓరీ! భద్రా! నా కొమారుడగు కంఠీరవుని విచక్షి: విలుచుకొనఁమ్ము.

భోజనము. [వికరించును]

[విరయోగ ప్రవేశము]

శ్లో॥ భన్యాస్తయేనభవన్ యతలోచనానామ్ ।
తాదృగ్యదర్శనునవీన పయోధరాణామ్ ।
తామోదరోపరిసత్త్రివరీలకానామ్ ।
దృష్ట్యైర్వృత్తింవికృతి మేతి మనోనయేషామ్ ॥ (భర్తృకారి)

మంజుః— ఓరి! నీ వివేచన? లోని నిష్కలమవలది?

విరయోః—రాణా! నిష్కలమ నా యోగవలంబన నేరచరణింపిరి. నిష్కలమిరి. ఇది 'యి' వచ్చెను.

మంజుః— ఏమి! కావలికారి నేమింది లోని? బ్రహ్మకంఠనరణి యోగవలంబన వీరగలదా?

విరయోః—ఓలకు. అంకంపెను హెచ్చగు వికృతావగలదు.

మంజుః— యోగి! ఆ లక్షణమిది?

విరయోః—అది సామగ్రికము. ఆ నిర్వాసానోన్ముమున, అమల భూతభద్రవృద్ధ్యర్థమనములును, నేనులెలువగలదు.

[భోజనోపశ్రయ ప్రవేశము.]

భోజనం— [యోగినిజూచి] యోగి! నామందున సాధ్యమైన వింతప్రకాశము లాచరించును.

యోగి— కావ్యసామగ్రికమును కల్యాణమిది.

మంజుః— యోగి! నా వస్త్రము లరికింది నా అవ్యవస్థలమును తెలుపుము.

భోజనం— రాణా! నామది కమలచారమనది. నిజమనది నలకమునది నాదేవతాదేవత. అర్చనము వలన గ్రహాభివృద్ధిగలుగును.

మంజుః— యోగి! నిజములగుము.

యోగి— రాణా! నీవు నిర్వాసనము గావించి నిజమువలది, నీవు నిర్వాసనము చేయవలెను. నిర్వాసనము చేయవలెను.

మంజుః— యోగి! నిర్వాసనము చేయవలెను. ఈ నాకోమము వస్త్రము లరికింది.

యోగి— [కంఠపున వస్త్రమువలది] రాణా! నీవు, నీకంటెను నిర్వాసనము. రాజవిక్రమము చేయవలెను. [భోజనం] భోజన! నీవు వ్రేలుచున్న [లరికింది] రాణా! ఈ నీ భోజనమును సాధ్యమైన లక్షణములను. నీవు వ్రేలుచున్న సాధ్యమైనదను. నీ రామునది వస్త్రమువలది. దానమున లరికింది. కలలను నిర్వాసనము చేయవలెను. భోజనమును వ్రేలుచు సమానుడగును.

మంజుః— (అవ్యవస్థలము) యోగి! నీవు, నాకోమమును వ్రేలు.

భోజనం— యోగి! నీవు, నాకోమమును వ్రేలు.

మంజు:- ధోర! నోరుమూసికొని వడియించుము. తల్లడవుఁ బలువలువలుకట్.

ధోర:- నిజమాచిరేని. ఇంతదూరమునుగన్నది?

మంజు:- ధోర! నోరుమూయుము. నీ యనితేకము మానుము.

ధోర:-... నా మాటల నే యనితేకమునులేదు.

మంజు:- చాలు చాలు. పెద్దవానియెడల చచ్చినవానింబలి, బడియింపిస్త యదిక పరమోదయము
తెలుసు యనినయము. (యోగినిజూచి) యోగీ! నీని నాయుద్రమాణిరే. తెలుసు
నీయెలా మానుము?

ధోర:-... అయ్యో! ప్రమాణముఁ తెలుపఁగూడదని నిధియున్నది.

మంజు:- బుద్ధిహీనుఁడా! ఆ యధికప్రసంగము వీలేల వలదు.

యోగి:-... అయ్యో! ప్రమాణముఁ తెలుపఁగూడదని యమంగియొప్పు.

మంజు:- యోగీ! నీకు దీక్షాయువుకలవాఁడా?

ధోర:-... పెద్దల నిట్టిని బ్రహ్మాంధుని ప్రశ్నించుట మర్యాదకాదు.

మంజు:-... ఓరీ! మందతురీ! నీకొకము నానవలదు.

ధోర:-... నీలోని దేశము వినిననరుదు. కానయదనదు.

మంజు:-... నిధివా! నోరుమూయుము.

ధోర:-... నోటికొప్పునమాటలాడి నీ యనితేకము పెలితెట్టకు.

మంజు:-... ఇది నీతప్పుకాదు. నిర్భాగ్యులకు నీ తదిదంబ్రులతప్పు.

ధోర:-... ఏమీ! విమరుక్తాకయిని? ఏమిమాటలాడితిని? చచ్చి ముఖమున నెక్కముననున్న నా తదిదం
బ్రులను మాదింపదవా? యోర! నీ కానరము?

కం. చెడుగా! చచ్చినవారిని

దుడుకుతనంబునను బలుకడోషమునాడె?

చెడునుడువులికను నుడివిసఁ

గడువడిగాఁ గత్తరంఱుఁగల్గిన తిప్పగ.

మంజు:- ౪౩. ౪౩, వీరకాలకా; మర్రిలిమిపలాడకా? (మర్యాదనిజూచి) మర్యాదనా! ఈ
పానరుపోతును గొనిపోయిరారకుంపుము. తెలియకయొచ్చుకొనిపోయి.

ధోర:-... ఓరీ! బుద్ధిహీనా! నీయొకముఁ జాతుకునిచటనుండుటకంటెను కారాగృహమేనాన ముఖము
కావున, జేగెతోమెద (విప్రసంగుఁడగును)

యోగి:-... యోర! చాలు! చాతురు భాగముల తప్పుకాదు. విశిష్టసరంఱుముంగని చాతురు వండించుట
తప్పుకాదు.

కం. ఖలవృత్తిని నీచిగతిఁ

గులకేళిదుబ్బానియిలుఁ కూల్చురెకారక

చలమా! పీడిఫలమా

చలదయ్య చలదు కాలువకలుకు పీడిక.

మూల:— పీడి; పరదేశాగి: పీడి యంతరి యధికరణంజు? నగరేకాధి పరియత నాచర్య
విజాపాత్రుడవనది పధిపింపననా? పచ్చానిగిరాత్రిక లక్ష్మిరచరితి. ఇదరిపాత్తు.

యోగి:— కొర కంజకావరమున గత్తులుగానక పెద్దలను దూహించెదవా? ఇతరదేవాకాకాగ్నినిక్తుః
క్రొటిధన్యుడు శయనెంచితి. ఏడువచ్చునోడునిచ్చులానే ఏవుదడికత్తుట పేలది వదలితి.

చం. భుసులగు వారిమాటలను గాదని పీనునిమాడ్కిలుల్కుగాఁ
జనునె? దురావపాతక విచారవయోనిధి ముగ్ధనావే! ఛీ
కనులకుఁగావరంబెగయుఁగప్పగ మిన్నునుమన్నుఁగాన నీ
వనయముగాన దుర్వరణమందును దుగ్ధలింగులుమావెనక.

(నిష్క్రమించుట)

మూల:— (చుట్టుకొని) మంత్రి! ఈపీడిరంధ్ర బోగితులు నింటినిగదా; దీనిరహస్యముగఁబట్టి
యటవిఁజేర్చిరలఁగొట్టుము. అచాంబు భోజని యడుమందిరంబుఁ జేర్చమని ఇవలనుండి
మనకేపాయముకలుగును.

మక్కా:— మహాప్రభూ! ఆరవిసన్నగలసివది. మిగిలినారంబు వలదు. వలయు నన్నాకాము నేయు
నదు. కండు పోవుదము.

(నిష్క్రమించుట)

తృ తి య ర ం గ ము.

పీడియోగి. కరాళుడు. భోజ. మంత్రి బుద్ధిసాగరుడు. నేనాని.

పీడియోగి (స్వగతము)

శ్లో॥ ఫలమలమకనాయ స్వాదు పానాయతోమం
క్షీతిరపికయనాథం వానసేకల్కలంచ
నవధనమధుపాన క్రాంతనర్వేంద్రియాణా
మవిసయమనుమంతునోత్సహే దుర్జనానాం.

(భర్తృహరి)

అమావభాధకుడగు మంతరాశి, తనమన్నకొడుగు భోజనకరాజ్యపత్యులి కలిగించుట
యనాక కారాగృహంబునఁగారింబులు బడఁజేసెను ఆకెత్రయొక్కయిమవులు వెనక
ర్వయర్చించినాఁడారకుషణకవాదదంతి? బాంబిజాస్త్రులక్షణంబులు నేఁజూతుకటి, మఱి
యొద్దియొధిరాంబక వారి యాంబులహులెంతమిది యాదిగను. బాంబిజాంబుల
బాంబింపెనున్నవాడు రాఁకుటని నెందియంబులేదు. సింధులని మంత్రి బుద్ధిసాగరుఁ

వస్తు నేనాధిపతియనుమాటవేషములు భరించుకొని నొకరినొకరు భోజనకారముచేసి
వెరిచియున్నప్పుడు వచ్చి వచ్చింది. వారిద్దరినీ చూచుచు వారి తలయెక్కువ వారి తలయెక్కువ
వారియొక్క ముందులను బాటివారిమీద బాలుని బాటలనుండి తప్పించుచున్నట్లుగా కేయ
ముంది. వాడు దీర్ఘాయువుకావున వానివెరిచుచున్నట్లు చూడగలుగురాడు.....
మీ: ఎవరితో కాలుచున్నది యనుచున్నది. ఈయర్థకావ్రానికంటే మెల్లగనవది వచ్చు
చూపుచున్నట్లుగా? వేదములేదా? కనిపెట్టెద. [అనుచుచూచి నిలచుచున్నాడు.]

[కరాకుడు ప్రత్యేక భోజనార్థముగా ప్రవేశించి.]

కరాకు:— ఈవేళ బాలుడు తనమగలగల భోజనమును బాటయందున్నను తెలియక నుభవముగ ని
ద్రుంచుచున్నాడు. మోహనియొక్క మోహమునందు మంచి నడుమును. బాలుడులేని
యెడలనులు తెలియకపోయినది తనమును తనవేయవలెను [అనుచుగతియెత్తును.]

[బుద్ధిసాగరుడును నేనానాయకుడును ప్రవేశించి]

నేనానా:— [కరాకుడును కనుగొని దిగివచ్చి] మీ! తమ బాలకావ్రానికంటే లక్షలైనవారా? వేయవారా?
వేయవేది నీ భర్తను లేదా నీ తల్లియనుగ తరలించు.

కరాకు:— ఏయిదో. వదిలివేలి. నన్ను వదలము.

నేనానా:— [కరాకుడువదిలి] మీ ఈ ప్రాకృత్యమునందును నీకావ్రాని యెద్దివారలవారు?

కరాకు:— వేదకా ముందురా? బాలునియందును యాననినది?

బుద్ధి:— అనుచున్నప్పుడు కృత్యముని నేననికొనియుంటిని.

వీరయో:— (ప్రవేశించి) అనుచున్నా? ఆచారమునకు యా కృత్యము. నామెదుటనే యా బాలుని
చూచింది మీ యాయనెంతయుని యాచరించు.

భోజ:— [నిద్రలేచి నలుదిక్కులను చూచింది వీరయోనిని కారితమున్నది] ఈవేళ భోజన వేదానా
నమన భవద్వివర్ధనము నాకునడుమకు. అతడునాచివలెనది నన్ను గారానిధ్యునికే
నను. అతడునుండి నేనయియున్నట్లులేనిది? కాదులయియున్నది?

వీరయో:— బాలకా ఇదియంతయును బాలదామందగు నీవీవలెనది చూచుకొను. నిన్ను అంతఃకలించి
యీ యంతకారమునకు ప్రాకృత్యమునకు భూతమున కప్పించినాడు. ఇకనైన నీవలెనది మంచి
ప్రతి నేనాధిపతులకు చెలువవలెనది యాయుటలేకంది. భూతము కృత్యము నాకెదలు
మందియో చైవయోగమునవచ్చి నీయంతఃకలించి నిన్ను గానాచరి.

భోజ:— (ముదిరినేనాధిపతులకు వ వచించి.) బుద్ధిసాగరా! వీరనాయకా! నా వీవలెనదిలే లే
ప్రవృత్తిగాంచి మీరు చరచేకానులెదలది చింతించుచుండి. మీరేల యిటువచ్చిరి?

బుద్ధి:— భోజరా! నీ వీవలెనది ముందాడు మీరు ప్రానానాయముగ గలిగిరి, దురాచారము
నేయునున్నాచుంది నిన్ను గానాచుటకై మోహమునందు, నీ ప్రాకృత్యమున నందరియ
చుంటిని. కరాకుడు నిన్ను ప్రకరించుచున్నట్లు వచ్చి వచ్చుచున్నట్లుగానున్నది. వాడు నీవలె.

జన బాధగల్గుచు గంటలే వ్రేవలకు బాధకన్నంటి బట్టిరిమి. భక్త్యర్థము మీ నేమియు
జరిగిరిమి.

కం. అసహాయశూరులారా
పసిబాలుని నన్ను మీరు పాలింపఁగ మీ
అనన్యక సాహాయ్యంబును
ప్రసారానిరయ్యమీకు విసరులునేరెన్.

భో:—మహాపరాధులారా! మీ యిహునసహాయ్యంబున నాయునుపు రీతముధరిచెను. కాదేని
నల్లదోకావానిది యిదికిని కామంబుచుంటిని. ఇతసహాయ్యంబు మనమంగలవనట నన్ను
దేవాదు. కర్తవ్యంకరితదెద్ది?

సేనా:—బుద్ధిమీక కర్తవ్యంకరితెద్దియని యిహాదితవశే; నేవకునది వాళ్లు యిదివచో మిమహింసిం
చిన మంజురావానింక హింసింపి మీ పెద్దల సంతానసంబున మిచ్చునీడ్చిగులఁ జేయుచును.

బుద్ధిసా:—సేనావాద్యులారా! ఇట్లదక్కార్పంబువలదు. మనము చతురంగబలన మీగులమైనచో వానిని
జయింపవగును.

భో:—బుద్ధిసాగర! సేనావాద్యులారా! మీ మాటలర్థములుకావు. ఆ మంజురావతఁడు? నా
రంధ్రితమృగకవా? నా చిక్కాయన్నకవా? అతఁడు రాజ్యమేల కట్లు యుగఁదా! అది
నిగ్రహింపి మనదేవద్యులారామి? చాళుక్యులకవా? రాజ్యమహింసించలెనను న్నీర్తి
యిహాదువ ముక్కుటియకవా? అయిదు నేమి మనకరయారంబులందరి రాజ్యములు సోమింప
వలెననుదవా? నా చిక్కాయనను నైదింపుట తే నిచ్చయింకను. ఇతఁడే బ్రాణివంత
కాదను నుభయక. రాజ్య పురుషుడనిచ్చు. పిదప నతనినురుడు రాజ్యమేలనిచ్చు. రాజ్య
చారబ్రతున నలనాఁడు నభలో నతనినెదిరించి నిందించిరి. ఆ కర్మముచే బ్రవము నన్ను
రక్షించునుగాత.

ఉ. పైరులు దుష్టచక్రలనపాయము నల్పుదురంచుఁ జింతిల్
వైరులఁ బట్టికొట్టి తనివాలుఁగ నందనుమోద మందును
వారిజలో వనుస్మదిని వారకనే భజియించు చుందుడు
భారణి మానవాళినిఁ దప్పపు కర్మఫలంబు రెల్లెడఁ.

యోగి:—బుద్ధిసాగర సేనావాద్యులారా! చాలఁదయింపను మీ రాచారితే మనమిందినవాఁడు.
ఇతనివలనంబు లందేకలంబునుతమ. భూము మహిమనుడుడను రాక్షసుఁడు దేవతన
కంటకుఁడయియొడ నవవర్గ మార్గదయనుదుర్ప భయ కరాకారంబుఁబూని యారాక్షసునిఁ
బంకినక్షత్రవిద్యను నివృత్తుకడనున్నది. ఇహాలంకరలు రాజ్యంబుస్థానించి నామిచ్చుచి
రాజ్యంబున జేమన రాజ్యమేలనుకుంటిని. పిదప బ్రవయోగంబున భారానగరంబుఁజేరి
దశరాజ్యములారామి.

భో:—యోగిగారును చతురంగ బలము. అదిమన్ననీమంబు. రాక్షస సారానధిపతియి
నిచ్చుమి.

అర్జున:- స్వామీ! తమదిగ్గము.

కౌరవ:- స్వామీ! నేనువ నడువెలవచ్చును. ఆ పాప ముదాహరణ, కాల్వలను పొయ్యిలను నడుపుదును.

అర్జున:- కౌరవ! నీవు వారిమీద దోషలక్ష. నీమీద యొక మహారాష్ట్రంబున్నది.

కౌరవ:- స్వామీ! అదియేమి.

అర్జున:- కౌరవ! నీవు ముందరాజులతో తెలువవలసినదేమి? కౌరవ! తమయోగనిష్ఠులైన కాలం భోజనాలనుం జంటిరి. వెంటనే యొకయోగివచ్చి వానిని బ్రహ్మంబును అంతలో బుద్ధిపాపంబును మన నేవానాయకులను బ్రతికించి కర్మబంబు యర్పించిరి. భోజనాల వారిని నవారంబును. పిమ్మ నేవానాయకుడు భారావగరిమనుజులచ్చి నిమ్మలంటి భోజనాలనీ బట్టలుగొట్టెనని తలుకలచేసెడును పినతండ్రిని బంధించి బాంబునచ్చినదియును, కాల్వల బుంబులంబి యెలవచ్చుని వారిలోగింపు యెలవచ్చి భూంజేతంబునకు కల్పియెను తెలులక్షులు. దీనివంటి నీవు నే యెలవచ్చును మూడము.

కౌరవ:- స్వామీ! ఇదిమంచియపాయముగనున్నది. [భోజనాల వారి] మహాబ్రథూ! నారత్న నైశ్చయ. నే భోయివచ్చెద.

భోజన:- కౌరవ! నా పినతండ్రి నా నమస్కారములు తెలులక్షులు. నీచేత నోకానిచ్చెద. వారి నందిలక్షులు.

కౌరవ:- దిగ్గము మహాబ్రథూ!

[భోజనాల మాత్యుని యొక రథ నిధిం కౌరవని చేరినవచ్చును.]

బుద్ధిపా:- మహాబ్రథూ! అందేమిదానిది?

భోజన:- వానిని బంధించెను ననుము.

అర్జున:- మాంభారావ మహీవతి! కృతయుగాలంతా భూలోకము

సేతుశ్చేనమహాదధౌ విరచిరి. కృత, ద్వపాత్యంతకః ॥

అగ్రేచాపి యుద్ధిష్ఠిర ప్రధ్వలయో యాతాదివంధూవతే ।

వైకనాసినమంగళా ననుమనీమాతం, ర్వయోయాస్యతి ॥

తెచ్చి! కృతయుగమునకు కలకారభూమిద్రంబున భూభార మహాబ్రథూ తనభుజనక్రమన నక్రమమందును బంబుది సార్వభౌమమదయ గరించెనుగాని యాపిరి యనుమంతయి నను వారి బంబులందొడయ్యెను? మును

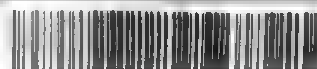
నమాప్రమామభ్యుక్తుని గ్రహుకుగట్టి, సమరాముదాగ్రేమహాదలంబునకు రాజ్యమేలెను.

వాడిత్రుడెవలనున్నవాడు? ఆ భుజునిబట్టి నైతి మీ యవని పోదయ్యెను. మును,

యుద్ధిష్ఠిర ప్రధ్వలనశకుల రాజ్యములుబంబుది యా భారణినేరి దివిగిరి. వారెవరిం

బును భరింపించయ్యెను? పిచ్చమాతము భవలా శ్చరమగరియరుజోరేకా నీవు దివిగనవత్తది

వసుమతి నీచేష్టంబివచ్చునో తెలియకనున్నది.

బద్ధింపఁగాఁ జదియేనాఁకాలు. సంస్కృతజ్ఞులెందు నావినరెందఁ జెల్లఁబుకాదని చాచి
రాత్తిర్యంబుఁ దెనుఁగున వ్రాసిరిని.

బద్ధిసా:--యీ దినకండ్రికిఁ జక్కఁగ బద్ధిఁగఁజదిరి. ఇఁకఁదనము పోలదమురమ్ము.

భోజరా:-- [కొరవనఁజూచియి యొగిసకున్నదింది తెల్లపోవును.]

(నిష్క్రమము.)

చతుర్థరంగము.

దీక్షయోగి.

శ్లో. అయ్యర్థమౌ శతంస్మృతంవదిమితం రాత్రౌరథ్యంగతం
రస్యార్థస్య వరస్యచార్థమ వరంబాలత్వ వృత్తస్యయోగి
శేషంబ్యాధి వియోగదుఃఖసహితం నేపాది భిన్నయతే
తన, వారిరంగ జంజలతరే, సౌఖ్యంకురే, ప్రాణినాం.

యోగి:-- మునులకావించుకొనుంబు. మూర్ఖులైనవ జలదరింపఁజేయును. శ్రోథమూర్తియైదుర్వా
నుడు బ్రహ్మకర్మినకావడలంబున బ్రహ్మ భోజనరూపంబుఁగొని కాంతాదికాఫలకు లో
చిదెను. అశ్రోథమూర్తియగువని, వాటిరమణియని నిర్వికారంబు భయంకరముగ నున్న
ది. ఆభ్రాజ్యురాలు వ్రదులకూతంబున జంబరవాల్చితోఁగొని గాడిదలు మేల్మడుంజ వలె
గణకవాళావము. అయంబుననసంరెటులయ్యెనో నాయోగదృష్టింజాచెడ.

(అవయ నిమిర శ్రేణుఁడైయుండునది)

అహ! వైషమాధుమిరూపంబుగదా! కల్మషంకితి తడస్సంవన్నుడు జరేంద్రియంబు
దురాలనయనునప్పుడెను నలోకరతీరంబునఁ జూడుటేమి? దూహించుటేమి? కానంగూడు
టేమి? యాదుకాన నవ్వొకభృంబుకాల్చి మగళకుత్రుఁడగుటయేమి? అరేనకావారకభూ
ట చాలిపోలి కన్న కొడుకునిఁ జనియాలని కనుగొనిన విషయాలని వదలి పోవుటేమి?
అరసికానను దంబరవాఁడుఁ దెచ్చికొని తన, కన్న కొడుకునిఁ దెంచుకొనుటయేమి?
ఇదియెన్నియో వైషదిశ్చేతనంబులుగాదా? మర్యానుడు నరస్వరితెచ్చిన కావందీ కుత్ర
రూపంబున పరించెను. నరస్వరియే యీదంబరవాని రూపంబుఁగొని గాడిదలు మేల్మడు
రెటులయ్యెను. ముంరెటువదిగమించునో గాంతుడు. ఇఁక సోద్రీచేరి, మర్యానునకునిదిన
కావరకమున నామని శ్రీ రూపమున బట్టించి దంబరవాని భార్యయైయొగ ముఖంబును
భద్రంజనరెనదిదా! అదుర్వానుఁడు శ్రీ రూపంబుననెడలబట్టించెనదియు యెల్లదేని
సేయంబునదియు నాయోగదృష్టిని జాచెడ.

(నిమిర శ్రేణుఁడయి నూర్చుని యాలోచించెడిది)

అహ! అదుర్వానయని శ్రీ రూపంబున మధుకుంఠ నగరాధికుని మిత్రయైదుదన సేయము
కావంబున పెరుగుదున్నది. ఉపాభ్యాయనివద్ద నకల విద్యలు నేర్పినది. అముపాభ్య

యఁ దొరపాపియో. తనకప్పురాలను మరలనేను మోహింపరాకా, రముగ నయినవల్ల
 భోగించెదనని యార్పించుచున్నవాఁడు. ఈమఁడుమెఱు పరిగమించుతో యాచెక. పిరి
 వేదోనఁగులు, దొనఁగుఁడులచేరి మఱల బ్రహ్మలోకముఁ జేర్చునెను. భోగియైన
 మహిషపురి రాక్షసంబులు ముఖమున నున్నవాఁడు. వారిని భారానగరమునకుఁ జేర్చించి, విక్ర
 మార్జుని సింహవనంబునకుఁ జేయవలెను. ఇదియకర్తవ్యంబు.
 (ఒకపిచ్చివాఁడు పాటలుకామఁడు బ్రకటింతును) ఈ పిచ్చివాఁడొక్కొకతఱి నున్నా
 డుఁడుగను (In sane) కొన్నినడుమములందుచేరిగ (Save at lucid intervals)
 నుండును.

పిచ్చివాఁ—నీ. ఈ వాఁడంతరిషముననున్నాఁడు. అదిగో, విజయము విజయముమెఱయు
 చున్నవాఁడు. వారిని బ్రొంగును కాశులగునెను. మేలుపొందున నమిపించు
 చున్నవారు. పిడి యాహుతు. పోయెను. పరటిఁబోయెను? భూమికినినా?
 అగోయింతున్నది నాయనా; రమ్మ ఇచ్చితిరమ్మ రమ్మ నీవగుమోమును చాపుము!
 చాపుము! అటులేలమోము దిగ్గిరిది. కోవమా! నాకొగోవమా! ఎవటిఁబోయెదవు.
 పాతాళంబునకుఁ బోయినను నేను నిన్ను వదలుదునా? ఇదిగో నేను నీవెంటనంటి
 నిన్నుఁబట్టెద. [అనుబంధముగదఁబోయి] యోగిని బట్టును

యోగి— నీ వెవఁడవు? నన్నెలల పైదవు? వదలుము.

పిచ్చివాఁ—వదలను. నీవునామెలవచ్చి మారవరాక సింహవనంబెక్కివలెను నిన్ను వదలను వదలను.

యోగి— పిడి నేను యోగిని నెన్నెదమిది.

పిచ్చివాఁ—చాలలే నీమోనెపుమాటలు. యోగులనిపేరుకెట్లుకొని మోసగించి చేయలను పోయె
 వారిని నే నేవలను కాచినాను.

యోగి— పిడి పిచ్చివాఁడా! నన్ను నెక్కించి చూడుము.

పిచ్చి— ఎవఁడునాపిచ్చివాఁడు? నీవుపిచ్చివాఁడవు నీ యబ్బుపిచ్చివాఁడు. నీతోనపిచ్చివాఁడు. ఈయ
 పెండుముఠా నేనొక్కఁడనేనెడిసి. మిగతవారందఱును పిచ్చివాఁడను. నినుఁబోయె మోస
 నాకుఁదన మోగముపిచ్చి. భుజికోదలఁటిఁ ఉడుపుపిచ్చి. ముఠాంధటిఁదనముపిచ్చి. వ్యాపా
 రముపిచ్చి కొండటి వ్యవహారము పిచ్చి కొండటి కొండటి శ్రీలక్ష్మి నాటలపిచ్చి
 కొండటి అటలుచూడఁదెను పిచ్చికొండటి. కొండటి నేదాండుపిచ్చి. కొం
 దటినిసంసారముపిచ్చి. అతిరిగఁ బ్రపంచమునయను పిచ్చికోనిందినది. నేనొక్కఁడనే
 పిచ్చియవాఁడను. హి హి హి హి [అనివచ్చెను]

యోగి— ఈమఁడు వలెవలెవలెవలెను నీవెటు తెలుసలే నీమఁడు చచ్చివేయించిన యిచార్థపుపిచ్చివాఁడు.
 నీచెవఁడయినది నాకుఁ తెలియదు. అయ్యును నానిమిదిగో నానివృత్తాంతమునిది
 యెవఁడు. [పిచ్చివానికాచి]

పీఠీ పీఠాద్యం?

పిచ్చి:— పీఠీ పీఠాద్యం?

యోగి:— నీయోగి.

పిచ్చి:— నీ నన్నాది.

యోగి:— నీవు నన్నాదియేకాకలంబం?

పిచ్చి:— నీవు యోగియేకాకలంబం?

యోగి:— నీవు యోగియే సాధించుకాకలంబం యోగియే.

పిచ్చి:— నీవు కావలయునదియేకాకలంబం నన్నాదియే.

యోగి:— నీవు కావలయునది యేకాకలంబం నన్నాదియే.

పిచ్చి:— నీవుయేకాకలంబం కావలయునదియే.

యోగి:— పీఠీ పీఠాద్యం?

పిచ్చి:— పీఠీ పీఠాద్యం?

యోగి:— కావలయునది.

పిచ్చి:— కావలయునది.

యోగి:— [స్వగతము] పీఠీపీఠాద్యం నీవు నీవు [స్వగతము] పీఠీ పీఠాద్యం కావలయునది.

పిచ్చి:— కావలయునది.

యోగి:— కావలయునది.

పిచ్చి:— నీవు నీవు నీవు. నీవు నీవు నీవు. నీవు నీవు నీవు.

యోగి:— పీఠీ పీఠాద్యం నీవు నీవు నీవు, పీఠీపీఠాద్యం నీవు నీవు నీవు.

పిచ్చి:— నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు.

యోగి:— నీవు నీవు నీవు నీవు.

పిచ్చి:— నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు.

యోగి:— నీవు నీవు నీవు నీవు.

పిచ్చి:— నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు నీవు.

యోగి:— నీవు నీవు నీవు నీవు.

[నిర్వివాదమరీటానునది కన్నులు దువదిరిపోతున్న యోగినిఁజూచి ననుస్మరించి]

మంజు:—మహాత్మా! అలనాడువచ్చి యాస్థానమున సామునికలసిగములు మోచుచున్నావని నానా భావనా!

యోగి:— నిజములే నేను.

మంజు:—[దులులననుస్మరించి] మహాత్మా! నేనుభూరిచాతరించి. శతమాంతము. పవనభ్రష్టాడను. దురాచారిచాచాచేగ్రస్తుడను. మనమత్తుతో పేరుడను? అయ్యో! చచ్చిస్వర్గముననున్న నాయన్న సింఖలుడు మరణకాలముననున్నచేరెడిరి తనత్రులుడను భోజని పాతెరినప్పు నింది బ్రాత్యవతా! ఈపుత్రుని పిత్రునిగాఁదలంచి రక్షింపుమని తేడికొన, నభూతకలుపెత్త మడను పేతు మందిరమాటబుచ్చి వెంటనేదూరమైతి గాకని పుత్రునిగారాగ్యహామయిం చేసితి. అంతకున్నప్పుడు నానాభావనాచేత నన్నియైత్రాణమునకు పయనని కలంతి వానికలఁజూచి భవతకుననుబుచ్చితి. అయ్యో. ఇట్టియనిర్వచనీయకలంపజర్మముడను నేను. నాపేరుమంజరాని [పడుచు]

యోగి:—[లేచి] మంజరానా! పూతునిచే నీయన్న కోమాదుడు కలఁద్రువలెదెని?

మంజు:—అయ్యో! బ్రువలెదెనట? అంతలోనే మీరుచచ్చేసి సంభానకరణిచేరినాని శరమతరించి నంతవరకలే బ్రదికిందిరెరట. భోజాఁజూరాజ్యముతనకు కలదనియొడనదినకేంద్రియముభ రించుచున్నదియను అదిచూచివచ్చుచున్నాను. భోజాఁజూరాజ్యమునానిగాఁజూచుచు నెచటికో తెల్లపోయెనట. ఆ భోజమున తదినినప్పటినుండియు నీ ప్రపంచముపైస్వకాగరిని యీ రాజ్యము భోజానకచ్చునంది కానప్రసాద్రంబుఁగైకొనయల్పించుచున్నావను. ఎంత వెదకినను నాభోజమాదుడు దొరఁజాయెను. మహాత్మా! తమప్రభావమున నాత్యు మార్చి యనుభోజని యుగి పట్టునాకుఁ దెలుపుదురని ప్రార్థించెదను.

యోగి:—[స్వగతము] వీడుచక్కాత్తప్రైజై శుద్ధాంతః కరణమున నన్ను చేడుచున్నాడు కావున నా భోజరాజని యుగి నీవీఁచెలిసక (ప్రకాశముగ) మంజరానా! ఇదటిదూరమున దక్షిణఁబ్రదిక్కునకునిషత్తరమున రాజ్యమున్నది. అరాజ్యమునకు రాజయి మహిమనుక మర్చియను చేరతకు ముఖ్యభక్తుఁడై భోజరాజున్నవాడు వాని కర్పించి చేడికొని మా శరరాజ్యమునకుఁ దిరిగివచ్చి విక్రమాత్మునించోనను అధిస్థంఁడైయెఱు. వీనిని V యిస్కవము.

మంజు:— మహాత్మా! తమయానెరిని, అవలేకంటెనను కాటగు. బుద్ధులనినఁజోయినవచ్చెని. (అతునుననుకొనియెను)

యోగి:— భోజాగ్రహము.

(మంజు:నువికరింపును)

(స్వగతము) వీడుభోజరాజును స్వల్పకాలముతోనే భావానగరములజేర్చుతి. ఇత మడకనెన స్వర్ణాంతరమున కరణముఁబ్రోచునాడు.

(నిర్వహము).

చూచి చీకటి నగుమాయ నోయగము నెగొదిలించుచు శాస్త్రసూక్తముల
చా మనమునకు దోతవు. ఆ పూర్వకత్తరానకు బాంసె యొకగడియ దొరుకముగముగ
నాటదోయియుండును. ఈ తీరిగి విరచుచు పుంజుకం గ్రామము బహుకాలము ప్రవేశించి
జీతాలను ఇటులనే మిన్న కయిన్న లో నేతున్న కాలమంతయును నన్న కిలననును. ఇదివర
గాను. ఈ దినపూజాన, నాననం జీవనంబునే చావో: నూరిమి కలువలువరికి నే కలవి
కార్త్యులును సాగించెన. అట్టిసామయి కరివరేని బలవంతమునైన నా కర్త్యులకర్తవ్యము
గనయెను. ఇదియు నా విధానము (ఆనుచు మాయమునకువోవును)

(పొందెడు నలుమూలలను చాసి ప్రవేశించును.)

గుణమా:- (స్వగతము) ఈ మూసాధ్యాయుని వలసరింతలు దింటిని. నీడు మధ్యభాగ పీఠము ప్రే
మలనమానయిన పోకెప్పుచొలిగి గుంటునోరము చావల కలించెను. చాలాకర్తవ్యంబు
నను నానిం, వర్తమానమునొచ్చింపెనెను ముగ్ధయగు నుదననీన పిదకప్రభు చేరినామన్న పి
దొంగనువట్టును దొంగయైకావలెను. పిదపయత్నములు నివృత్తములనొ: లానననన దిను.
(తుపాధ్యాయుల నక్షనమిదోలును)

తుపాధ్యాయులచాట: చావనమును.

తిపా:- తిదమి. నుగమారి! చావకుర నేదానె యుకను రావరేననెనెనె.

గుణమా:- స్వామి! మా యభిప్రాయము ఫలింపజేయు ప్రయత్నంబులొనెనెనె. మంతనానెనెనెనెనె.

తిపా:- (స్వగ) ఈ చావ: యభిప్రాయము ఫలింపజేయు "వివరై యుదవరినెను. నా యభి
ప్రాయము మదననీనో: మదననీనామేగచా? అటులుండుచా? దీనిని గ్రహిస్తున్న యెడిగ
తెలిసినయెడ: (చావ: నకువెరిచి) నుగమారి! నా యభిప్రాయంబునెనెనెనెనె మదన
నీనెనె నటులెనెనె.

గుణమా:- మామదననీన తెలియించువరి. ఎరంగంబెటుండునట్టి బాద కాపుననె, తదుమనోర్థియె
నెనెనెనెనెనెనె.

తిపా:- ఇది: చా యభిప్రాయము చావలెను. నుగమారి! నీరానియెనెనె నగదువిరియించునా?

గుణమా:- స్వామి! ఆరువదెయివరల? అంగగలు బంగారుతోదవులు పోనెనె నెగరించెనెనెనె
నిండుకాలంబువట్టును.

తిపా:- అంతటినింగారము నేదేలే?

గుణమా:- తమనెదకు.

తిపా:- నేదేల యంతటిమధ్యప్రభును.

గుణమా:- అంతెనెనె కాపున.

తిపా:- నుగమారి! నీమాటలుపించెడిగి వివరమును నవ్వించుచున్నది నిరమమునెనె.

సా. రాజ్యమునకును సంబంధించినవి. మునుపటి నామములను గురించి, అందుకు సంబంధించినవి. అట్టియననములు దొనగవమునై రాజాగారిని ఇదియే చట్టమవలెను. ముందరి "ప్రభావము" నామము కనుకనే నామములను గురించి, సెలెక్షన్లు చేయించినవిని వచ్చును.

పద్యములు వ్రాసినవి "అంబలవ్రాహ్మణుడు" గట్టిబాగుడు. మహానాథుని వాదములు
 వ్రాసినవి వాడు.

ಹೃದಯ - ಹಂಪಿಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಅಪೂರ್ವವಿಧವಾದ, ಪೌರಾಣಿಕ " ಶ್ವೇತಾ ಹಿ ಸ್ವಾ " ಲೀಲೆಶೇಖ
 ಶ್ವೇತಾಹಿಲಾಸ - ಪಾಪಪ್ರಾಪ್ತಿವಿಧವಾದ, ಅಪೂರ್ವವಿಧವಾದ, "

(22-7040)

(உருக்கிப் பூசுகிறது)

ಮದನ...[ಸ್ವx] ವಿವಿಧ ಸಮಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ (ಮದನದ ಕಾರಣವು ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿದೆ ಎಂದು
ಕಂಡುಬಂದಿದೆ ಎಂದು. ಮದನದಿಂದ.

[ప్రకాశము] స్వామి! గురువులవాడి.

ಅವನು [ಕೊಡುತಾನೆ] ಹೆಚ್ಚಿನವನು ಬಿಟ್ಟಿರುವನು.

మనమును స్వామిని వందనములర్పించెదము.

ఉదా. - శివశయను.

అవసరం (స్వం) ఇది తమిళ సాహిత్యమున నున్నదియో (ప్రశంస) ఇచ్చి. దేవత
అభ్యుదయమునందు తమిళ కవిత్వమునందు?

ఉత్తరము... మధ్యము లేదు. ఏదారిగాదును శరీరమునందు ఏర్పడదు. ఈమనో (కాదు. కాదు.)
మనోరమము నున్నాను?

కువల --- మిగిలిన సామ్రాజ్యము కల్పవలయును తోలికలనుండియును. ఇట్లప్రముఖములను
 కైక్కునిదిలిరిగొనచెప్పవలయును గుణములివియోను. ఇంతలోనే యునియస్సియును నువ
 కాంలియునును. కడువలది.

10. ... మనస్సేవా! వాటిగలదు ముగ్ధులకు గలదు. వాటిల్ల వ్యభిచారముగలదు.
 విశ్వాంబురము.

మదనసేన:- అటులయిన నది తీసికొంటిండును!

ఉత్తరము - దక్షిణమునా! కానియందు తెలి రేరదునుమను.

“ పాఠశ్రీయు-చతుంభ మర్హ సవకాత్ ॥

॥ धृतराष्ट्र उवाच ॥

॥ శ్లోకములు విని హండి హంతి సురరద్యాపాదశః ॥ ౩౫ ॥

మధన:- (అప్పుడతడు) నాగ:రుద్రులనాధిపాలులు శృతిమించి కాగానబడుచున్నది నేను దీనిచారిత్రమును చదివినవలెను.

[ప్రకాశముగ] స్వామి! తమతూటకుఁగాను సర్వార్థములఁబెట్టినాను. పఁజ్ఞుకొనినాన నెలలించు. నాతఁడైనఁటినుండియును నేనింతపురమునవసించుటగునన్నా యిది నాదు.

దీపా:- మదనసేనా! నేతకాశ్రమములు ప్రమాదముగల్గి నీకుఁబడుచుచున్నాయా?

మదన:- స్వామి! తమ ముక్తవాసులవల్ల నగల కాశ్రమసారమును తెలిసికొనఁగా? " మదనసేనా " నీకునెఱింగియున్నదని మీరెఱుఁగదీర్చిరిగదా?

దీపా:- ఏమియు నీయను. నగలకాశ్రమములు భద్రము. పాపిశ్వులును నీకును నెఱింగినాశ్రమము నెఱుఁగఁ బూయెను పరమభూషణముగఁగూడ శిష్యులైనవారి కుఁజియొక దేహముఖసాధనకాశ్రమము మూలము నీవు తెలియఁజెలివి. నీపాఠశిష్యమునకునది యొకలోపము నాఁజిఁచుచున్నది.

మదన:- స్వామి! ఎచమిది?

దీపా:- మర్మకాశ్రమము కలకాశ్రమము. నాశ్చర్యమునకూర్తములు.

మదన:- స్వామి! నమమకువచ్చినపుడా కాశ్రమమునే నేర్పూరముగఁజెరువఁగలము.

దీపా:- ఆదిపుస్తకపాఠ్యమగును. అనుభవకాశ్రమము.

మదన:- అయినపుడును నివాససంవరమున చాఁడగినది. ఇప్పుడామూటలేం. నామెన్నఁదేవంగని నాకు నెలలించు. వైశిష్ట్యనే గృహమునకుఁజోవలయును.

దీపా:- మదనసేనా! నేరయేమి?

మదన:- స్వామి! భక్తిపూర్వకముగఁజెమకు నేమామూఁదరులములును నీవీదీవాంబులములను వర్ణించు చున్నవాను.

దీపా:- [వత్సయ] మదనసేనా! ఎంతటివిద్వికాసపు నీవు. నీశ్రవణదార్థములపై యర్పించుటకం డెను కాంఠియైతమగు నీ బుద్ధిగారు మేనొక గదియనాకర్పించినఁ జాలగదా. అదినికల మగు భక్తి విజ్ఞానమును. అన్నసమర్పణముగదా ముఖ్యనేన.

మదన:- స్వామి! నగలకాశ్రమములఁ జదివినపులయిది? శిష్యునగునను మీకురవలదునుగదా? మీరుకాతఁడైన ప్రమానులగుదురదా?

దీపా:- ఆవును. అంతకుఁగూడ విషయమున తండ్రినమానుడనగుదును? ఇదియునాకాశ్రమము వస్వయం యుక్తము. ఇన్నికాశ్రమములు చదివిన నీకు నీస్వల్పవిషయములఁ జెలియదా?

మదన:- స్వామి! మీసాహిత్య సామర్థ్యములఁజేసి యున్నవానియన్నకాగ నీస్వల్పము. అధ్యయనముల నవిధులనుల్లంఘించుట న్యాయముగదా?

దీపా:- మరకానమున గురువుతల్లవించుచుండ నరని యుత్తరము నామముగిచ్చిది శిష్యుకాని భగ్య ముగాను.

మదన:- స్వామీ! ఇట్టిమాటలాడుట తప్పు కాదు.

ఉపా:- మామనీషిగులముతో: చంద్రోదయం మీ పాతనానాన.

మదన:- మీకుఁదోలు విద్యాధికులది మాగ్గము కాదన.

ఉపా:- మారుమార్గములకు విద్యాధికులమి తవస్సంతన్ను లేమి, లాగ్గముందట. లాగ్గమిత్ర పరాకరాదు లేదని నివర్తనములు.

మదన:- స్వామీ! మీమార్గము నాకుహితపుగలేదు. మీమాటలకి కలుపులుగనున్నది. నాకుదుర్విధపు. నేదెటనుండఁజాలను. నే నెప్పుడొచ్చెను.

ఉపా:- శూద్రో! నీవెచటికి వెళ్లిపోయెదవు. మారభూతా వేకుడయి నీగురువునిప్పు వెంబడింపును. నెవలను.

మదన:- స్వామీ! మీకువేడినా: యెవ ధీరత్వముమాని మారునకులొగ్గి, సారసాక్షుల బాత్కొనింతులు సరసముకాదు.

ఉపా:- మానీ! భూమిమాన్యమునర్పి, ధీరత్వమును కవలమునుఁబం తారుగ్గవతులు కరణానొప్పింతులు మారునకు ధర్మముకాదు.

మదన:- స్వామీ! ఇఁనాకాంతి కావముకలిగెను. మీమాటలు నైఁవఁజాల. నేనర్పితకేర మందిరి కాదు. ఇప్పుడుపోయా మరలవచ్చెను.

ఉపా:- నేనిప్పుడుకులు హెచ్చుకును తావలను: వదలకుండు విప్రుకులవచ్చుటేమి? నేనెవలను (అనుకుండై బడకుండును)

మదన:- కల్పించుకొని యెరటికచటికి: బడునును. ఉపాధ్యాయుఁడు దాని వెంబడించును. మదన నేనా! రావే రావే మధ్యభుండు మంచకాణుండై.....

మదన:- వీనినుండికల్పించు కారవదును లేరెరికదా? నా. నుగమాలిని; నా నాయనా నాయనా.

విక్రమ:- (రోజుండి మదననేనా! భయపడకుము. భయపడకుము. వచ్చిరిని, వచ్చిరిని, అగుతుండేగ గల్గిఁబాని ప్రకేరించును) (వచ్చి, మాకుమనుఁజూచి) అమ్మ! వెలువరు. నిన్నెవరెమిరేసిరి? ఇంతగ వర్ణింజెల?

మదన:- (వ్యగ్గ|| ఎటులయినను విద్యాగురువును రక్షింపవలెను. లేదే! బ్రహ్మ హత్యవచ్చుచు) (ప్రకాశముగ) నాయనా! శిష్యులూరై నేనిచటికివచ్చి యుండ తొక బ్రహ్మరాక్షసి విన్నవవలసి నా వెన్నంటెను. భయపడి యుఁబడిరి.

విక్రమ:- తొగ్గరివచ్చుని మాటసక్కుమాటెను. తనయొక భయపడక గృహమునకు వెదలును. నీచరిక తెలు వెలువలఁగాని యున్నాడు.

మదన:- మందిరి నాయనా! అటురానఁచెదగ. (నిచ్చు)మింతును)

ప్రశ్న:- (గురువునకు జూచి) బ్రాహ్మణోద్రూహ! వాతనయడలిక క్షణమునకు వార్త
యేమి?

జవాబు:- మహాప్రభూ! బహువిధములు! నాయుంబసోక బ్రహ్మరాక్షసుడు నివసించియున్న చిత్రదశ
పడు చుండెను. నిన్నటిదినమున దిగ్బంధనమగ్నావర్తి యాచార్యుని పుత్రులయలుగ్నలించి
చుండ మనమదనగన వచ్చెను. అబ్రహ్మరాక్షసుడ నుండరాంగిది వివరించుట కాలోచన

ప్రశ్న:- యిందుకుమిగు. స్వామీ! నేనిటుచేయవలెను, తాము .. రాకే రాకే మధ్యభాగముల వారు.
యనిపలుమారు పలకరించు చుంటికి? ఎవ?

జవాబు:- మహానాగా! వేసిపురి శృంగారము నర్జునుడు నోకావ్వంబొనర్చుచుంటిని. అందు నొ
చరి స్త్రీలయందలిపుడే యొకక్షోణమున వర్ణించి నోటితో న్నింది నెమ్మదిగ గ్రామ
దత్తునది మొంది నోటం బలుకుచుంటిని.

ప్రశ్న:- స్వామీ! ఆ క్షోణమేమి?

జవాబు:- రాగా! నలిపెడన వినుము.

“ గేహేగేహే జంగమాహే మనగ్నే

“ వల్లాలవల్లాల పావ్యణః పంక్తమిబిః

“ వింటే వింటే కోకిలానాం విరావో

“ రావేరావే మన్మథో పంచబాణః.

ప్రశ్న:- స్వామీ! ఈ క్షోణమేమి?

జవాబు:- మహాప్రభూ! ఈ పురియందుఁ బ్రతిగృహమును బంధువుల సంధరించుచున్నది.
ప్రతిరెయిండును సంపూర్ణ చంద్రులము విలసిల్లుచున్నది. ప్రతిపంచమనమును గోకిల
మధురరవము పెడలుచున్నది. ప్రతిరవమునందును మధ్యభాగము పంచ బాణములు ధరించెయ
న్నవాయు. ఈ పురియంగనల శృంగారమింతెనినన్నది వర్ణించినాను.

ప్రశ్న:- బేరా! కవిత్వన లిటుబండవలదా? చంద్రోద్రూహరా! ఇంతటినుండి మీరు నాయనా
స్థానపు బండికురై వాడున్నన లందుచుండుడి. నేన బోయివచ్చెద.

జవాబు:- అచ్యు గొంతుపోయి యంతకువియింటి యతిథిపగుచుంటిని. బైవయోగమున నదికల్పింప.
మున్నుతివ్వనదియనా! నా విద్యాబలమున రాజనన్యానమునంది యాస్థాన మున్నుచంద్రియం
దక్షిణ. ఇదిదా విద్యాప్రభావము. విద్యరేనివాడు లెనుకాళ్ల పలుపుకా; కావుననే
భర్తృహా విద్యామహిమ వీరికగ వర్ణించెను.

“ విద్యానామ నరస్యహాపమధికం ప్రచ్ఛన్న సుప్రసంధనం

“ విద్యాభోగకరీ మశస్సుళికరీ విద్యాసుదూతాంగుళిః.

“ విద్యాబంధు ఇనోవిదేశకమనే విద్యాపరావేషణా

“ విద్యారాజసు పూజ్యతేనసా ధనవిద్యాపహ్లావసరే

(సమగ్రము.)

ద్వితీయ రంగము.

విక్రమరాజు - మదనసేన - మంత్రి - ఉపాధ్యాయులు - అంగ - పంగ

కళింగ - కాశ్యప వీరపురాజుకొమార్లు.

విక్రమ:— మదనసేనా! నీతో విద్యావ్రసంగమునర్పి యనేకరాజపుత్రులు నిన్ను జయించిరి. పరాజితులయిపోయిరి. మఱల నలుగురు రాజపుత్రులు మృగదూతలు, విద్యాధిపతుల నన్ను వెలిచివచ్చి యున్నారు. వలయునది వారిని పరీక్షించనగును.

మదనసే:—తండ్రి! పరీక్షించె. (అంగరాజు పుత్రునివారి) రాజకుమారా! “ యస్య ” యనునది యుద్ధక్షి?

రాజు:— పట్టిదిధక్షి యనునది స్వప్నముగ నున్నదియు?

మదనసే:—(పంగరాజు పుత్రునివారి) రాజకుమారా! “ విహస్య ” యనునది యుద్ధక్షి?

పంగరా:— పట్టిదిధక్షి యని వాదియవలె తెలియజేయుచున్నది.

మదనసే:—(కళింగరాజపుత్రునివారి) రాజకుమారా! “ అహం ” యనునది యుద్ధక్షి?

కళింగ:— “ అహం ” యనునది ద్వితీయ యుద్ధక్షి.

మదనసే:—(కాశ్యప రాజపుత్రునివారి) రాజపుత్రా! “ కథం ” యనునది యుద్ధక్షి?

కాశ్యప:— ఏమి! సకలరాష్ట్రములును గలరాజులకంటెగల జదివిన నన్ని విజ్ఞానాంతరములె యిది యిది గుణించి పరీక్షించవలెనా?

విహ:— రాజకుమారా! పరీక్షించునపుడు ప్రారంభమునందెయుఁ జరిగింపవలెనని రాజపుత్రుల యాజయము.

కాశ్యప:— “ కథం ” యనునది ద్వితీయ యుద్ధక్షి యని చిన్నపిల్లవాండ్రు నైతము చెప్పెనలదు.

విక్రమ:— అమ్మా! మదనసేనా! ఇక నేమైనను పరీక్షించవలెనా?

మదనసే:—నాయనా! అదిలానే నుంపరాదునది. ఇకఁ జరిగింపవలెమియున్నది. వెలిచి నక్కరించి వారివారి పక్షములకుఁ బంపుడు.

రాజు:—(వెలిచిపోవుడు) మమునెల్లర నవమానములుటకులై వెలిదించి నట్టయినది మందిది.

విక్రమ:— అమ్మా! నీవు విద్యావ్రసందన్ను కాలమునది లోకులనులకుఁ గంటకముగ నున్నది.

మదనసే:—నాయనా! నే నేమి నేయుదును.

“ యస్యపట్టి పట్టిస్సాల్ ”

“ విహస్యచ విహస్యచ ”

“ అహంకథం ద్వితీయస్సాల్ ”

“ ద్వితీయస్సాల్ మహాంకళింగ ”

నాయనా! “వివాహ విరూప” యను శబ్దము చెవరికి వచ్చినట్లు విధవలయ్యెనో యిది “నానం - విధవ” యను శబ్దములు విధియవిధవలయ్యెనో యట్టివారికి నే నెటుల వ్విరి యునగుదును?

విక్రమ:— ఆ విధవల విషయముగాని శాస్త్రముల విషయముగాని నాకేమియును తెలియదు. ఇహ జీవుల రాజులచే నాకు మనస్తాపము కలిగినది. కావున నిట్లకు నీ వివాహమునకునై నే నవలంబించిన మార్గము యుక్తముగలేదు. స్వయంవరమును జాలించుట కర్హ్యంబొంది నాకుఁబోయెనున్నది. మంత్రి! నీవేమనయెదవు?

మంత్రి:— మహాప్రభూ! ఈ విషయమునకు దాశ్చర్యమియ్య నే నెఱిగించుచున్నాను. మనకుని చేతిలో వెన్నెదిగొని నేరికిఁగాను జేతచేము వెయవారిలని మన్నది.

రాజు:— అదియేమి?

మంత్రి:— మహాప్రభూ! నామకుడు కయసేనుఁడు నర్వశాస్త్రములు చదివినవాఁడు. వేదమోఁదఁడు. మృత్యుద్రావి. కులకీలములు కనురెఱిగిన విషయము.

రాజు:— (మదనసేననుఁబొంది) తనయో! ఈ విషయమున నీ యభిప్రాయమేమి?

మదనసే:— నాయనా! నీ వదిగిన యభిప్రాయమును గుఱించి నేను రహస్యముఁ జెలివెదకు.

రాజు:— (మంత్రిని సుపాధ్యాయులనుఁబొంది) కావగిన శార్వము నేఁజెడ్డియుమలేదు. వివాహ మి మి గృహములకు వెళ్లనగును.

మంత్రి:— కుందరి. (అనుచు వెళ్లి తెలియనటుల దాచికోనియెందురు.)

రాజు:— తనయో! మంత్రి పలుకుటను గుఱించి నీ యభిప్రాయమేమి?

మదనసే:— నాయనా! నీ కొరికి నేమెచ్చిరిని. మంత్రి యట్టిమాటలాడినందులకు నీవే నెఱిగింపజూచు వని నేఁ దలంచెయ్యుంటిని. దానినిమాని నా యభిప్రాయంబు బడిగిరిని. మంత్రి మదనసేనకుఁడు మనమిచ్చు మానచేతనముపై బ్రదుకువాఁడు. నెయ్యమునకు వియ్యమునకుఁ గయ్యమునకు సమతనంబా? ఇట్టి వివాహము లనర్థములకములగుగాని గుఱమునఁ బరిణమింపజ్ఞు.

రాజు:— తనయో! నీ యభిప్రాయంబు సమంజసముగనున్నది. నీ వివాహవిషయము నాకు నహారా త్రములు బాధించుకావలయున నెవరేమి పలికినను దానికి వియ్యకొనుచున్నాను కానియ్యు ఎటులగునది యటంబును. మనము నేయఁదగినది యేమియున్నది. కమ్మ. గృహములోనికి వెళ్లవలయు.

(విష్ణు) విరమించు.)

(మంత్రి యుపాధ్యాయులు మఱులఁ బ్రతేరింతురు.)

మంత్రి:— గురువరా! చొరితిరా! ఈ మదనసేన గర్వము? నేను నేవకుఁడునట. మానచేతనము బోనించువాడనట. వియ్యమునకుఁదగినట. కొరా దీని నిర్వచ్యబుద్ధి?

శిష్యా:— మంత్రి! నాకుఁ తెలియవదియో? మొన్న మొన్నటివఱకు మదనసేన నా కిష్టరాలుగానే

యూజినది. విద్య హెచ్చిస్తేనే కాని గర్వము రావచ్చుచుండెను. తుదకు విద్యనుదేహి
నన్ను లక్ష్యపెట్టక తిరస్కరించు చుండెను.

మంత్రి:— పండితోక్తమా! దీవిగర్వమార్పవలెనదా?

ఉపా:— అదియెటు లానఁగూడును.

మంత్రి:— దీవికొక గాడిదిలుఁ గాఁచువాఁడు భర్తగ నేర్పడవలెను.

ఉపా:— కాకాగారు న్యాయంబు మేర్పాటొనర్ప నివ్వయిందొగదా?

మంత్రి:— ఆ యభిప్రాయమునుండి కాకాగారిని నే నుర్రెత్తుచు.

ఉపా:— అటులయిన మీకు పలుకునట్టి వరుని నన్నేర్పించువని నే నాహ్వానించెదను.

మంత్రి:— అటునైనఁ దోడ్పడెము కలదు.

[సమ్మతి.]

తృ తీ య ర ం గ ము.

మంత్రి - ఉపాధ్యాయుఁడు - చంబరవాఁడు.

చంబరవాఁడుపాటలుపాడుచుఁ జెల్లువైనఁగూర్చుని తాఁగూర్చునిన కొమ్మను
గొట్టుచుండుట.

(మంత్రి - ఉపాధ్యాయులు ప్రవేశించుట.)

మంత్రి:— ఉపాధ్యాయులవాడూ! మనప్రయత్నము లెల్లకు నిష్ఫలములాయెను. సముద్రమునశేరము
గట్టిపట్టాయెను. బూడిదలో కానుముజేసిపట్టాయెను. దేశదేశములు విడిగిరిమిగాని
మనకుఁగొనినట్టి వరుఁడు దొరకఁజాయెను. ఎవరుఁజూచినను బుద్ధిఁగలవాడున్నాఁడని
మనకు వలయు మృగదూపియొకరినితేని మడ్డివాడును దొరకఁడు. ఏమిసేయవలెను? వ్యర్థ
లమైపోయినచో కాశేమజునోగదా? వ్యర్థమహోఽభయములు తిందుచుండవలసి వచ్చును.
నాశేమియునుఁజొరచుడు.

ఉపా:— మంత్రి! అంతలో నెంతంతగ నేనెరిల్లుటయదిజేక లక్షణము. మనముప్రారంభముననే తక్కువ
గనాలోచించిందయ్యెడిఁ బూనికొనినాడు కావునఁ దుదికడకుఁ గార్యఫలమునకుఁ బ్రయ
త్నింపవలెను. తమవయసున భర్తుకారి కదిందిన శ్లోకమును తెలిపెద దానిని ఇది లోకమున
కొనుట.

“ ప్రారభ్యతేనఖిలు విష్ణుభయేననీచై॥

“ ప్రారభ్యవిష్ణునిహతావిరమంతి మథ్యాః॥

“ విష్ణైర్ముహూర్ముహూరపి ప్రతిహస్యమానాః॥

“ ప్రారభ్యము ప్రమగుచో నపరిత్యజంతి.

మంత్రి మనవని నన్నియంతరాములును వచ్చినను భయముండక కార్య శిఖరమునంత
వలకుఁ బ్రయత్నించుట యుక్తము. కావున వైర్యమువలంబించి కార్యమొనర్పవలెను.

మంత్రి:—కొంతిగతామా! మీరు వలించునది నిజము. అయితే సుఖముల కలపడినవాడను. రేనివనియెడల
మీనదిగోని నింభవకుట కట్టముగదా? సుఖమున నింటమంటు వదిలి యీదివచ్చుచున్న
లంపు నెంచుకుంటున్న రేలువాడెగనున్నది.

దీపా:— ముగ్ధ! కలపడినదియు భరించలేముటలోరెట్టిదినుసుఖదుఃఖములు మనముపాలింపఁ
బడినవికావు.

“ క్వచిత్స్వప్నోశ్చక్ష్యో క్వచిదపిచ పర్యంకితయనః
క్వచిచ్ఛాకాపశ్యేత్ క్వచిదపిచ శాలోకనరుచిః॥
క్వచిత్కంఠాఢారీ క్వచిదపిచనివ్యాంబరధరో
మనస్తాకాఢ్యా నగణయతి దుఃఖంపచనఃఖం ”

సుగ్రతివరా! కాన్యోగ్యమును నీవు సుఖదుఃఖములు పొందించుటపాడినాడు.

దంబర:—[చెట్టపైనుండి] ఓ. ఓ. అబ్బలానా. దూరానపొండి. చెట్టుపది అవ్వచ్చుయ్యదు.

ఓ. మఃసీ. ఏలేమిచెల్లదా? నెప్పనదివినుము, ముతీవర్ణికి తపాచి? చస్తావుమామ.

ఏమిది మరలనెప్పనను విశ్లేషి. దూరానపో. దూరానపో. మీలేమి గానీవలా. చయ్యాలా.
ఓ. ఓ.

మంత్రి:—లంకితులకామా! ఏమియొకప్పుడు? [అనిజలుదిక్కులకానురు]

దంబర:—ఓ. యెద్దదూర అనమరట్లు సూర్యుని కింలేమి సూర్య?

మంత్రి:—ఏమిది ఎక్కడెక్కడరాదే? [దిక్కులుచూచును.]

దంబర:— సీ! పిచ్చిదా! అనెనుమాడుకుంటే బాతువల్లును మానేవు. నెప్పన సన్నిహితంబు నెప్ప
రేవ చేవు అనుచుచెట్టునలక నాగించును.

దీపా:— పొదిలిరియా! మంత్రివరా: చెట్టుదివరన నెవడో హుచ్చుని కాణియెవరను ఫీరితక గ్రంది
నొచ్చును నొట్టుచున్నాడు. వీరుకదా యిదిచేకులలో నగ్రనెకుడు.

మంత్రి:— అదను తప్పరదూరీగ నున్న కాదు.

దీపా:— ఇట్టికాణియదా మనము కోరినవాడు.

మంత్రి:— వానిబుద్ధి రుగ్గవ లరిక్షింపవలెను.

దంబర:— ఇయి బుకాలా! నన్నుందివాలాయని చక్కారా! ఇందురా నొక్కరితో నొకయేదేని నెత్తు
రాను.

మంత్రి:— ఓరీ! మేము భూకాలుకాదు. చయ్యాలకాదు. మనుజులము.

దంబర:— మనసియయితే నెట్టుకొనిపోవస్తావు? పొవరా?

మంత్రి:— ఓరీ. గ్రందిరిచ్చు వీరోనొచ్చి ముంటుచేతునని.

దంబర:— వీయలైనానుచెయ్యలే. కందొస్తే రించా మంటావు. అదేకప్పు వీరిప్పనకుద్ది వాకిప్పికాదు.

మంత్రి:— ఓరీ! మనవల్లులకు వినువారముకాదు. అన్నకు వినువారము.

విషయము:— (మొదటి) స్వ. మ. వి. మ. వ. క. రే సామంతము లేదా.

విద్యుత్తు—నీటి బావుల నుండి విద్యుద్బలము నీటిచే పయములందు కమ్ము.

உதாரணம்: — மீனாட்சி அம்மன் தாயா.

கூடுதி:— 1996 சூன் 15-ல், 1996 சூன் 15-ல்.

దేవుని:—మౌనమును విడచి మాట్లాడుము.

మార్గము:— ఏ మార్గమునను ప్రయాణము.

విశదించి:— నా పాదములలోను నా మూరలనా,

మూలము:— నీహారములలోని భయము లేదు.

ಮೂಲ:- ಕೆ.ಎಂ. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಆರಾಧನಾ ಸಂಸ್ಥೆ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ఉపాధి:— సర్కిల్ డి పీఠ్యములు లేకుండు వ్యాఖ్య.

ದಂಪತಿ:—ನಿ ಐಕಾಂತೋದ್ಯು ವಾಸೇನಿ ಕಾಮರೇಕಾಸಿ

ఉత్తరము:— ౧౦. ఇంద్రునితోనువీరము భయములేదు.

ಪರಿಚಯ:- ಈ ಪುಸ್ತಕವು ದಿವ್ಯವಾದುದು. [ದಿವ್ಯವಾದುದು.]

ସଂପ୍ରଦାନ:—କିଛି ନିବନ୍ଧକ?

సంగీతము:--అయ్యో! నీవెంత వేరైనా మర్చిపోయితి.

మార్గము:---సీత్యమునుకాడవర్షములే నీకు కలిపి లేదుగదా?

ఉద్ఘాటన:—నీతిని కలిపి లేదు.

మంత్రి:—వీరు బాలియంపినచోట్లకి వీరారిగ్గింద కొమ్మనల శంషి కొమ్మనల గూడ వీరువని చారిత్రా

దంబరి:—మీయ్యా! తెలివితేలికాని పూటలా చెబుతు. కొమ్మలైన నేనుంటాను కొమ్మకొమ్మనైనను నేనేమోకొమ్మలైననుంటాను. గ్రంథముంటే ప్రకాశము కాదుకొమ్మ వాడైనాంటాను. నేనెవ్వను.

ఉపా:- చచ్చుటకునుంచి యుపాయమిది. ఓరీ! నీవేదలము వాడవు.

దంపతి:-- అయ్యో! దంబరిన.

ఉపా:--- నీవ్వుని రమ్మ?

దేవి:-...నీయూ! నీవేమిచేసావ్. ఎన్నియేమిచేసావ్.

మృతి:-...దీ! నీవేకానీ భయములే.

దండెరి:- ఏమవునెయ్యదును? అందఱు నేయంగది నాదిదఱు కావుననియ్యకదా?

డిప్యూటీ:-... [మృగ:-] నాగవచారమిది [ప్రకాశకు]- ఓరీ మా వెంటకచ్చెదవా?

402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913

మంత్రి:-- ఓరీ! లెద్దికానులకేలనీకుండా? మామెండువచ్చినవీవుమోయినప్పటికానున్నాము.

దంబి:-- నేమోయినప్పటికానున్నారా? ఎమో మీ యెత్తుగడనీ నన్నుపోలేరన్నట్లు బలియిస్తే దాని! పిలిసికొనిపోతానులాగున్నది. చల్లనబోవలెను. మామమ్మ బువ్వకు కానియందు ను. మాగాడివరంగనీ కాలుచిటిగినది. ఇంకొకటొకటవలెను. నేరొయిననావనికే నెర్పల వలె యుద్ధమురావచ్చునని నీపోవలెను.

ఉపా:-- ఓరీ! నీకు కానులిచ్చుటయెగాక రాకాతిద్దనిచ్చి పెండ్లిసేయుదు నిన్నురక్షించడము.

దంబి:-- ఏమయ్యా పెండ్లిసేసెదవా? రానమాకుయెచ్చి పెండ్లిసేసెదవా? రానుమాకులేమి రూపము దయ్యో, నాతివుదు మాటాడినపిల్లబలియందయ్యా?

ఉపా:-- ఏమమాటాడిన పిల్లయెటులున్నది?

దంబి:-- నక్కగలచున్నదయ్యా అ. అ. సింహాకుకండ్లు పొట్టి నేకులుకాళ్లు గరిసంతినకుము నెన్న నెన్న యెంట్లుకలు పలుకంగులమిట్టపండ్లు అ. అ. అ. పిల్లనడుస్తుంటే యాకర్ణమునది శ్రోతంగ కాని నే మానెడుసామి. అయ్యా! మీయెలావిధియొట్టాడిదయ్యా?

ఉపా:-- ఓరీ! అంతటిచక్కనిది ప్రపంచమునందేలేదు. కానికండ్లులేరదేసియొన్నది. ముక్కుకుపువ్వు తువ్వకుదోలినది. రతనములబలె కుండునుచుండు. నకుమున్నదియో శ్రేయోములాగు ఉన్నది.

దంబి:-- చాలనయ్యా! చాలును. నాకువలదు. వలదు. అట్టిపోలేరన్నట్లుకన్న గట్టి బలియిస్తే దాని! మానెడుకదా; పియ్యబుద్ధా; నేనురాను; రాను. రాను. పోయెద. శ్రవకడలేది శనుమోర మానీతి. ఎదవయ్యా పోరాను. (అనుచుబోయోయోయను.)

ఉపా:-- ముంత్రివరా! పిడుకందసాధ్యుడుగాని సాకుసాధ్యుండుకాదు.

మంత్రి:-- [దంబినిబారి కొరచాలోలంబాని]. ఓరీ దంబి! నీకు చెప్పినలాగున వినియెదవా! కొరచాచెల్వలు కావలయువా?

దంబి:-- [వడకుదు] ఏమియెదరా. చెప్పినదివచ్చినసో నీలేమికాదు. లేవనియెదరా. చెట్టిలిక; [ఉపా: చూచి] ఏమోయి రావనయ్యా! నీం చెల్లెలతోలేమాయెను? పానమిచ్చినను కా వనోడ్లినప్పురాదనునది నిజమాయెను.

ఉపా:-- ఓరీ! మామాలునిన నీలేధయములేదు. ఎన్నోకరాకముమాయించేసెదము. రాకామామరు నిచ్చి పెండ్లిసేయుదుము. ఏలేరాకాగ రాకామేలందువు. ముఖముగనుండువు.

దంబి:-- అయ్యా! రానవిన్నడయ్యెద. రానమేలేదు. కానవిధముచూడ్రము వలదు. నాకు మా రంకి యున్నది.

మంత్రి:-- రంకిమాటకొట్టవలదు. దంబివారడకున నీకుముఖమిరావచ్చు.

దంబి:-- నీలయ్యా. నాకుముఖమనే చెబులయ్యా; నక్కనిమాటంగిని భుంసే చెటులయ్యా? అదిమాకున ముఖమోయ్యుంది.

మంత్రి:-- ఎక్కడనైనను నూర్చునియుండనీ యుండనిచ్చు. నీవుకుమారునినదేను. అంతయెగాదు నీకలికండ్లును మరవవలెను.

మంత్రి:—మహావహా! [అనికొరడాచెప్పును]

దంబరి:—నీకేల మంత్రేచ్చా. అంత కోపము మరస్తాను.

మంత్రి:—అటులయిన కమ్మ పోవునము.

దంబరి:—మంచిది.

ఉపా:—మంత్రివహా! పినిటలనే పిలిచికోపపోయిన నెటుల? పినికిమంచి బట్టలు లోడిగింపవలెను.

దంబరి:—ఏమయ్యా! వానన్నాశం వాయంగి-నాకుమాత్రం దోచికోండురాయమి?

ఉపా:—పిని(గాత్రి)వేయదుము. రాజులు లోడగొన బట్టలు వేయదుము.

దంబరి:—ఏమయ్యా! వాకువేసముచేసెదవా?

ఉపా:—నిన్ను రాజపుత్రునిచేసెనము.

దంబరి:—మంచిది. నేయంది. ఏమేమిస్తానో చూస్తాం.

మంత్రి:—వండికులవారూ! రాజుగారు రాజపుత్రుని శయ్య-రించికన-నో వాశీర్వదింపునఁజేయవలెనని తెప్పవలెనుగదా.

ఉపా:—చెప్పవలెను. అచదువైనను తెప్పకయిన్నగతియేమి?

దంబరి:—వాకువేసము; వలదల్పవలదు. నదికన వానికంటెను సొకరిమేలు.

ఉపా:—ఓరీ! అటులనకు. రాజకుమారుల చక్క-గచదివినది. వీవునుగొంచముగ నైనను జయవవలెను.

దంబరి:—ఓయ్యా! ఆయన్ను నదివదలయా. నదుపురానోడునేను. నన్నునెవ్వనివీ? ఆదోరి నదుపునస్తే మగోరిని సంపుతారని మామబోడు సెప్పినాడు.

ఉపా:—ఓ. మూర్ఖా! అటులనకు ఆడువారికిఁ జదుపువచ్చినయెడల మగవాడు మథురడును.

దంబరి:—అక్కో! నన్నే మోసేస్తున్నాను. మారీసులుమీరు.

మంత్రి:—నోరుమూసుకొని యూరకయిరిటుము. లేదేని నీవుపై నీతెల్లమాడును.

దంబరి:—మబడబో వలదు. మీరు కొట్టవలదు. మీరురాజాకులు.

మంత్రి:—మూర్ఖా. నోరుమూయుము.

దంబరి:—[మంత్రినోరుమూసును]

దంబరి:—[చిదిపించికొని] ఓ. మూర్ఖా; నీనోరుమూసికొనుము.

దంబరి:—చేతులతో నోరుమూసికొని నిలుచుము.

మంత్రి:—ఓరీ! నీచేమిపిచ్చివాడవా! నోరుమూసికొన్నునిన మాటలాడవలదని యర్థము.

దంబరి:—అటులనా? ఇంకమాటలాడను.

మంత్రి:—ఓరీ! నీవురాజుగారి సభ(తేరినపు) జెటులుండువు?

దంబరి:— (మాటలాడక వంగి యుండును)

మంత్రి:— ఓరీయటలుకాదు. పీఠముపైఁ గూర్చుండవలెను.

దంబరి:— (నేలపైఁగూర్చుండి తలవంచికొనును)

మంత్రి:— ఓరీ! తలవంచికొనవలదు. నిక్కిమూర్చుండుము.

దంబరి:— (నిక్కియోకాశముఁ జూచుచుఁ గూర్చుండును)

మంత్రి:— పైనఁజూడవలదు.

దంబరి:— (క్రిందఁజూచును)

మంత్రి:— క్రిందఁజూడవలదు నన్నుఁజూచుము.

దంబరి:— ఏమి మంత్రెప్పా. నేతిలాసిక్కినావని వీల్చుటలునేస్తావో? పైననూచుమంటావు క్రిందనూచు మంటావు నిన్నునూచు మంటావు నేనేమిసేయవలె నెప్పుట్లా మాటలాడితే కొరడాయెత్తు లావు.

మంత్రి:— అదియన్నియువలదు. చక్కఁగఁగూర్చుని మీసాలురిడ్డుచుఁ దుము.

దంబరి:— నాకుమీసాలులేవు కదయ్యా.

ఉపా:— మంత్రివరా! వీడ్చివ్రాశ్యమునిఁ గేరుదము.

దంబరి:— ఏమయ్యా నన్నురాజుమాదుని నేస్తామని మొదటాడి యిచ్చములిచ్చమెత్తికొనినను నావనోడ్లి నేనెవరా: మంచిమాటయిది.

మంత్రి:— ఎటులైనఁవేమి నీకురాజువిడ్డనిది పెండ్లిచేసినఁ జాలునుగదా?

దంబరి:— అంతేనరి.

ఉపా:— నభద్రో! గూర్చునినపుడు నాజానీకాళ్లపైఁ బడినవేమిసేయుదువు?

దంబరి:— నీ యనియొగిసి మాగాడిద రంగవిటలఁగార్లతోఁ దన్నుదును.

మంత్రి:— గాడిదరంగవి పేరుమఱుపుమని వలుకలేవా? (కొరడాయెత్తును)

దంబరి:— లేదయ్యా! లేదు. ఊరికకార్లు జాడింతును.

ఉపా:— ఏమియుఁ జేయవలదు చేతులిటులెత్తి (అభినయించుచున్న) యాశీర్వాదింతుము.

దంబరి:— ఏమయ్యా యామాటలు నాకుఁజెలియవే.

ఉపా:— ఓరీనేనని నటులనుము.

దంబరి:— మంచిదియనియెడ.

ఉపా:— రాజునమస్కరించిసపుడు (ఆశ్వని, భరణి, కృత్తిక, రోహిణ్యాది నక్షత్రములు చెప్పిం చును)

దంబరి:— ఈపేర్లునానోట మొదగవు.

ఉపా:— ఒక నెలదినములు నేర్చెదను నేర్చికొనుము.

దంబరి:-- మంచిది.

ఉపా:-- ఓరీ! కావుననే పనుస్కరించినపుడే మనవలయునో తెలియనా?

దంబరి:-- అనేదేమి. అటులనేపట్టికొని నువ్వుపెట్టికొని రయినను.

ఉపా:-- పాద్యునిక యిటునెయకు "ప్రిదావరిహోస్తు" యియనుము.

దంబరి:-- ఈయక్కణాలు యిరువదిగిల్ల నాపంటికి పెయ్యవు.

ఉపా:-- నేనెప్పుడుగ నేర్చి పయరము.

మంత్రి:-- ఉపాధ్యాయులవారూ! ఇంచెముదేయను మునిరికి?

ఉపా:-- అవునయూ! అవును. ఇచ్చడేలేనెద. (అనుచుదన మెడలోనిరెయక పోగునెయను.

దంబరి:-- ఇవేమియ్యూ? ఇవచ్చుపానము. నామెదకుం వేయదుగారేమి?

ఉపా:-- ఓరీ! ఇదిబ్రాహ్మణ లక్షణము.

దంబరి:-- ఏలక్కనమో నాకేమో యిదిగాలము నన్నేమో నేయించున్నాను?

మంత్రి:-- ఓరీ! నోరుమూసుకొని మానీత్రవెంటకమ్ము.

దంబరి:-- మంచిదిసామీ! మీనీత్రమిదనే నాకాలు పెట్టును చస్తాను.

(విష్కృతుము)

చతుర్థరంగము.

రాజభవనము.

విక్రమరాజు - మదనసేన - సీమంతిని - మంత్రి - ఉపాధ్యాయులు.

దంబరబ్రాహ్మణవరుడు - భటులు - చెలికత్తె.

రాజు:-- (ఉపాధ్యాయులనుఁ జూచి) వండితివర్యా: వరాశ్లేషణ మనకుఁజేమీక బహుశ్రమపడి యుండును. నామైమిరింతగ శ్రమపడినందులకు మీకనవరతము కృతజ్ఞుఁడనై యుండెద.

ఉపా:-- మహాప్రభూ! బహుకాలము నుండియుఁడును పోద్యవర్గములలోఁ జేరినవారము. యెనునదిమీ యన్నము. కట్టునదిమీబట్ట. ఇట్టిమేము తమకార్యము నిర్వహించుటన్న మాదన్యుమొక బన్య మగువా?

రాజు:-- భూమిలోఁబ్రమా! పరుఁడుమ్మరద్రూపియూ! విద్యాంకుఁడా?

ఉపా:-- భూమిపాలా! ఆపరుఁడు రూపమున నవమన్యుఁడు. ఇంకవిద్యయందమో సరస్వతీస్వరూ పమేను. మునుఁదోలు వారతనవద్ద శిష్యులుగనుటకు వైరముశక్తి పంతులముకాదు. అని ద్యాంకుఁడు మితభాషి. మనదత్తెగ్రామ్యాత్మ లాడువాఁడుకాదు. గ్రామ్యాత్మలు వినిన నన హ్యవదును. మదనసేనవానినిఁ బరీక్షించవలెననిన నలవాటులేదిగ హ్యకరణవిరుద్ధ కల్పములా విద్వదోటినుండి వచ్చుచుండును. అదివిని యిదిద్యాంకుఁ దనహ్యవదునేమోయని భీతిలుచు న్నాను. అతనిభాష యుగ్మవదుకంటెను ప్రాచీనభాష: అందుననంతే తాదరములేచే మాట

రాజును. ప్రభువంశమును నంచరించి ఇలగడిగిరిమిగాని, యొక్క దైవను మనమువనసేనకు దగినవరుడు దొరకఁజాయెను. మనపుణ్యవశమునఁ దుదకీప్రావృణవరుడు హిమాలయ ప్రాంతమున ఋషిశ్వరుల సంఘములోనుండెను. బహుకృతపది పిరిచిగొనివచ్చిరిమి. ఈవరుఁ డుదప్పినచో మనమువనసేనకు వరుఁడుదొరకుట దుర్లభముని నేడలంచెద.

రాజు:— అటులైన నేవరిక్షలువలదు. (మదనసేనాయని పిలుచుట) (మదనసేనయు, నీమంగిని తెలికత్తెయుఁ బ్రవేశింతురు) మదనసేనా! నీకుఁదగిన వరునకుఁగాను వెదకి వెదకివేసరితిమి. బహురాజులతో ద్వేషము సంపాదించిగొంటిమి. రాజపుత్రులలో నెవఁడునునీకుఁ దగినవరుఁ డులేడు. ఇపుడొక ప్రావృణవరుడు స్ఫురదూపి యనమాన విద్యానై పుణ్యముగలవాఁడు ఋషులసంఘములో దొరికెనట. కృతపది మనపండితులును మంత్రియును విలిచిగొనివచ్చి నారు. ఈవరునిఁ బరీక్షించుట నేఁగోరను. ఒకవేళఁ బరీక్షించనీవు దలంచితివని నీమాటలలో వ్యాకరణ విరుద్ధమగు శబ్దముకటియైనను తొరనటులఁ జాముము.

మదన:— నాయనా! నీ యాసతిరీతివర్తిలైద.

(మంత్రియు) డంబరప్రావృణుఁడనును బ్రవేశింతురు. అందఱును లేచినిలుతురు.

రాజు:— ప్రావృణోత్తమా! వందనములాచరించెద.

డంబ్రా:— (నేర్పికొనినవాశీర్వచన పాతము మఱచి మిణకరించు చుండును. దానింగని)

ఉపా:— (పండితవర్గా! ఇతఁడక్కరకువంశపురాజు)

డంబ్రా:— (తెలివించినవానింబలెనటించి) అశ్వినీ ఛనర్వసు రేవతి కృత్తిక యనివచ్చెను.

ఉపా:— [దూరమునవచ్చి] స్వగ! ఈబుద్ధిహీనుఁడు తానువర్ణించిన పాతము మఱచి కలకరిండుగనాల్లు నక్షత్రములకేర్లువదించెను. దీనిని నెనునర్థయించి నమాధానముచెప్పవలెను.]

రాజు:— పండిరోత్తమా! ఈప్రావృణోత్తమునకు నేననుసంధింప నాలుగు నక్షత్రములకేర్లు కలకరిండుగనుడి నెను. అనియర్థ మేమి?

ఉపా:— మహాప్రభూ! ఈతని విద్యామహిమ యద్విరీయము. ఇతని భాష సూక్తప్రాయముగ సాంకేతికాక్షరములపై నాధారపడి యుండునని నేనుప్రారంభముననే తెలిపియుంటినిగదా! అనక్షత్రములకేర్లు వాడుచుంచిన యర్థమును తెలిపెనుననుము.

“ అశ్వినీ భవతు లేతుమందురా మందిరేభవతు లేవునర్వసు

“ రేవతీపతికనిష్ఠ సేవయా, కృత్తికారసయవిక్రమో భవః.

అనివీరియర్థము.

రాజు:— పండితులవారూ! తెనుఁగినన్వప్తముగల్గోకార్థమును చెలుపుడి.

ఉపా:— మందిది నీగుణముల యిట్లు లక్షణాశ్వములతో నిందునుగాక. నీగృహమునందే భవనంపద మణులముల నిందునుగాక. బలరామునిరమ్మండగు కృష్ణునిసేవవలన మమారస్వామి యంతటి విక్రమవంతుడనై నీవు మనియుండువుగాక.

రాజు:— హే. హే. అనాల్లు నక్షత్రములతో నింతటియర్థ మివందితులిమిద్విరీకదా! మహావీయులు వీరు. (చిడ్డనుఁజూచి) మదనసేనా! ఈప్రావృణోత్తమ వరునకు నీవందితాగ్రసరునకు వంద నంటు లర్పింపము.

మదన:- (నమస్కరించును)

ఉపా:- రాజశ్రుతి. బ్రాహ్మణోత్తమా! నమస్కరించుచున్నది, మంత్ర [వెనుకనుండి రోదుచును]
డం||బ్రా|| [హయగియులికివడి] "త్రిపీడాస్తు" యని యనును.

ఉపా:- (దూరమునవచ్చి - స్వగతము) ఈ విభవత "త్రిపీడావరణము" అని పాతము
వెప్పియుండ "త్రిపీడాస్తు" యని యవలక్షణముగఁ జెలికెను. దీనినెఱులయిన ననుష్ఠిత
పరమ (బ్రహ్మకముగ) మహావ్రథా! ఈ పండిత మృత్యుని విద్యాగౌరవముఁ జూచితి
నియః; నీ విద్యకు మూఱుపీఠ లెప్పటికి నుండునుగాతమని యాశీర్వదించెను. ఆ మూఱుపీఠ
లేవయిన.

"అసనే బాలపీఠావ శయనే పరిపీఠరే ।

"భోజనే బంధుపీఠావ త్రిపీడాస్తు సదాశవ ॥

మఖముగఁ గూర్చునినపుడు పిల్లలు తొడలెక్కి కాలక్రీడలు గలుపు పీఠయును, శయనిం
చునపుడు పరిపీఠయును, భోజనకాలము నందనేక బంధువుల పీఠయు సదాకాలము నీ
మతకు నుండవలెనని యీ బ్రాహ్మణుని యాశీర్వచసార్థము.

రాజ:- బేరా! ఈ పండితోత్తముని సామర్థ్యము. నీవి చమత్కారము.

ఉపా:- ఇంకను నీరి ప్రభావము మీ తెలుంగరు. ముందు తెలియుదురు.

డం||బ్రా:-పియ బావనయ్యా! ఆ సిత్రాదులో నుండేవాఁడు చని నలాల రాధణుఁడా?

రాజ:- ఉపాధ్యాయులవాదా! నీరేమి రాధణుఁడనుచున్నవాడు. జూనియరు రావణుఁడుగదా?

ఉపా:- మహావ్రథా! క్రమభంగ జోషమగునని వీరారీతిగ శబ్దముఁబ్రయోగించినాడు. వీరు యాహ్వా
చార్యుల మున్నున్న వ్యాకరణముల నైకముఁ దలకొందుగఁ జూచినారు. పులస్త్యు బ్రహ్మ
వీమారులు ముత్తరుగదా? అందున.

"కుంభకర్ణే భకారోస్తి భకారోస్తి విభీషణే ।

"అగ్రజశ్చ స్వయంరాజా రాధణోనవరావణః ॥

భూపాలా! ముత్తరుకన్నదమ్ములలో కుంభకర్ణ శబ్దమునందు భకారమున్నది. విభీషణ శబ్ద
మున భకారమున్నది. పెద్దవాఁడయ్యాను, రాజనరాజయ్యాను భకారములేనిది క్రమభం
గముకావున రాధణుఁడని జోషరహిత శబ్ద ముపయోగించినారు. మహిపాలా! మన మదన
నేన యీ వరుని నేనుయినను పరీక్షింప నపేక్షించినఁ జరిక్షింపనగును.

రాజ:- మదనసేనా! నీవు పరీక్షింపఁదగినది యెఱుఁయినను నున్నదియో?

మదనసే:- (తల్లినిఁ విలిచికొని సూరమువచ్చి) ఇవనీ! ఆ బ్రాహ్మణోత్తముని నేను ప్రారంభమునఁ
జూచినపుడా మహామహుని ముఖముమీద, నెకప్పుటి వీణనుధరించి తాండవమాడుచుండినరీతి
నాకగపడెను. ఆ వరునియందు నాశక్తిరహి యొకనిధముగ నుండెడి ననురాగం బుద్భవించి
నది. తావున నేనేమియును జరిక్షింపఁజాలను. ఇహ్వార్త భవననకుఁ దెలుపుము.

నీమంత్రి:—(రాజును సమీపించి చెప్తూ నమోచెప్పును)

రాజు:— (మంత్రిని బంధితునిలాడి) మంత్రివర! వండితోత్తమా! ఈ బ్రాహ్మణవరుని నామంత్రి పరిక్షించునదేమియును లేదు. నే ధన్యుడనై నిని ఇంక వివాహముచూర్తము కర్పరలో నిర్ధరింపుడు.

ఉపా:— మహాక్షమా! ఇప్పుడే మందిముహూర్తము. రేపటినుండి రెండునెలలు మూఢముచచ్చును.

రాజు:— అటులైన నిపుడే ముఖ్యోత్సవము కానిండు. మిగతయుత్సవములు విస్తరితముగను. అమ్మా! మదనసేనా! అవధుని బులుహారమున నలంకరింపుము.

మదనసే:—నాయనా! మందిది. (అనుచు కలియించిచ్చిన పూలహారము వరునిమెడలో వేయును.)

ఉపా:— (ముత్యములకళార ముపాధ్యాయుడు చేతవిడిచి వరునికేలునుబట్టి మదనసేన మెడలో బలవంతముగ వేయించును.)

మహిపాతా! ఇంక నన్ని కార్యము సేయవలెను. అదియో సాయంత్రికాశగను. ఈముగ్ధమునకు వెళ్లవలెను.

(రాజు - నీమంత్రిని - మదనసేన - కలి - నిష్క్రమింతురు.)

మంత్రి:— వండితోత్తమా! ఇంక మనపని సంపూర్ణమాయెనుగదా?

ఉపా:— సగమయెను. ఇంక గవ్వలొగము సగమున్నది.

మంత్రి:— అదిరహేమి.

ఉపా:— అన్ని కార్యము గృహప్రవేశము. అన్ని కార్య మగునంతవఱకుఁ దెండ్లి సంపూర్ణముకాదు గృహప్రవేశమయి వీరిరువురుఁ గూడునంతవఱకు నీవి కలగోత్రములు మదనసేనకురావు.

మంత్రి:— కావలెను. మదనసేన దంబరిదికావలెను. అప్పుడుగదా దాని మదమణిపోవును.

దంబరి:— ఏమయినా నా మెడమట్టిది. ఈ పూల పాసుకంపు నాకుఁ కలనొప్పిస్తుంది. (అనిరేసి యుపాధ్యాయుల మెడలోవేయును.)

మంత్రి:— (కొరడాయెత్తి) ఓరీ నోరుమూసికొని యూటకుందువా? కొరడా కావలయునా?

దంబరి:— ఏమయినా నే రానల్లుడైతి. నీ కొరడా నూపెత్తు.

మంత్రి:— రాత్రివఱకు నోరుమూసికొని యుండుము. రేపటినుండి నీయిష్టము.

దంబరి:— మన్నిది. నే రానయినపుడు నీయూట చట్టిస్నేహరే.

(నిష్క్రమము.)

సంఘమరంగము.

శయ్య గృహము.

మదనసేన - దంబరి.

మదనసే:—[కూర్చుని తంబుర వాయించుచుండును. పాటలు పాడుచుండును.]

[మంత్రి వెలినుండి దంబరిని లోనికిఁ ద్రోయును.]

దంబరి:— అటుగేల రోనేపు మరెప్పా. ఇసట మచేపుండువాడు.

మదననే:— [లేచి మంచమున నిలుచును.]

దంబరి:— దూరాన నిర్వచల్పనే చాత్రకురమ్ము కాలే. రమ్ము.

మదననే:— [స్వగతము] ఏమీ! బండిలో ర్తముడయి గ్రామ్యోత్త రిటులాశుడున్నవాడు. ఇది యేమో చిత్రముగనున్నది. [భర్తనుఁబొది] నాథా! వచ్చెదను. ఆగురమే. సంగీతము పైసఁ దమిషి నపేక్షకాఁబోలు పాడుదువా?

దంబరి:— పాడు నూరాము వింపాము.

మదననే:— [తింటూ వాయిదించుచుఁ బాడును.]

దంబరి:— ఇదేమిలే నాల్లేని నరాలేసినారు. మా, వాదానికి యొకవరమేయొందును.

మదననే:— నాథా! దాని పే లేకనావముని యిచటఁ బిలుచుదున్నారు.

దంబరి:— ఏనరమో! మేమేమో కానినే వాయిన్నేది. అదివాదిక్కుంటే నులుస్తుంటే జాన్మంటుంది.

మదననే:— [స్వగ] ఇదేదేమో యచవిదునులకుగ నగపడెను. కొండకడలతోఁగూడి మాటవాడు కుండినమన నిట్టి గ్రామ్యోత్తలు వచ్చుచున్నదికాబోలు [ప్రకాశముగ] నాథా! నీవు పాచంగలవని తోచుచున్నది. ఏదీ యింతుక పాడి క్రవగానంద మొనర్చును.

దంబరి:— అదియిటులే [అని తంబురంబిఁబొది మూడుతంతులుకీసేసి దంబరిపాట పాడును నవ్వు చుండును.]

మదననే:— [స్వగ] వీనిచ్చయేమో వివరీతముగనున్నది. [ప్రకాశముగ] నాథా! ఇంచుక ఫలా భారమిచ్చెద భుజింపుము.

దంబరి:— లేయిలే లే నగ్గ పేసెద.

మదననే:— [లడ్డిచ్చును. దంబరి యొంతయిచ్చినను నినుదుండును. చక్కెలమిచ్చుక దంబరిలినును. పివపఁ బూర్ణముంటరిచ్చును] అత్తకు

దంబరి:— ఏమిలే నాతో అనికాలు నేస్తావా! తింటానని మాగాడిన పెంటికలిస్సేచేల?

మదననే:— [స్వగ] [ఏడు బ్రాహ్మణుఁడు కాడనున్నది స్పష్టమాయెను] ప్రకాశముగ నాథా! నీవు నేడింపుము.

దంబరి:— [ఏడుఁబ్రాచి] యలే! కల్లులేదా? దానిలోకదా రుసియొందును. కానిలే ఒకనాటికి లేకుంటేనేమి?

మదననే:— ఏడు కల్లుద్రావు కులమువాడనుట స్పష్టమాయెను. నాథా! అంగిదిచ్చుము. పరిమళ గంధము పూసెద.

దంబరి:— ఆదేమో యాగలే నూసెద.

మదననే:— [గంధపుగిన్నె యందించును]

దంబరి:— [గిన్నెలోచేయిపెట్టి వాసనఁబొంది] ఈ-ఈ-ఈ-ఈ మాగాడివరంగని గంజావాసన

యత్నా - యత్నా - ఎంతకంటే.

మదన:- (వ్యగ్ర) వీడుగాడిదలకాదు వాడమనది న్నవ్వమాయెను ఇంకనుబరిశీలించెద (నాథా: ఈభూమిమీద గూర్చుండవేల! శయ్యపైరమ్ము.)

దంబరి:- (శయ్యపైర గూర్చునిలేచి) వీ- నీ- ఒళ్లంతా దిగజార్తుంది నాకొద్దు నాబానుమ్మే నాకు కాను. నక్క-గఁ జంపురమ్మును.

మదన:- (వ్యగ్ర: || వీడేమోతెప్పి చేయించిన మోటువాడు,) ప్రకాశముగ నాథా! కాంబూలు మిచ్చెద స్వీకరింపుము.

దంబరి:- ఏదీ. తెమ్ము నమరెద.

మదన:- కాంబూల మిచ్చుము.

దంబరి:- ఏమీ కద్దరాడి పొగాకులేదా? ఆదిలేని యాళొక్కెల? రుసియొక్కనా?

మదన:- ఇదియేమోనిందు వివరీతము. మండ్రయ నుపాధ్యాయుడుగ నుటవచ్చు వీనినినాకు దగులఁ గట్టిరి. పొంగిగజాగుమొప్పును. అగ్నియెడుటఁ బ్రమాణములయొప్పును. విధినానొనట యిది లిప్రానెను. కానిమ్ము వీనినోటినుండి యోవీదెనదయినదియఁ జెలిసికొనియెద. భర్తకుశీంది. న పాపము నాకువచ్చినను రానిమ్ము. నేనుకుష్ఠాంతః కరణంబున నివ్వనియొనర్చినను. (కళఁ దీసికొనినిలిచి) ప్రకాశముగఁ పీరినవేవఁడవు నిజముఁడలువుము తెలుపుకున్నఁ గళఁదీసివీధుఁ జేర్చెద.

దంబరి:- అమ్మా! నీకాతిమొక్కెను కొట్టాకు (అనుచుమొక్కును)

మదన:- పీరితెమ్ము నిజముపల్కుము, ప్రాణముదగ్గింది కొనుము.

దంబరి:- నాపాపాలు లిస్తుండిచ్చా [చేయును]

మదన:- త్వరలోనిజము వలుకుము. కొరదాచప్పుదుచేయును

దంబరి:- అత్తా - అత్తా - మందెచ్చా పాపనచ్చా మోసమునేనీ నమ్మ సంపిన్నేదా నిటులెత్తి లేచుల్పా (అలలము)

మదన:- పీరి! అలువకు వీనోడుమూయుము. ఉన్న సంగతి యున్నట్లుల వదింపుము.

దంబరి:- అమ్మా!

మదన:- అట్లులనకు. చేసియునుము.

దంబరి:- యే. నాదేవీ! నాదైవమా. నేదంబరవాడను. వాదిగాడిదలు కాకువని. హరిశి నెట్లు కొట్టుకుంటిని. మందెచ్చ. పాపనచ్చ వస్మినమ్మ కొట్టి పిలిసికొనివచ్చిరి. నాగొంతుకాయకు నుజిచేసిరి. (అనిజందెము డాపును) నాకేమేమోనెప్పిరి. రాచవిడ్డను పెండ్లిసేస్తామనిరి. వాములేదనిరి. ఇప్పుడునేయిదినిచేసిరి. విమిసేయుదువేదేవి. వీవుకొట్టున్నావే! మా యత్నుదాపుకు పోకాను. వదలుము.

సీ భూరిరాజ్యము నేలు భూభూజ సుతనైతి
 గారాముబిడ్డనై గర్వ పడితి
 సకలవిద్యలు నేను జక్కంగఁ జదివితి
 గురుల దుష్కృతికి నే దొరకనైతి
 రాకుమారులనెల్ల కాకొట్టిపంపితి
 సుమతి దురాశకు సున్నయిడితి
 ములచలకిటుకుల ములుకులఁ జిక్కితి
 దంబరవానికి దారనైతి

గీ. పట్టణమువారి పరిహాస పాత్రనైతి
 తల్లిదండ్రుల చింతకు దానమైతి
 వ్యసనవారిధి మునిగితి వానికాడితి
 ముందుతోడదు గతి యెంత మోసపోతి.

కుచన:— [వింఠిరి కన్నీరుగాడ్చుట నేర్చుచు దీప్తిలోదనచేసి]

పాశ్చిగవలమైనది. నా ప్రాణమందువలన నీడు నాకుఁదప్పినవాఁడు కాఁడు. ఇ
 వ్వాల్లనెలిపెడివచో నగరులో నగుపాటగును. పైవ్యకువలంబించవలెను. నావ్రతాకృత
 కల్పంబీభంగిఁబరిగిమించినది. దీనిని దుడిచివేయవలగునా? కర్మకర్త, యతిత్రులము.

“బ్రహ్మయేనకులాలవన్ని యమితో బ్రహ్మిండభాండోదరే

“విష్ణుశ్చేనదశావతారగవానక్షిప్తామహాసంకటే

“రుద్రోయేనకపాలపాణిపుటశే భిక్షాటనంసేవతే

“మూర్ఖాశ్రామ్యతి నిత్యమేవగగనే తస్మైనమః కర్మణే,,

బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరులది నైక మీకర్మఫలంబునవచ్చును. ఇతనన్నదుగుజారనీరు? చిన్న
 తనమునుండి, శే నుపాసించుకాళికాధవారియే, నాకొక్కలంబునగతి. కావుననే నిత్రుడు
 నీనిందిరినికొని కళికాదేవాలయంబుఁజేరెద. [దంబరినిఁబూది]. ఓహీ! నానెంతురమ్ము.

దంబరి:— దేవమ్ము! ఎవటికి? మాయబ్బునడిపరా?

కుచన:— కాదు. కాళికాదేవాలయమునకు.

దంబరి:— దేవీ! ఆదేవి! నన్నుబలియిత్తురా?

కుచన:— లేదు. లేదు. నీతోనాదేవిఁ బూజచేయంతును.

దంబరి:— మొన్ననే సుబ్బారాస్త్రికత్తడు లేనిపోతువంటి ప్రాసంసినాను. మఱియేమిసేవ. మనముంచి
 నన్నునిడి నైవాయలొప్పని గుడిసమహాకాదు.

కుచన:— ఓహీ! మాటలాడకు. మయ్యకనామెంటురమ్ము. లేచేది నీమీఠకిచ్చెద. [కొరడాచూపును]

దంబరి:—దేరి! సంపద. సంపద. దీరొవన్నెవ. వన్నెవ.

మదన:—రమ్మ [తనకేల్చుట్టియోచ్చును.]

దంబరి:—సల్లంగవుంటిని నాగహసారమిది [విచ్చుచుఁబోవును.]

[విచ్చుచుము.]

సప్తరంగము - కాలికాదేవాలయము.

మదన సేన - దంబరి. కాలిదాసు

మదన:—నాథా! ఈయాలయద్వారములు బంధింపఁబడినవి.

దంబరి:—కాలిఁబోయి యగ్రతఁబాదువా?

మదన:—వలదు, వలదు. ఇండుంటియే దేనికి ననుస్కరింపుము.

దంబరి:—[ననుస్కరించును]

మదన:—దీరి! శీతవులోనొక వాక్యము నెప్పుడ. దానివలములును దేవిభావించుచుండుము.

దంబరి:—మొదిది. అటుసేనక [అనుచుఁబోవుచును]

మదన:—దీరి! గట్టిగముక్కుఁబట్టికొని దేవప్రసాద మనముంది భావించుము. కనఁగవలూనికొనుము.

దంబరి:—(అటులాసరించుచు) ఆలోపఁబడిరాదదే.

మదన:—అంతగట్టిగఁబట్టువలదు. ఛాపిరిదిడుచ్చుచుండుము.

దంబరి:—అటుసేనక.

మదన:—(దేనికిఁమొక్కి)

“ వాణిం, జితశుకవాణి, మలికులవేణింభవాంబుధి (దోణి)

“ వీరాశుకశివపాణిం భరణీర్వాణిం సమామిశర్వాణిం

“ కువలయదళ నీలాంగిం, కువలయర్మైక దీక్షితాసాంగిం

“ లోచనవిజితకురంగిం మాలంగిం నామిశంకర్థాంగిం

“ కమలాకమలాకాంతా కలసారసదత్తకాంతకరకమలాం.

“ కరముగళవిభృతకమలాం విమలాం కమలాంకచూడనకలకలాం

“ ఆరుణాధరజితేంద్రాం జగదంబాంగమనవిజితకాదంబాం.

“ పాలితసుజనకదంబాం పృథులనితంభాంభజేనహారంబాం,,

అంబా! కువనేశ్వరి. భవానీ! కాళి; భక్తచరాళికవతి ప్రభావితఁగాంచి నీభక్తరానిని

దనుగ్రహించ, నిరాకరించితివేని నిదగోవాకరాలంకారకర ధారచేనాశిరసు నీవనియిచ్చెద.

కాళి:— (లోనుండి) భక్తాంగగన్యా: మదనసేనా: నీ భక్తిమెచ్చితి. నీయభీష్టంబెది? కేదము.

మదన:— అంబా: నావిద్యాదువు మోసమున నీవిద్యావిహీనుని దంబరవానిని వివాహమాదితిని. ఈ

నాకులి యన్యమాన పాండిత్యంబున యశమాన్తిండులగు వరమిచ్చు. ఇదియనా ధీవ్రంభ.

కాళి:— వివిధుతి. లోనికిఁబంపుము. (వారినిండుక రెండు)

కుదన:- (ప్రాణవరీ (లేపి) ఏపుచేసాలయము లోనికిఁబోయి ధర్మాని నీకు విద్యాదాన మొసంగును.

దంబరి:- అట్లుబోవలదు. ఆరేవికిరక్తముపైటిలి నన్నమింగును.

కుదన:- పిచ్చివాఁడా: ఆటసాయదు. నీకేధయమునులేదు: పొమ్ము.

దంబరి:- (వడఁకుచు లోపలికిఁబోవు. కాని, యచ్చక్కముగ జానినాలుకపై వీణామృతములు ప్రాయోగ్యు
(తంబరి వెలివచ్చి కాఁకినమప్పరించి)

“ మాణిక్య వీణా ముపలాలయంతిం మదాలసాం మంజుల వాగ్విలాసాం

“ మహేంద్రనీలద్యుతి కోమలాంగీం మారంగకన్యాం మనసాస్మరామి॥

“ చతుర్ముఖే చంద్ర కళావలంసే, కుచోన్నతే కుంకుమ రాగకౌశలే॥

“ పుండ్రేషుపాశాంకుశ పుష్ప బాణహస్తే నమస్తే జగదేక మాతం॥

“ మాతామరకతశ్యామా, మారంగీ మధుశాలినీ॥

“ కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణే, కవంబ వసవానీని॥

“ జయమాంగతనయే జయనీలోత్పలద్యుతే॥

“ జయ సంగీతం నీకే జయ, లీలా తుకప్రియే॥

చం ద క ము.

జయజనని సుఖో సముద్రాంత ఉచ్చస్థలీర్దీప్త సందూభ విల్వాటపీ
మధ్యకల్ప ద్రుమాకల్ప కాదంబ కాంతార వాసప్రియే, కృత్తివాసః ప్రియే, సాద
రారబ్ధ సంగీత సంభావనా సంధ్రమాలోల సీమస్రగాబద్ధ చూరీసనాథత్రికే, సాను
మత్పుత్రికే, శేఖరీ భూతశీతాంతరేఖా మయూఖావ లీనద్ధ సున్నిధి నీలాలకశ్రేణి
శృంగారికే, లోకసంభావితే, కామలీలా ధనుస్సన్ని భద్రరూలతాపుష్ప సందేహ
కృచ్చాదు గోరోచనాపంక కేళిలలామాఖిరామే సురామే,రమే ప్రోల్లసద్వారికా
మాక్షికశ్రేణికా చంద్రికా మండలోద్భాసి గండస్థలవ్యక్త కస్తూరికా పత్రరేఖా
సముద్భూతసారభ్య సంభ్రాంత భృంగాంగనా గీతసాంద్రీ భవస్థంత్ర తంత్రీస్వరే,
భాస్వరే, వల్లకివాదన ప్రక్రియాలోల తాలిదళాబద్ధ తాటంకభూషా విశేషాన్వితే,
నీధసన్మానితే, దివ్యహాలామదో ద్వేలిహేలాల సచ్చతురాదోళన శ్రీసమాక్షిస్త
కర్ణైక నిలోత్పరే, పూరితాశేషలో కాభివాంఛాఫరే శ్వేదబిందు లసత్ఫల నివ్యంబ
లావణ్య సందోహ సందేహ కృన్నాసికా మాక్షికే, సర్వమంత్రాత్మికే, కుండ,
మందస్థితో దారవక్త్ర స్ఫురత్పూగ కర్పూర తాంబూల ఖండోత్కరే, శ్రీకరే
కుండపుష్పద్యుతి స్నిగ్ధదంతావళి నిర్మలాలోల కల్జల సమ్మేళనస్మర కోణాధరే, చా

రుచీగాధరే, సులలితపవ యావనారంభ చంద్రోదయద్వేల రావణ్యదుగ్ధా రుణావి
 ర్భవత్కంఠు విజ్ఞానక హృత్కంధరే, మంధరే, బంధురచ్చన్న పీఠాదిభూషా సము
 ద్యోతమానా నవద్యాంగశోభే, శుభే, రత్న కేయూర రశ్మిచ్ఛటా పల్లవ ప్రోల్లస
 త్తోల్లతారాజలే, యోగిభిః పూజితే, విశ్వదిబ్బండలవ్యాప్త మాణిక్య లేజస్ఫుర
 త్కంకణ లంకృతే, సాధుభిస్సత్కృతే, వాసరారంభవే శాసముజ్జ్వలంభ మాణార
 విందప్రతిచ్ఛన్న పాణిద్యయే, సంతతోద్యద్యయే, దివ్యరత్నోన్మిళితా దీధిలిస్తాసుసం
 ధ్యాయమానాంగుళి పల్లవోద్యన్న భేదుప్రభామండలే, ప్రోల్లసత్కండలే, తా
 రకారాజ సింహాశహారా వశిష్టేర చారుస్తనాభోగ భారానమన్నధ్యవల్లి పశిచ్ఛేదవిధి
 సముల్లాససందర్శితాకార సౌందర్య రత్నాకరే, శ్రీకరే, హేమ కుంభోప మో
 త్తుంగవక్షోజ భారావనమ్రే, త్రిలోకావనమ్రే లనద్వర్త గంభీర నాభీసరిత్తర తైవాల
 శంకాకర శ్యామ రోమావళి భూషణే, మంజుసంభాషణే చారుశింజత్కటి నూత్ర
 నిర్భర్తినితానంగలిలా ధనుశ్శింజ సిదంబరే, దివ్యరత్నాంబరే వద్వరాగోల్ల సన్నే
 ఖలా భాస్వరశ్రోణి శోభా జితస్వర్ణభాభృతలే చంద్రికాశీతలే వికసితపవకింశుకా
 తామ్రదివ్యాం శుకచ్ఛన్న చారుశుశోభా పరాధూత సిందూర శోణాయ మానేం
 ద్ర మారంగ హస్తార్థే శ్యామలే రోమలన్నిధ సీలోత్పలా పాదితానంగ తూణీర
 శంకాకరోద్దామ జంఘాలలే చారులిలాగలే సమ్రుదిక్పాల సీమంతిని కుంతళన్నిధ
 నీలప్రభా పుంజసంజాత దూర్వాంకురా శంకసారంగ సంయోగ రింఖన్న భేందూ
 జ్వలే ప్రోజ్వలే దేవదేవే శదైత్యేక యత్యేక భూలేక వాగీశ రోణేశ వాయుగ్ని
 రోటిర మాణిక్య సంఘృష్టబాలా తపోద్దామ లాఘోర సామన్య లక్ష్మీగృహీతాం
 ఘ్రీ పద్మద్యయే లద్యయే సుకుచిర నవరత్న పీఠస్థితే నుస్థితే శంఖ పద్మద్యయో
 పాశ్రితే ఆశ్రితే దేవిదుగ్ధావట త్పేతపాలైర్యుతే మత్తమారంగ కన్యాసమాహ
 నితే తైరవైరప్త భిర్రేష్ఠితే దేవివామాది భిస్సంస్పృతే లక్ష్మ్యోది శక్త్యుష్ట కాసే
 వితే తైరవీసంవృతే పంచభాణేనరత్యయ సంభావితే త్రితకక్త్యావసంలేన చానం
 దితే భక్తభాజం పరంశ్రేయసే కల్పసే ఛందనామోజసే భ్రాజసే యోగినాం
 మానసే ధ్యాయసే గీతవిద్యాను యోగావిత్పవేన కృష్ణేన సంపూజ్యసే విశ్వహృ
 ద్యేన గద్యేన పద్యేన విద్యాధరైర్దీయసే, యత్ గంధర్య సిద్ధాంగనా మండలైర్మం
 దితే సర్వసాధాగ్య వాంఛావతీ భిర్యథాభిస్సూరయే సమారాధ్యసే సర్వవిద్యా
 విశేషాన్వితం చాటుగాథా సముచ్చారణ కంఠముల్లోల సదస్వర్ణ రేఖాన్వితం

కోమలం శ్యామలోచార పక్షద్వయం తుండశోభిత దూరిభవత్కింకురాభం
 శుకంఠాలయంతి మివక్రిడసే, పాణిపద్మద్వయే నాపరేణాక్ష మాలాగుణంస్సృటికం
 క్షానసారాత్మకం పుస్తకం బిభ్రతీయేన సంచితసే తస్యవక్త్రాంత రాగస్య పద్మా
 త్మికా భారతీ నిస్సరే, ద్యేన హేత్యంసనా భాకృతిర్భాస్యసే పోషిలక్ష్మీసహస్రైః
 పరిక్రిడతే కింసనిధే ద్వపుశ్యామలం కోమలం చారుచంద్రావ చూడాన్వితం భ్యా
 యత స్యస్యలీలాసరోవారిధి, స్తస్యకేళివసం నందనం, తస్యభద్రాసనం భూతలం
 తస్యగోదేవతాకింకరీ తస్యవాచాకరీ శ్రీస్వయం, సర్వయంత్రాత్మికే సర్వమంత్రా
 త్మికే సర్వము ద్రాత్మికే, సర్వశక్త్యాత్మికే, సర్వవక్త్రాత్మికే సర్వహాసే, జగన్మా
 త్మికే హేడగన్మాత్యకే పాహిమం పాహిమాం, పాహిమాం పాహిమాం.

కాళిలానుండి

కాళి:-- భక్తాగ్రేసరా: నీయేనరించుముతులు వివివేనమంచానందనిలిసి. నీయద్విలియ విచ్చాతెభ
 వరిమవ భరతభండము నెల్లమునుంచి యుళమాల్లింపుము. అనేకకారణంబులచేతి జీర్ణమగు
 చున్న దేవభాష ముద్దరించుము. నీయం చెల్లకాలము నేనుండి నీకు భూతభవిష్యద్వర్తమానం
 బులు గోచరింపజేయుదును. నీకు యక్షరాక్షస వికారాదులనుండి రేయి భయమునులేదు.
 నీ యశమా చంద్రార్కము దిశవిళలు వ్యాపించియుండును. నీకు నేనభయమిచ్చినదా
 వను. పొమ్ము. నీవు నా భక్తులలో నగ్రగణ్యుడవు కావున కాళిదాసుడని నామమంది
 బ్రఖ్యాతిని గనుము.

కాళిదా:-- అంతా! నీ యానరితీ వర్ణించెద. విగ్నిజయమునకునై వెడలెద! (మదనగీతనుగాని)
 తల్లీ! మదనసేనా! నీకు సాష్టాంగ దండప్రణామంబు లాచరించెద. (నందనంబులిడును)

మదన:-- ప్రాణవరీ! ఇదియేమిచిత్రము. నేను నీప్రాణసలిని.

కాళిదా:-- అంతా! అటులనకు దోషమువచ్చును. నీవు నాకు నీ దివ్యులన్మించిచ్చినదానవు. లేకయిన్న
 నీనరాని దంబరవాడనై గాడివలు కాచుతుంటిని.

మదనసే:-- నీచేతులముద్రాదేయినను నీకు నేను సరిసేకరా!

కాళిదా:-- నీవు దంబరవాని సలిని. నీకు దంబరవాడనుకాదు. కావున నీవు నాకు సలినికావు.

మదనసే:-- నీచేతులముద్రాదేయినను నన్నిసాక్షిగ నన్నుఁ బెండ్లియాడిలిని. నేను నీకు నర్థాంగిని నిలి.
 కావున నునమిలుపురీ ప్రాణమంచునంతవలన నునము భార్యార్థర్థలమగుదుము.

కాళిదా:-- అటుకాదు. ఇన్ని వస్తువులకు దేహములు చేతులను. కర్మానుసారము గుణములు చేతులను
 భార్యలు చేతులదురు దంబరవాని దేహముతో నీవు పోయినదాననైలిని. నేనీదేహమునకు
 శర్మనుగ మఱియేమి భార్యను పొడిగ్కరీతిగఁ జేసికొనవలసి వచ్చును. ఇదియ, భర్త
 సూక్ష్మము.

మదనసే:- (ప్రాణవర!) నీ వాదములో జెడబోవ మొకటియున్నది. నీకు నొప్పుకన్పుమిచ్చిన కారణం బున నీ పుట్టెలినని పరికిరించి. చంబరతల్లికి: బ్రాహ్మణ పుత్రకన్పుమిచ్చుటకు యోగ్యతగలుగునా? కలుగదు. కావున పరితస్కమే నతిది. చక్కెర నాలోపింపుము.

కాళిదా:- (స్వగ) ఈ విషయము వావాదభూనందు దౌర్బల్య మగవడుచున్నది. కావున నేటితో చాదము పెట్టెద (మదనసేవా! నీవు నాకు విద్యాదాన మొనంగిరిని కావున నాకుండలిం.

మదనసే:- (స్త్రీ) తనపురుషునకు విద్యలభించునటుల చేయుటచే వారికిగల కారీరబాంధవ్యము మూలును. మూలుననుకాన్త్రమందును తెప్పబడలేదు.

కాళిదా:- విద్యానుభవం కంఠియిది కాన్త్రమున్నది. ఆ కాన్త్రము నాలోపింపినచో విద్యాదాత స్త్రీ యయ్యెనేని తనయనుట స్పష్టము.

మదనసే:- లోకములో భార్యలు తమభర్తలకు ననేకవిషయములందు బుద్ధిగణపుచుండుదురు. అట్టి భార్యలందఱును భర్తలకు: దిల్లలేనా? భర్తలకు భార్యలు బుద్ధిగణపుటకప్ప! ఇంకను నీకు విద్యాదానమొనంగినది మనయిరువురకు జనని లోకజనరి భువనేశ్వరి యీ కాళికాభవానికా?

కాళిదా:- (స్వగతము) అమహారిని గెలుచుట కష్టము. నాకు యుక్తి! మూలుయుక్తి! వెంటనే జోడించుచుండుదురు. వారితో మాటలాడినచో నెటులైనను పురుషుని: చమచలతో: గెడవుదురు. కావుననే భర్తృహరి యిరీరిగ వదించెను.

“ కామినీకాయ కాంతారే నుచవర్వత దుర్గమే॥

“ మాసంచర మనఃపాంధ తత్రాసేస్థిర తస్మరః॥ (భర్తృ)

కామినులతో వదిలినచో స్థిరతస్మరుడు నా మానసి హైర్యభవంబును జోచికొనును. నా పూనిన దిగ్విజయి కార్యంబునకు నంతరాయంబు గలుగును. (ప్రకాశముగ) మదనసేవా! నీ వాదము యుక్తియుక్తముగలేదు. కావున నే నిరటమండను. పోవలయును.

మదనసే:- (ప్రాణవర!) నూతన పంచదార! విన్నవదరి నే నుండఁజాలను నిలవఁజాలను మనఁజాలను. (ప్రాణవాహా! నీ వియోగము నా కనలపంయోగముగనును.

ఉ. మారుని మార్గణమ్మరిటు మర్మములెల్లఁ గలంపఁజొచ్చె; నో
మారసమానకాయ; నినుమానను. మానసనాథుడయ్యు నీ
తీరునఁ దీరముననని తీర్థమునఁ బడఁ (జోయఁజెల్లు) నే
తీరగునే! మదిన్లనుమ్మ, ధీరవిచార; మనోబధర్మముల్.

కాళిదా:- యువరీ! నీ మార్గంబు భర్మవిభిన్నంబు. యావనమిది కావున విరజాభరంబు నోతక దురి
కార్తవ్యంబునఁ బడెదవు. నీ మార్గంబుననెరింప నా మానసంబొప్పును. వదలుముదారి.

నీ జననంబునిచ్చిన జననివికాపున

జనదునజ్జనకఁగవనితనీకు

మదా:— జననమిచ్చిన లోకజనని నీ జననయా;
యగుగుదారకు నీ ప్రతనయుఁడెటుల

కాళి:— తనయుఁడునగుదువి, ద్యావతకునువేను
దానమిచ్చిన దానవై ననీకు

మదా:— దానమిచ్చినది భవాని, నే వేడినదాన
నీ వెలుంగ వేదయితేను.

కాళి:— గీ॥ మనము, ధర్మముతప్పదు, మగువవినవె

మదా:— కనుము, పయననుదారను గనలవలదు

కాళి:— చనునె యీ హీనవాక్కులు జననినీకు?

మదా:— ప్రాణకాశమున్ని నివ్వయో ప్రాణనాథ.

కాళివా:— మూనిలో నేమాటకాదును నిలిచినచో మానసమేదునునో?

శ్లో॥ వినాయకత్రేణ ముద్రత్రేణ, తంత్రేణ విసయేనచ ।

వంచనంతి పరంనార్య, ప్రజ్ఞా ధనమపిహితాత్ ॥

కాళిన నీట నుండఁజనదు. వైకమ్యి వెదలెద.

(కాళిదాసు తెదలిపోవుచు)

మదనశ:— ఈ మా కావధి యిటులయ్యెను. ఎవరిని దూఱుదును. ఎవరికి మొఱులికుదును. రాజాధి
రాజుకు నేకత్రులిని పరినిఁజూసి యేకాక్షిని తిని. పరినియోగదుఃఖంబు నే నెటుధరింతు
ఎటునైరింతు. పరివదతనని వినినచో నగరివారు నన్ను యని నగరా? సరివారిలో నే నెటు
యోగమొత్తికొని నదకును. అయ్యో చైవమా! నే నన్నివిషయముల మందభాగ్యము. కడు
చీదలింబు ననుబట్టింక రాజస్యవింబు చైవమేలు పుట్టించెనో? పుట్టించెనుబో, సామాన్య
స్త్రీలబలి నన్నుంబక, నకల కళాకోవిదను నేయ నా తండ్రియేల యిచ్చించెనో? యిచ్చిం
చెనుబో, విద్యాగురువు నన్ను, వనయగా భావించక కామాత్ముడై ననుగోరి యేల తిర
స్కరించుచుదెనో? తిరస్కరించుచుదెనుబో, యా గురువేల చలపాదినమున గాడిదలు
నాకు దంతురవానిని మోవనిధమున నాకు వదనిగ నేర్పఱచెనో? విర్రులచెనుబో, యిట్టి
నా ధర్మ చేనివరముని వివిధ కాన్త్రులులు కరతలాకులకమాలై తపయందువ్వనింప తన
వారైన నన్ను దృఢీకరించి, నియోగకావంతునఁ బ్రోసి విరహాన్నినిగూర్చి యేలపో
యెనో? అట్టి నవరున్నభుఁడు విద్యాకాది నన్ను నిదవాడిపోయినను, మదమిని నే నే మని
ప్రాణములతో నిలిదిపో చైవమా తెలియకున్నది.

నీ. భూపాలకునికూర్చి పుత్రియైజ స్థించి

యిదుమలపాలయ్యె బుడమిబ్రదుకు

సౌందర్యవతియని యందఁజాడఁగనిని,
 చెందితిగవ్వంబు, చెడితిఁదుకకు
 సకలకళావతి యకళంకమతియను
 విభ్యాతిదితయయి వెతలఁబడితి
 తర్కించిరాజన్య తనయుల నోడించి
 జంబరవానికి దారైనతి

గీ. దేవివరమంది భర్తనుదివ్యశాస్త్ర
 పండితునొనర్చి యవమతిఁబడితినిపుడు
 ఆయ్యె వంతలఁ గుండంగనయ్యెనేఁడు
 మందభాగ్యులకబ్బునేమహినిముదము.

[ఉపాధ్యాయుని ప్రవేశము]

ఉపా:- మదననేనా! నీగురువుల మహిమంబువు దైనను గంటిదియో? నీకబలపు! అనాథతః ఇత్రుడు
 నిప్పుబలవంతముగఁబట్టికూడెద. ఏమిసేయుదువో చూచెద.

మదన:- ఓరీ! నీవునుక్కర్తదవు గురువు కాదు. నాతోడినుండి నీకుఁగలుగుచుండిన యంతఃక్రాదు రప్పిం
 చిన దురితము నాకువాటిల్లినది. నేనబలవంతుననాథకవియను నీవుకూనితివి. నీవుబతువునతి
 బలిసిపోగురక్కడ యెవనితోడివచ్చినమాత్రాన నీకునేవెలుగునా? ఏదీనమీనమానకరమ్ము
 నీ కిరంబుఁదెగఁజేసెద.

[అనుచుకాకడియండు]

ఉపా:- [దురమునకుఁబోయి] ఓహో. ఇదికృపాదధారిణియైనది? దీనినమీనమునకుఁబోఁ
 జనుడు. ఊపిరియుండిననెన్నెనదిని బ్రదుకవచ్చును. [అనుచుఁబరుగిడును]

మదన:- ఈ బ్రదుకనేబ్రదుకఁజాల సౌందర్యవతినిఁజూచిన మగకారికండటినిఁగంటిలో నిప్పు
 చుడును. అందునఁబలిహినను జూచినపుడునుకుండరుటి తృణప్రాయుగ నగవడుతుండును.
 కావన్నంబువర్గ్యంబు అంతాభవానికిఁమొక్కి నాకరవారంబుననేనాకరంబు దేజుగిగొనియెడు.

గీ. కలిబాాయుసతిగతి ప్రాణముతోనున్న
 శవముఁబోల దెభూపికాచిరీతిఁ
 బలిబాాయు, సతితనూ పాదపమెత్తటి,
 నివ్వలపత్రమైనిలుచుఁగాదె?
 కలిరక్షలేదేనిఁ బరభూతభీతియే,
 సతికనెత్తటివైన సంఘటిలదె?
 కలిలేనిసతితనూ భాగ్యంబు హరియంప
 విటచోరులుండరే వేచియెచట?

పతినిఁ బ్రాసనసతి క్షీతిబ్రదుక నేల
పతిని, బాసినసతికి, మగ్గతినిబమ్ము
పతియ, ప్రాణమ్ము వైపమ్ము సరికి నెదట
గొన, మనసేలనేనిఁ గ్రాయమ్మునను.

[కవచముతును]

(విరమోద్రవశము)

శ్లో. మాయాకుండలి సక్రియామగు మధూకాళి, కళామాలినీ
మాతంగీ విజయాజయా భగవతిశౌరి శివాశాంభవీ
శక్తిశ్శంకర వల్లభాత్రినయనా వాగ్వాసినీ భైరవీ
ప్రీతికారి త్రిపురే పరావరనుయీ మాలా కుమారిశ్యానీ.

(చేతిలమస్తాత్రము లోనిది.)

విరమో:—మదననా! నీదిటుల ప్రాణహాని లోబడవలదు. నీవుకరహతాపంబునఁ గుండవలెనను
కావచముననీక్రిందక ప్రార్థింపి. నీవుపురుష పంబును ధరించిధారావగరంబుఁ జేరుము.
అచటవిద్యాసర్వస్వ వేదియనునానునది, వేళ్ళనై, విద్యయందు నిమ్మ గెలిచిన వాని
దాసిననుడునని ప్రకటింపుము. భోజనానయొక్క రూపానమందున్న పండితులందఱు, నీ
దాసీ జనుల కలసపోదురు. కుచకునీచికాళిదాను నిన్నోడించి విమంగూడును. అచట
దేవతావార కథాటులనేకుల, కావచశైల, నీదాసీలుగ నేర్పడియుండురు. వారనేకవిద్యలు
వచరించి, కాళిదానుఁడప్పుమఱి లోకపురుషుండును నిమ్మనడిచింపనటులఁ జేయుదుభు.
ఇది దేవతావచనము. నమ్మము. [అదృశ్యుఁడగును]

మదన:—ఈదునాపురాపుఁడెవఁడును? ఇటకేలవచ్చియుండును? ఇతనివచనమ్ములన్నియుఁ దర్కముల
ని నాయంతరాత్మతెలుపుచున్నది. అయ్యో; రాజవ్యక్తనైన వారవహుటికావలసివచ్చెనే!
కానిమ్మ నాపతినిఁబడయుటకు నేనెన్ని వేషంబులనై నవేసెద. మార్గమ్మునఁ దేరుర్వాగ్ధులు
వన్న బాధింతులుపురుష పంబును ధరించిధారావగరంబుఁజేరెద. ఆలోకనని నాయ
ర్మును ఫలింపఁజేయునని ప్రార్థించెద.

“ సుందరహేమకరవదనాం కుండసురదనాం ముకుందనిధి సదనాం॥

“ కరుణోజ్జ్వలిత మదనాం సురకుశలా మామరేషుకృతి కదనాం॥

“ శరణాగత జనభరణం కరుణాపరుచాలయాంశి వావరణం॥

“ మణిమయ దివ్యాభరణం వరణంభోజిత సేవకోద్ధరణం॥

“ యోగస్తన జితకుంభం కృతపరిరంభంశి వేదగుహడింభం॥

“ దారితకుంభని శుంభం. ఫర్తిశరంభంపురో విగతదంభం॥

“ సతజనరక్షాదీక్షాం దక్షాంప్రత్యక్ష వైవతాధ్యక్షాం॥

“ వాపీకృతహర్యక్షాం మృపితవిషక్షాం సురేషుకృతక్షాం॥

“ ధన్యాంసుర వరమాన్యాం హిమగిరికన్యాం త్రిలోకమూర్ధన్యాం॥

“ విహృతసురద్రు మవన్యాం వేద్వివినార్యాం సదేవతామన్యాం॥

(అనుచుభజాని నడుస్కరించి నమ్మించుచును)

కాళిదాసనాటకము.

తృతీయాంకము - ప్రథమరంగము.

ధారానగరరాజవీధి.

కాలిదాసు - దర్పసారుడు - వీధిలో జనులు - కాంచనమాల.

దర్పసా:—(తేలికాకొరదావట్టుకొని జనులనుగొట్టుచు కాంచనమాలను దండుకొనివచ్చును.)

కాంచన:—హా. హా. ఈదుర్మార్గుడు దర్పసారుడు బలాత్కారముగనమ్మఁ బరిభవించుత్పింఱుచున్నవాడు ఈవీధియందు నమ్మఁగాపాడువారెవరునులే?

జనులనొకఁ:—అబ్బా! వాడురాజు పెద్దాడు రమ్ముడు వానినిరించినఁబ్రాప్తవే.

కాలిదా:—(దర్పసారునిజూచి) ఓరీ! దురాత్మా! అబలలపైవింతటి దురుహితముచెల్లిన దురమ్మునిబుద్ధము.

దర్ప:—ఓరీ! నన్నుదిరస్కరించి మాటలాడెదవా? నాభుజులదిభవమున నిమ్ము. శేరియొక్కద-
శాలిదా:—ఓరీ. ఈ దురాగతమునకుఁ గారణము నీభుజులదిభవము గాదు. నీయక్కగారియంగ
లదిభవము.

“చతురంతురగంపరివర్తయతః పథిపారజనాస్సరి మృతయతః

“నహితేభుజవీర్యభవోవిభవో, భగినతనుభాగ్యభవో విభవః॥

(జనులందఱును ఇప్పుడుకొట్టినవృద్ధులు.)

దర్పసా:—(దురమునఁబోయి) స్వగతము. నీఁడెవఁడోనొప్పకవిగనున్నవాడు. ఇందటిజనులలో
నీవేమియునను నేనితివేనివాదావ భోజనకుఁ బరిసీదనమ్మదంబింతును అవికార్యముగాదు.
(ప్రకాశముగ) (ఓరీ! కరాళాయని యులుచును)

కరాళ:—స్వామీ వచ్చితిని.

దర్పసా:—(మిత్తగ) ఓరీ! ఆ పొగురుపోతుకెటులయినను మనదేవాలయమును తేర్చును. అచ్చటి
బ్రహ్మరాక్షసునిచే నీదుచంపఁబడును.

కరాళ:—చిత్తము.

(సిక్రమము - దర్పసార - కరాళుడు - జనులు.)

కాలిదా:—(కాంచనమాలనుజూచి) కాత్వంతాతే.

కాంచన:—కాంచనమాల.

కాళి:- వో. వో. దీనియంగదురి కాంచనమాలయేను. అశ్వర్థవామయివహించినది. నిజ్యావంతురాలిగవగడెడు. కన్యా పుత్రిక?

కాంచన:-కంఠకవత్సా.

కాళిదా:- ఈ వో. వేళ్ళపుత్రియేట. నామ చాల నమహాలమయ్యెను. నైవేదులన యిటులుబడవలదా?
“లిలేహస్తే”

కాంచన:-“కాళిదాతం”

కాళిదా:-“కానాశేఖా”

కాంచన:-“కా ఖా గా నూ”

కాళిదా:- ఈ ముగ్ధముక్క ప్రక్కై యితి రమణీయముగనున్నది. కాంచనమాల! నీవు త్వరలో నింటికేటోమ్ము.

కాంచన:- మహాబుధావా! నా మోసరక్షణమొనర్చిన మీకు నా కృతానువంతుల వందేని నే నొనర్చు నక్కారంబు లందుమరని ప్రార్థించెద.

కాళిదా:- (స్వగ) నామకు, నిదియకావలెను. పరచేకమిది. కాంచనమాల! నీ ప్రార్థన సంగీకరించి నీ వెనువెంటచెచ్చెద. (స్వగ) ఈ కుండరినిఁ జూచినవలెమున నేను దానివశుడ నైతిని.

కుంకుమపంక కళంకితదేహి

గోలపయోధన కృపితహారా

నూపురవాంస రణత్వదవద్యా

కం నవశీమరుతే భవరామా.

(నిష్క్రమము.)

త్వి తి మ ర ం గ ము.

దే వా ల య ము.

కాళిదాను - కాంచనమాల - బ్రహ్మరాక్షసి.

కాంచన:-కాళిదాన మహాశనీ! ఆ దర్శనాదు యాదృత్యమును జూచితినియా; మనము కృతానువంతులమున్నే తనభటులతో మమబట్టించి యీ దేవాలయములోఁ ద్రోసెను.

కాళిదా:-కాంచనమాల! ఆ దర్శనాదుఁ దిచ్చని నొనరింతుటచే నుత్కృఢయ్యెను. నింద్యుడెన్నటి కింకాదు.

కాంచన:-శనీ! నుత్కృఢని యీ దుర్మాత్తుని నిలుచుటకుఁ గారణంబేమి?

కాళిదా:-ముద్దులాడీ! వాఁడివిధమున విజనప్రదేశములో నదలి మనమిరువురినిఁ బ్రేమానుబంధమున బంధించివేసినవాఁడు మాకుఁ నిరమాప్తుడగునుకదా?

కాంచన:-కానినీ! వానిభావంబడిరాదు. రాజగారి దేవభవనమున గట్టింపిన చివముకుండియు నొక బ్రహ్మరాక్షసి యిటులేరి రాత్రి యిచట నవరుండులో వారిని ఘోరించును. కావున నీ స్థల మునందు నిశీధిని నైవధును బడుండదు.

కాళిదా:-అటులయిన నా దర్శనార్థము మధకమాత్ర ముదస్థులి యున్నరీతివచ్చును. లోకము నకే యుండుకాక మొనర్చినవాడగును.

కాంచన:-అదియెటుల?

కాళిదా:-ఈ దేవభవనము నిష్క్రమకమొనర్చుటలే.

కాంచన:-అంతటిచని తమవలననగునా?

కాళిదా:-అగునో కాదో బ్రహ్మరాక్షసుడు సమీపించినపుడు నీవేకండువు.

(ఘడిఘడిచాయించుచు బ్రహ్మరాక్షసి వచ్చుచు దానింగని కాంచనమాల కాళిదాసుని విసువుగఁ గొనిరించును.)

కాళిదా:- నా దర్శనార్థా! నీవే స్ఫురణియుండు. ముక్కుండు.

గీ. భావభవునితాప భరమునఁ గుండెమె
యౌవనాంగు సరస నధికశృంగము
యౌవనాంగిఁజేర్చి యాలింగనసుఖంబు
గలుగఁ జేసినట్టి మునుండ మీవు.

(బ్రహ్మరాక్షసి వెంటడ వచ్చును.)

కాళిదా:-ఓరి! నీ వెవడవు?

బ్రహ్మరా:-నేను బ్రహ్మరాక్షసుడను. నేనిచ్చు నమస్కలకు బదులిడఁజాలని యనేకలను నేమింగితిని. నేర్పు నా యౌవలయునకు నీవు దొరకితిని. నా నమస్కలు పూర్తిచేయనోకదని మీ యిరువురిని దిగమింగెద.

కాంచన:-మోహనాంగా! నన్ను రక్షింపుము.

కాళిదా:-కాలిజలాచనా! నిన్ను రక్షించెద నెలవకుము. (రాక్షసునిఁ బొది) ఓరి! నీ నమస్క లెద్య?

ఇచ్చు. కాలకాలమేల?

బ్రహ్మరా:- నానమస్కలు పూర్తిచేయుదువా: అటులయిన నిదిగొ మొదటి “నమస్క” “నెర్వస్కద్యే”

కాళిదా:- “ మునులి యెవరి సంపదాదత్తిహేమా ”

ఓరి! రాక్షసా! నీ నమస్క పూర్తి యయినదియో?

బ్రహ్మరా:-అయినది. ములలవచ్చెద.

కాళిదా:-(కాంచనమాలనుఁ బొది) మోహనాంగీ! నిండెదడో వ్యాకరణమునఁ జక్కఁగఁ జతువు కొననిద్వాంకుండుగ నగువడెద. నాఁడిచ్చినది “ పాణిని వ్యాకరణములోనిది ” కొన్ని యర్థములందు శబ్దములకు ద్విరూపి కలుగునని స్మారము. దానికి రాకెకార్థమును గల్పించి నను

కులయందును నుంచిబుద్ధియుఁ దెనుబుద్ధియు నను ర్థమందును లంఘనదీప్తి నుండునను నానందమును నదియే కారణములని వేఁ చెల్లిపిరి.

కాంచన:- మోహనాం! వాడు మఱుల నెట్టి విషమ సమస్య యిట్లునో?

కాళిదా:- ఎట్టివయనను నియ్యని భయము వారెవరు?

బ్రహ్మరా:- (ఎముట నిలిచి) ఓహీ! ఈ నమస్యను తూర్తిచేయుము. " పృథ్వీయోనా " "

కాళిదా:- " సహచరిచయో త్యక్త్యరేకామివభిః " "

బ్రహ్మరా:- ఓరిచంద్రికా! ఇంతలోనే మూడవసమస్య వెవరితెచ్చెద. (వెట్టును)

కాంచన:- ఇదియేమి సమస్య? నీవు చూడెముల తూర్తికరించిరిని?

కాళిదా:- మోహనాం! పాడిచ్చిన యీ సమస్యయున్న పాణిని సూత్రములానిదేను. " నేనందులకుఁ జేసిన రాశికార్యమేమనిన:- యోవనవంతుని తో నుభయనుభవించిన యువరిచే నునలిపతి పరిత్యజింపఁబడునని " నేనర్థముచేసి తెలిపిరిని.

కాంచన:- ప్రాణేశ! చక్కఁగఁబఱికిరిని. నీవు కారుడవని తోఁచుచున్నది.

కాళిదా:- ముగ్ధులారా! అటులనకు. కాస్త్రజన్యజ్ఞానమిది.

(బ్రహ్మరాజునుడువచ్చి)

బ్రహ్మరా:- పండితవర్యా! " స్త్రీపుంవచ్య " యనునది మూడవసమస్య.

కాళిదా:- " స్త్రీపుంవచ్య ప్రభవతి యదాతద్ధి గేహం వివృతం " "

బ్రహ్మరా:- ఓహీ! నాల్గవసమస్య యిప్పుడే తెచ్చెద.

(వెట్టును)

కాంచన:- మోహనాం! ఈ సమస్య యేమి. దానిని ఏము నమర్చించిరి?

కాళిదా:- మోహనాం! ఇదియే పాణిని సూత్రములానిదేను. స్త్రీలింగ కల్పములుకొన్ని పున్నింగముల వలె నుండునని సూత్రము. దానిని నేను పూర్తిగ నొనరించినది యెటులనిన:- ఏ గృహములో స్త్రీ పురుషునిబలఁ గార్యకర్తగనుండునో యా గృహము నష్టమయిపోవునని యన్వయించిరిని.

కాంచన:- ప్రాణనాథా! స్త్రీ లంతటి యనిజేకులా?

కాళిదా:- కాదు కాదు. ఒక్కొక్కవలె వారికి దూరాలలోచన యుండదు?

(బ్రహ్మరాజునుడు వచ్చి)

బ్రహ్మరా:- తదితరకవి! " వికోగోత్రే " "

కాళిదా:- " వికోగోత్రే ప్రభవతి ప్రమాణ యః కటుంబిణీభర్త. " "

బ్రహ్మరా:- (కాళిదాసుకు నమస్కరించి) భూతకవి! ఇంతదే తమ నన్ని భావమునకు వచ్చెద. (వెట్టును)

కాళిదా:- కాంచనమూ! ఇదియును పాణిని సూత్రమను. నేను పూర్తిచేసిన విధమేమనిన కులము

సండువ్వుదిందిన వారిలో నొక్కఁడుమాత్రము కులము మధ్యించును. మోహనాంసీ! ఇది విమతనమన్యలు. సామాన్య లిచ్చివానిని లోకార్థమున సమర్థీకరించఁ జాలరు.

కాంచన:--మోహనాంసీ! ఈ దేశమునేలు భోజరాజు స్వతః విద్వాంసుఁడు. అనేకవిద్వాంసులు వారి కొలువు నలవరించి యుత్తరంతులు పొందుచున్నారు. కామును వారియొద్దానమునఁ గవిశిరోమణులయి యుండఁగోడదా?

కాశిదా:--ప్రేమనీ! ఒకకవినిఁబొందిన మఱియొకని యుద్ధరమునఁ జెచ్చు పడును. అందున వాస్తా నమునందుండి రాజమన్నన లంఘించున్న కవు లనాయాపయలు. కావున నేను నా మహిమఁ బాత్రుటపై యనేకవిధములగు నేషములుచూసి నా మహిమ స్థాపించి నీవన వరకడఁగై భోజరాజు పరిసమందెద.

కాంచన:--మోహనాంసీ! అటులనే యొనరింతుఁడు.

(బ్రాహ్మణుఁడవచ్చి నమస్కరించి)

బ్రాహ్మ:--మహాకవి! కాశిరాజా! నేను బ్రాహ్మణకవిని. వికటవిగ్రహుండి విషమ సమన్యలదిచ్చి యనేక కవుల నవమానపఱచి నందున నొక మంత్రజేత నమ్మ బ్రహ్మరక్షిత్తుగవచ్చి కపించెను. నే నేడికొన్నందున నీ సమన్యలు కాశిరాజుఁడను వరకవి బ్రార్థింపించును. అప్పుడు నీకు కాపావధికలుగవని వాక్రచ్చెను. నేటికి నీ దర్శనంబయ్యె. ధన్యుఁడైతిని. బ్రహ్మరాక్షసుఁ డై యనేక బ్రాహ్మణవంశ యొనర్చి బ్రహ్మరాత్మ పాపంబుఁ గట్టికొన్నాను. తన్నివార గంబునకుఁగై భాగీరథిలో స్నానమొనర్చి మఱలవచ్చి తమశిష్యుఁడనయ్యెద. నెలవు వ్రా నించెద.

కాశిదా:--బ్రాహ్మణోత్తమా! పోయిరమ్ము. విద్వాంసుఁడనని గర్వించి పరుల నెప్పుడేగ్గాని యన మోసంపకు.

(బ్రాహ్మణుఁడు తల్లి పోవును)

కాశిదా:--కాంచనమాట! చీకటియుండఁగనే నీవు నీయిల్లుఁ జేరికొనుము. లేదని చర్చనాకునుండి నీకు బాధకలుగను.

కాంచన:--మహామథావా! నిన్నువదలి నేమందఁజాలను. నేను వేళ్ళపై నను నీవే నా ప్రాణపతివని నమ్మినాను కావున మీరు నా వెంటవచ్చి నా గృహము పవిత్రమొనర్తురని నేఁడెద.

కాశిదా:--నినుఁడోలు సౌందర్యవతి నుగతతి వేడుచుండ నిరాకరించుట మానవసాధ్యమా; వచ్చెదను రమ్ము. ఇదియూ మకరధ్వజాని మహిమ.

“ శంభు, స్వయంభు, హరయో, హరిశేఖరనానాం ।

యేనాక్రియంత సతతం గృహకుంభదాసాః ॥

వాచామగోచర చరిత్ర విచిత్రతాయ ।

తస్మై నమో భగవతే మకరధ్వజాయ ॥

[నిష్క్రమము.]

తృతీయరంగము.

భోజరాజు కొలువుకూటము. భోజాదు భవభూతి

దండి - మొదలగుకవులు - సన్న్యాసి - భటులు.

భోజ:- రండితాగ్రేనరురాకా! నాచేగట్టింపఁ బడినదేవాలయమిప్పుడు స్థూలదినములుగనఁగ్గంటఁ జేసినదట. అచటనున్న బ్రహ్మరాక్షసుఁడెచటికో వెల్లివాడట. మనదృశ్యసాయని నొక చతుర్థార్థస్థానమున ధిక్కరించినకారణమున దర్శనారుఁడు కాంచనమాలలో నైతము రాత్రి యావచ్చి దేవాలయములోఁ బ్రోసినట. బ్రహ్మరాక్షసునకును వాకెరిని రాత్రి కదిర్చిదిచారములోఁ జర్చితకే నట. బ్రహ్మరాక్షసుఁడోదిపోయినట. అకలివరుఁడెవడో తెలియజున్నది. అకలికాంచనమాలను నింటిలో వదిలి యెచటికో వెళ్లిపోయినట. ఎంత వెచకినను దొరకఁడు.

భవభూతి:- మహాభూతి! నాచేమో స్మృతానములోఁ గూర్చిని, భూతోచ్ఛ్వాస మంత్రసిద్ధిఁగాంచి యుండును. నిజముగఁగవిగనుండునేని, నభవచ్చిమాలోఁ దర్కించుటకు మిక్కిలి?

దండి:- నిజము. నిజము. కొంచెము గుచ్చకవులు తెలియని వారివద్దకుంబోయి, యచటనచట దొంగ లిందినకోన్ని పద్యములుచెప్పి, మూర్ఖులను మెప్పించుదురు. నిజమగువందీకులపభవరాజులును. అట్టివారిలో నీఁడొకఁడుండును.

[భటులొకసన్న్యాసిని దీప్తికొని వత్తురు. కాదివాసరమైనను సన్న్యాసి తాంబూలమునములుచు మధ్యపానమునర్చనచావించి నటించుచుతేలిలో మాంసముంచికొని యుండును.]

భటుఁడు:- కమయనతికిరిది మేముకరివాసరమును రక్షించువారము. మేము తత్కార్త్యనిర్వాహక ముడవత్తై దిధివిధి సంచరించుచుండ, దీబాష్టాది సన్న్యాసి మధ్యపానమునర్చి తేలిలో మాంసముంచుకొని తాంబూలము నములుచు వికారపడుచుండెను. వట్టితెచ్చితిమి.

భోజ:- (సన్న్యాసినిచూచి) భిక్షోమాంసవిసనణింపిముచితం?

సన్న్యాసి:- “ కింలేనమద్యంవిగా ”.

భోజ:- ఏమిది. మాంసమునేవించనగునాయని నేను ప్రశ్నించినుమలకు మద్యములేక యుద్ధి రుచింపదనియెను. “ మద్యంచాపితవప్రియం, ”

సన్న్యాసి:- ప్రియమహావా రాంగవాభిన్నహ

[అందఱునవుదురు]

భోజ:- ఈసన్న్యాసివారాంగనలోఁగలసిమిద్యమును నేదించుట ప్రియమగును. కౌర! ఎంతటి చొచ్చుకొని.

“వార స్మరకయే కుశస్తవనం”

సన్న్యాసి—ద్యుతేన వాచ్యేనా

[వత్సదురు.]

భోజం—చౌర్యద్యుతవరిత్యతా సిద్ధవరతః.

సన్న్యాసి—భ్రష్టకర్తావాగరిః.

[భోజరాజుతో నైత మందఱునవత్సదురు.]

భోజం—ఓహీ! సన్న్యాసి! ఇట్టివృత్తి సారాజ్యమునఁజెల్లదు. ఇతడునిన్న మన్నించిరిని. ఇతఁడుండినదతఁడనలుము పొమ్ము.

[సన్న్యాసి వెలిచావును.]

కుండితవరురాగ! యాచిరిరా! యీ సన్న్యాసి వాక్పాకుర్వము కఠోపమత్కృతి. ఇతఁడేయిండువా; బ్రహ్మరాక్షసునితో వాదించియోడించినవాడు!

భవభూతి—ఏదేమిదో బ్రాహ్మణునిరకుడు. ఉన్నాడను రలకెక్కినటుడున్న వాడు.

కుండి—పిచ్చియైరినవారికిఁ గఠర్వము ధారాభముగఁజెల్లుదుండును.

భోజం—బ్రహ్మరాక్షసునితో వాదించిన కుండినెఱాచి సత్కరింప వలెననుకూలము నాకు మోక్షుగనున్నది. భావైవలునున్న వాడో యింకను వెడకించెద. మనమితరు కొలువు ముగిసెద.

[నిక్రమము.]

వ య థ ర ం గ ము - ఆ సా న ము.

భోజరాజు - భవభూతి - కుండిబాణకల్పణ బిల్వణ మల్లణాదులు

కాశ్రి - కుచేరుడు-సంభ కారుడు-నిర్భాగ్యకాశ్రి.

భోజరా—మహాకృతలారా! నేడమదిగనుం ఇందఱు, మిరిచటయూడితిరి. నేడవ్యుడవైరిని.

[గోడనుఱాచి] “అవదర్శంధనంజీత్” యని ప్రాసనకారవతి!

కుచేరు—మహాభ్రథూ! నేనెఱాసితిని. భాండాగారములూడి ధనమదిగదినను నెవ్వగిట్టుచున్నయితి. తమకు స్వయముగఁజెలుచుఁజాలక యిటుప్రాసితిని.

భోజం—[నవ్వులు] “క్రిమకా మావదజుతః” భవభూతి! క్రిమంతునకు వాషడయొడఁడిమండివర్చుపే మచేరు—“సాచేదవగకాలక్ష్మి.”

భోజరా—ఏడుమూర్ఖుడు లక్ష్మిదంచలురాలు. కాశ్రిన శైలవయనకు తదలిసోధనని ఫీలిగాడు? అటు లక్ష్మి వదిలిచావునతడు సందికాకోపినక్కరి; యనియున్నదిగదా ఎంతగురు ముగ్ధ

ధనముదాచినను లక్ష్మి వదలిపోవునపుడు దాచినధనము నిలుచునా?

కుశేరుడు:-మహాప్రభూ! నేను యూహించెను. మీయంతటి వృక్షమానసము నాకు లేనయ్యెను.

(కుంభకారుడు ప్రవేశించి నమస్కరించి)

కుంభ:- భూమిపాలా! తరువాత కలిగినవిషయములను భటునకు నాజ్ఞాపించితిరలట. సగరమునా నుడు వారంహును గవులట. కావున నాయులు వదలుమని బలాత్కరించుచున్నాడు.

భోజాడు:-కుంభకారా! నీవు కావ్యముఁ జెప్పఁగలవా?

కుంభ:-—“కావ్యం కరోమి సహచారులేరం కరోమి
యత్నోత్కరోమి యదిచారులేరం కరోమి
భూపాలమాలి మణిరంజిత పాదపీఠ
హేసాహసాంక, కవయామి, వయామి, యామి.”

భోజా:-—కులాలకుఁడవయినను నీవు నిజమను కవివి. కావున నీవునుభయముగ నా పట్టణముననుండుము. నీకు నేలొందరయ్యను గలుగదు. పోయి (కులాలక నిష్క్రమము.)

నిర్యాగ్య:-భూమిపాలా! నేను భూరి నిర్యాగ్యుఁడను.

“రాజా కనకధారాభి స్వయ్య సర్వత్ర పర్వతి

“అభాగ్యచ్చత్ర సంచ్చన్నే మయి నాయాంతి బిందవన్

భోజా:-—కుశేరా! ఇది కవిని ధిరిదికొనిపోయి యీ క్షోకమునకు నక్షర లక్ష యొనంగుము.

కుశేరుడు:-చిత్తము.

(భటుఁడొకఁడువచ్చి)

భటుడు:-మహాప్రభూ! ద్వారమునఁ గుటుంబకవులట నలుగురువచ్చి కాచినారు. తమకుము యయిన, వచ్చెదమనుచున్నారు.

భోజాడు:-రజ్జునుము. కవులు ద్వారమునఁ గాచుటెల?

(భటుడుపోయి కుటుంబకవులను విరిచికొనివచ్చును.)

రాజా:- (నమస్కరించును.)

కవులు:- “అభ్యుదయోస్తు”

రాజా:- (మనలికనినిఁ జూచి) తాతగారూ! మీ రేదేకవులు. భవకాగమనకారణంలేమి?

కవి:- భూమిపాలా! మాది కాశీనగరము. మా యింట నుండువార మెల్లరము కవులము. కావు ననే దాతిద్రవ్యదేవత మున్నంటి పీడించుచున్నది. ఈ నాకుమారుని యొక్కఁడు, నీ నా కొమార్తెయొక్కయు వివాహము నెఱవలెనని తలంచి దానకర్ణుడు భోజాడని పిల్చి యిచ్చటికి వచ్చితిమి.

భోజా:- స్వామీ! తాము సమస్తములు ప్రభుంజనముగఁ బూర్ణీకరింపఁ గలరా?

కవి:— భూమిపాలా! యథాకర్త న్యాయముగఁ జేయుకలము.

భోజి:— అటులయిన “క్రియాసిద్ధిస్సత్వే భవతి మహతాం నోపకరణే” యను కమన్యకు ఖ్యాతి కలింది ధోరణు వదింపుడు.

కవి:— “ఘటోజస్త్వస్థానం, మృగఫలిజనో, భూర్జవనసః”

“వనేవాసః, కందాదికమశన, మేవం విధగుణః ॥

“అగస్త్యః పాదోఽథిం యదక్రతే కరాంభోజమహతే

“క్రియాసిద్ధిస్సత్వే భవతి మహతాం నోపకరణే ॥

భోజి:— మహాశి! ఈ చతుర్థాంశ కమన్యకు నక్షర లక్షయొసంగఁదమును, తల్లీ! ఈ ధోరణును నీతెలుల వదుర్చకరించెదవు?

కవిభార్య:— “రథస్త్వైకంవక్రం, భుజగనమితా స్సప్త తుకగః”

“నిరాలంబోమాన్త శ్చరణవికల స్సారథిరపి ॥

“రవిర్యాత్యేవాంతం ప్రతిదిశ మపారస్య నభసః

“క్రియాసిద్ధిస్సత్వే భవతిమహతాం నోపకరణే ॥

భోజి:— బోరా! ధోరణిసారస్యము. (కమన్యకుఁజూచి) నీతెలుల వదుర్చకరించెదవు?

కుమార:— “విశేతవ్యా లంకావరణే తరణేయో బలనిధిః

“విమత్యుభాలస్త్యో రణభువి సహాయాశ్చ కవయః

“పదాద్విస్త్యోసౌ సకలమపసేద్రాక్ష సకులం

“క్రియాసిద్ధిస్సత్వే భవతిమహతాం నోపకరణే ॥

భోజి:— ఈ ధోరణున్న మనోహరముగ వున్నది. (కమన్యకుఁజూచి) బిడ్డా! ఈ సమన్యకు నీ తెలుల వదుర్చకరించెదవు?

కవికూతురు:— “భనుః శోష్యం మాశ్రిమభుకరమయూ చంచలదృశాం

“దృశాంకోనో బాణ స్సుహృదపి జడాల్యా హిమకరః

“స్వయం చైకోసంగ స్సకలభువనం వ్యాకులయతి

“క్రియాసిద్ధిస్సత్వే భవతిమహతాం నోపకరణే” ॥

భోజి:— బోరా! ఈ ధోరణి చతుర్థాంశ (కమన్యకుఁజూచి) కరేరా! నీ రందరినీ, నక్షరలక్ష యొసంగుటయొగాక యా యంబును నీ బిడ్డకు లీలావతి సరసకు విలుచుకొనిపోయి నీర ని జక్కఁగ నక్కరింపుమని తెలుపుము.

కరేరు:— రిక్తము (వారిని విలివికొని పోవుచు)

భటు:— భూమిపాలా! ఎవఁడోయొక రాజ్యముఁడు పెద్దమక్త్యు మొకదానిఁజూచి చంకలానిది కొని వచ్చుచున్నాఁడు. ఆ మక్త్యుమానుడి రక్తము ప్రసించుచున్నది. వాఁడు, లోనికి రాఁ జ్చెల్లయత్నించుచున్నాఁడు. నెలకైన విలివికొనివచ్చెద.

భోజనము:-రావిమ్మ! బ్రాహ్మణులతో మాటలాడకపోయినా చూడకపోయినా.

(భటుడా బ్రాహ్మణుని లోపలికి పిలిపించి వచ్చును. అందఱు నవ్వుచునున్నారు.)

భోజనము:-బ్రాహ్మణా! ఎక్కడికివచ్చావు?

బ్రాహ్మణ:-... అక్కడికి.

భోజనము:-... ఎక్కడికి?

బ్రాహ్మణ:-... అక్కడికి.

భోజనము:-... ఎక్కడికి?

బ్రాహ్మణ:-... అక్కడికి.

భోజనము:-... ఎక్కడికి?

బ్రాహ్మణ:-... అక్కడికి.

భోజనము:-... ఎక్కడికి?

బ్రాహ్మణ:-... అక్కడికి.

భోజనము:-... అక్కడికి.

బ్రాహ్మణ:-... అక్కడికి.

బ్రాహ్మణ:-... అక్కడికి.

“ పయః సారావారం పరమపురుషోయం మృగయతే

“ కపిస్త్రీకైలాసం కరివరమభౌమం, కులిశభృత్

“ కలనాథంరావణం, కమలభవనో హంస మధునా.

భోజనము:-ఇదికాదా విచారము. విచారము నటులుచేయరాదు?

భవభూతి:-అవును! తమ యశోవర్ణము, చక్కెర, మన్నదిగాని సృష్టిస్థితిలయాధికారములను పాపము నగునట్లుచేయుచు జీవించు.

మన:- మీ యశస్సు జగత్తెల్లనుండి తెల్లగఁ జేసినదట. తేయవలెను అగ్రశ్రేణిగఁ జేర్చుచున్న పరమపురుషుడు విష్ణువు క్షీరసముద్రముఁ గనలేక పోయినదట. ఇదియేమి విచారము?

మన:- సర్వజ్ఞుడగు దీక్షితుడు పండితుడఁ గనఁజూయినదట. ఇతఁ సర్వజ్ఞుడని యాశ్చర్యపడక జేరె?

తంకరకవి:-ఇందుఁడు తనవాహనమునై రావతమును గంచఁజూయినదట. కల్పనస్థైర్యమైనను దెలియక జూరెనా?

మల్లుడు:-అట్లు తనవాహనమును హంసరావణమును గుర్తింపఁజూయినదట. అదియెగరదా?

కల్లుడు:-కళావాక్కుని గనలేక రావణుని పరమపురుషునిగాఁజూడెను.

భోజనము, కళావాక్కుడని యతనిని మ్రొగునేమో?

విల్లుడు:-ఈ పోకమునందు “ అధనా ” యను శబ్దముపయోగించుట తుదిపది. ఇచ్చటికిని ద్విమిత్రము.

ర్యాదు బట్టానులే యిండ్లు వాకిండ్లువదలి నిలువ నీడలేక, యొక్కను బాహులులేక ఫిట్
గాండ్రబలం దిగునుచున్నారని యర్థమును. మహాప్రభూ! తమ యిహోవ్యాప్తికే త్రిమూ
ర్త్యాదులకు బాధకలిగినదిగాన భయమున్ను చాలింపవలెనని దోవార్థమిచ్చుచున్నది.

[బ్రాహ్మ:—[స్వగ] [వీరందలు నసూయించుదులు.]

భోజరా:—మహాకవి! త్రిమూర్త్యాదులకు నా యశమునుండి కలిగిన బాధయెటుల వివారకమాయెను.

బ్రాహ్మ:— “ నీరక్షీరగృహీత్వా నిఖిలఖగలతీన్యాని నారీకజన్మా
“ తక్రంభ్యత్వా తుసర్వా, నటలి జలనిర్భా చక్రపాణి కృతుండః॥
“ సర్వానుత్తుంగ శైలాః జహతివశువతిః ఫాలపేత్రేణ పశ్యన్,
“ వ్యాప్త త్వత్ప్రీతికాంతా త్రిజగతి స్పృశతే భోజరాజశ్చీరింద్ర.”

భోజరా:—ఇదికదా కవిచతుర్ముఖి. కవియన నరండే.

భవభూ:—మహాప్రభూ! తమయిహోధవభిముఖతే జగముంతయు నిండియుండ నీరమిది క్షీరమిదియను
భేద మెటులగవదును. ఇదివనంగతము. త్రికమిదియని యెఱుఁగెలియును. ఇదియను
నసమ్మతము.

భోజరా:—చండికులారా! స్తుతిపాఠము నందిల్చి, కవులకు స్వాతంత్ర్యనిషేధములు. కావున నాక్షిప
ణార్థములుకావు.

బ్రాహ్మ:—“ సుకవేత్సబ్జ సాధాగ్యం సత్కవిశ్వేత్తి నావరః ।
“ వంధ్యా సహి విజానాతి, పరం దౌష్పాద సంపదత॥

భవ:— [కోపమునలేచి] ఏమీ! బ్రాహ్మణా! మేము మకవులము కామా; మాకు కబ్జసాధాగ్యము
తెలియదా?

చండి:— రాజామెచ్చెనని మీదేమీ గర్వించి మాటలాడెడు.

శంక:— మేము వంధ్యానమానులముట. మకబ్జదౌష్పాద సంపద మాకులేడట. దౌరా! దీనిగర్వము.

భోజరా:—చండితనమాదా! మీరీదిధిని వాగ్రహవడకుండి. మీకుఁ గొన్నినమస్కరిచ్చెద. ఎవరు తన
వంతులముగ దానినిఁ బూర్వీకరింతులో మాచెడ.

చండికు:—మంచిది.

భోజరా:—“ చరమగిరినితంజే చంద్రవంతుం బలంజే ” ఈ నమస్కరు భవభూతీ వీరకచరణముం
జేయుము.

భవభూ:—“ అరుణగిరిని జాలై రంతరిక్షగళై ”

భోజరా:—దండీ! నీవేమి పలికెదవు.

చండి:— “ చలతిశిరవాతే మంచమండం శ్రభాతే ”

భోజరా:—బ్రాహ్మణోత్తమా! నీవేమియెడెదవు.

బ్రాహ్మ:—“ యువలిచనకదంజే నాశమహ్నాద్భవంజే ”

భోజరా:—[బ్రాహ్మణుని నమిపించి వందనమునర్పి] ఇదికదా రసికవరుడగు కవియొక్క నరన
కచనా చతుర్ముఖి.

[చండి భవభూతులు కోపము వర్ణనయిండును.]

భవభూతాః—భూపాలా! నేడే బ్రాహ్మణునిపై నీకుఁగలిగిన యనురాగమున మీరు వానిశ్రింపి మమ్ము దించుచున్నాడు.

భోజరాః—చండితవరులారా! అటుకాదు. ఈకవి నాకున్నుండి వచ్చిన ప్రతిశబ్దమును రేసలో నాన వేసితినిన రీతిగ నుండును.

[మంత్రము లుచ్చరించుచు సుబ్బావధానులు బ్రహ్మవధానులను బ్రాహ్మణులు ప్రశంసించుట.]

భోజరాః— [వారికి వమస్కరించి] తామువచ్చిన కారణంచేమి?

సుబ్బావః—భూ మిపాలా! నర్వచేవదులము. మావిద్య నడుగుజారులేరు. మావిద్యకిత్రుడు కూడుగలు గడు. మేమిరువురముగూడి మూఁడునెలలు కష్టపడి యొకశ్లోకమును రచించినాము.

భోజరాః—స్వామీ! అదియేమి శ్లోకమో పఠింపుఁడి.

సుబ్బావః—ఓరీ బ్రహ్మ! ప్రారంభము మఱచిపోయెను. నీశేషమున శ్లోక్ పూరితుడనయ్యా?

బ్రహ్మః—భావ రెండవచరణమువచ్చినది. మొదటిచరణమేమో?

సుబ్బావః—వచ్చిన రెండవచరణమైనను చెప్పరా?

బ్రహ్మః—“ యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ”

సుబ్బావః—నాకును మొదటిచరణము శ్లోక్ పూరితము.

“ అణోరణీయామ్ మహతో మహీయామ్ ”

భోజరాః—స్వామీ! రెండుచరణములయొక్కను. మిగత రెండుచరణములేవ్వి?

సుబ్బావః—చుచోవధూ! నాలుగుచరణములు పశువులకు. మనుష్యులచే రెండుచరణములే శ్లోకమున కని మేము తలచియుంటిమి.

భోజరాః—నీరు శేవల ఛాందసులు. ఈ రెండుచరణములే సమస్తగ నీ చండితవదులకు విచ్చేత.

చండితవరులారా! “ అణోరణీయామ్ మహతో మహీయామ్ ”

“ యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం ”

దీనిని నమంతసార్థయక్తముగఁ గదిర్చి శ్లోకములుఁ తెప్పడి-భవభూతిగారూ! మీరు ప్రారంభింపుఁడి.

భవభూతిః—భూపాలా! పిచ్చిఛాందసుల కూతలు శ్లోకమెఱులగును?

చండి— భవభూతి తాత్పర్యముననే నేకీభవింతును.

బాణాః— నిజము నిజము.

భోజరాః—బ్రాహ్మణోత్తమా! తా మేమనియెదము?

బ్రాహ్మః—భోజస్వపతి, కలిగెదనుమినుము

అణోరణీయామ్ మహతో మహీయామ్

స్మధ్యం నితంబశ్చ యదంగనాయాః

తదంగహారిద్ర నిమజ్జనేన

యజ్ఞోపవీతం పరమం పవిత్రం.

భోజరా:—[బ్రాహ్మణుని నాటింగనమొనర్చి] కండి భవభూతులారా! ఇచ్చడేమియెవరు? ఇతడు మనవిగాదా?

భల్లకండి:—భూమిపాల! మహాకవియని నక్కురింపక దనివదిలెను.

భోజరా:—మహా! ఏ శుభాక్షరములు మీ పామాంకితములయి వెలయించుననుచు.

బ్రాహ్మ:—భోజరా! పాస్త్రములో నశ్వరములు ప్రాయము.

భోజరా:—మీరు కాళిదాసుగారా? లనందమాయను మహాకవిగారూ మీరేనా నేనెగట్టించిన దేవా లయిననుండి బ్రహ్మరాక్షసుని వెనలంగొట్టినవాడు?

కాళిదాసు:— సత్యము.

[దీప్తకారుడొకడు ప్రవేశించి యొకచిత్రలేఖ చూడగారికి నందిచ్చును. చూడగాను బానిసజూచి నెరిసింది]

భోజ:— కవికరులారా! ఈచిత్రలేఖను చూడు.

భవభూతి మొదలగు కవులు:— దానియగు లీలావతి నేనిగారిజది. చిత్రముగనున్న సున్నటులకే గల్గిందివాఁడు.

భోజ:— కాళిదాసుమహాకవి! ఈచిత్రలేఖనుచూడుము.

కాళి:— [చక్కగచూచి] ఈచిత్రకారునిని నెర్పల్లెత్తుములేడు.

భోజ:— అదియేమి?

కాళి:— భూమిపాల! ఇట్టియందమునకే లకుందయానకుఁ దోడనై నొక మచ్చయిండ్లవలెను.

భోజ:— [విస్మయమంది] మహాకవి! అదితమ కెటుల తెలియును?

కాళి:— తివరిపాల! రవిరావనిచోటు కవిగాంచును.

[వారవభూతిప్రవేశించి]

వార:— భూమిపాల! కండిము. భవభూతిరత్నములారా! కండినములు.

భోజరా:— వారిజలోచనా! ఏ వెవరు? వికార్యంబునకునై యచటికివచ్చితిని?

వారవ:— భూపాలమహా! నేనుకేళ్ళును. విద్యానర్పన్యకేదిని యనుచుని శిష్యురాలిని. సారాణి ప్రతాపమెల్ల నుంచరించి పండితవరులెల్ల జలించి విద్యానర్పన్యకేదినియనునిరు దందినది. భారానగరమున భోజభూపాలుని యాస్థానమునకే బండిను లనేకులు గల రునిని వారినిజయించునచటికి వచ్చినది. విద్యయందేమి మాయలయందేమిసారాణియతి చరుకు. పండితుడు ప్రాచీనభమున సారాణి గారి శిష్యురాలద్రుమ గెలువవలెను. పిదపబ్రహ్మం గమునకు సారాణి యేవచ్చును. అటువచ్చినను దక్షుజయించునటకు జయించువానిమోమునకాచనపీక్షించును. ఎవడేవిజయించినచో వాని! మర్యాదగల దానియైయుండును. భూమి పాలాగ్రాహి! నీనభయందెచ్చులేని పండితులందెవరే బ్రహ్మంగమునకుఁబంపనగును. లేరని విద్యానర్పన్యకేదినితోఁ బ్రసంగించు కవులు మాయాస్థానమునలేరని లేఖప్రాసియి వ్వనగును. ఈవిద్యంబునెలవెర్చు, సారాణిగారి యాజ్ఞానుపాతరియగ నేను వచ్చినాను. ఈలిపయియినం దమయానతి యెటులనో నెలవియ్యవలెను.

భోజ:- ఏమియ్యచ్చెరువది, ఒకవారాభూషణగత్తులనుండు కవులైల్ల నయించెవా? హా! హా! ఎంతటిది యాశ్రీనిద్యాప్రభావంబు? మరచిది. నాయాస్థానముందుండు నుండిరు లొక్కొక్కరే జగదని మింగగలరు. ఒకయటలవారికి లక్ష్మమా? కాని: భండిలివరులారా! మీయ జనముకరుగ దానియింటికిఁబోయి యాయుగవ గర్వభంగంబుకావించి వాని విచ రికి నీడ్చికొని రెండు. నాయాస్థానమునకు యశస్కొంది శేరించు.

భో. భూ. మొ:- భోజభూషణ! ఇన్ని దినములు నమివోప్యుద్గమి ననుండి యీ నాఁడు నేమ యుక్తమునకుఁ గుండుఁ జేగలమా?

భోజ:- చేక్కొంగవా! నీవుపొమ్ము. నీరానిని నయించిదానిగనొక్కటకు వాయాస్థానమిండిరు బుదిభద్రము నత్తురు. తువారసీనాణిఁబెలుపుము.

వేశ్య:- [చిత్తవసుచు విందినములన్పించి నిష్క్రమించుచును]

భోజ:- కాలిధానమహాకవి! ఈవేశ్యను భగ్గంపుము.

కాలి:- “ కవభారాత్మకచభారం, కువభారాత్మకమేతికచభారం.

“ కవకువభారాత్మకమనం, శోయించుద్రావనే చతుర్భారం.

భోజ:- మహాకవి! నాకావ్యమెల్లరీతి నిర్వివ నది తక్కువయనిపేదలంబెను. కవిజరులారా; నేఁడుకవికావియయింబునఁ జక్కెరుగ్గుడుఁగలరియి మఱచితిమి. సాయంకాలమయ్యెను. మహాకవికాలిధానా! నీవిభవాచ్యుతముఁ గ్రోలనావీష్ణులాసపడుచున్నది. తుసాయం కాలభయమునును పట్టింపుము.

కాలి:- “ వ్యసనిన ఇవ విద్యాక్షీయతే పంకజ శ్రీ

“ గుణిభివవిదేశేదైన్యమాయాంతి భృంగం

“ కున్యపతిరి విభోకం వీడయ్యేంద్రకారో

“ భనమివక్యప్రణవ్య వ్యధతామేతిచక్షుః.

భోజ:- మహాకవి! ఉపమాల్పకారమున నీవిద్వరీయుండవని నేనిర్థరించెద. రంభుపోవవ.

[నిష్క్రమించు]

పంచమరంగము.

భోజరాజు - కాలిదాసు - భవభూతి - దండి - మాఘ - భాణాదులు

వేశ్య - భటులు.

భోజ:- మహాకవి! అల్లారుదనుకుఁబెలిసి లేకయున్నను ప్రాజ్ఞులను దవ్వవట్టుచున్నవాడు. అదియెల?

కాలి:- భూమిపాల! అదిసహజమేకదా?

“ విపులవృద్ధయాభియోగే, శుద్ధతికావ్యేజడోసమూర్థస్సేన్ద్రః

“ నిందతికంచుకమేవ, ప్రాయశ్చిత్తస్సనీవాది.

భోజ:- మహాకవి! నీయుభయబహుస్వారస్యముగనున్నది. ఎండిపోయినయెడగల శ్రీ శన్నుఁదాను చూపించి కొనక, రవికను చూపించినఁ బ్రయోజనమేమి? అల్లారు కన్యార్థమును గ్రహించు

బాబ్ కాశ్యమును దూషించినఁ బ్రయోజనమేమి?

[చేళ్ళ ప్రవేశించి కలువూడ్చి.]

చేళ్ళ:— భూమిపాలా!

కం॥ దండిభవభూతి మొదలగు

చండిత్యుల్లెరును నోడి పలుగిడిరిన్యవా.

ఉండిననుజీయేధుంగల

నుండిత్యులగువాగు, పంపుమా యతివేగ్.

భూమిపాలా! నీయూహనీవులు నొందులు మేముపన్నినయెత్తుగడలచే గూరమారమునుండి రేపలుగిడిరి. భవభూతి, చండి, మాఘకపుల్లెలుఁజేరిరి గానినారాణిగారి జానీసములు చేయు ప్రక్కలకు బదురిడఁజాలక పలుగిడిరి. లాశంబా! నీస్వభవముజీయేరైననుఁబండిత్యులందఱు బారిని నావమువకుఁ బంపుటలమా కాణిచేడినది.

భోజా.— ఏమీ! ఏమీ! భవభూతి చండిమొదలగు చండిత్యులొకవారభూతి నేవకా చిన్నోడిరా? నే నమ్మును.

[తలవంచి భోజభవభూతిదండి వత్తురు.]

చండితవయారా నవవంతులు. మీరుపోయినకార్యము ఇయ్యవదనుయ్యునుగదా?

భవ.— భూమిపాలా! తెలుపనిగయ్యెను. ఆ విద్యాసర్వస్వచేదినయొక్క దా నీజనులమోముఁ జూచినచోఁగముననే మాజీకాగ్యంధనము నెమకూరెను. మాకులాడఁజాలమైరిమి. మముఁ బోలువిద్యాధికులేయులులైనచో మఱియెవరు జారినిఁగెల్లనోత్రుమరు.

చండి.— భోజవృధరి! ఆ లోపిలడిచే నోడి భరిభవముందుటకంటెను ఇయ్యలేఖయిచ్చివంపుట ప్రయమనినాకుఁజోఁచెను.

భోజా.— హా! భోజా! లేజము విగ్రహిత్వమై వెలయుచుండెనుగదా; నేటికినొకరూపాచీవతోఁ జిక్కిరించుఁగాంచెను. ఏమిసేయుదు. ఈభరిభవమునుండి నమ్మఁదప్పించువారెవరు? [కాళిదాసునిఁబాది] వరకవి! కాళిదాసా! ఇట్టియోచనృపుయమున నీవుదప్పనాకు నన్యకర గంబులేదని నమ్మినాకు. నీ పదములపైఁబడియెదను.

కాళి.— భోజవృధరి! అవారవభూతినిజయింపనింతగఁ జెరిల్లెదవేల? నాసాకుర్థ్యంబంతయు వెచ్చించియొప్పునినాకానిగఁగొనవచ్చెద.

భోజా.— మరళవి! ముడచుందిలి. నీవేనాత్రాణమిరుండెత్తి. నాయాప్రబంధత్తి. [చేళ్ళనుఁజూచి] నారవభూతి! నేటికినీవముననే, నీరాణినిజయించినానిగఁగొని తెచ్చుచుపోకనిది. బంపెద. నీవువెళ్ళుము.

చేళ్ళ.— [చిత్తముని దండమిడిపోవును].

భోజా.— మరళవి కాళిదాసా! మనమెల్లరముఁ బోవుదమురమ్ము.

[విప్రుఁడును.]

కాళిదాసనాటకము.

చతుర్థాంకము - ప్రథమరంగము.

విద్యానర్వస్వవేదినియింటియంగళము. కాళిదాసు.

కాళిదా:- అదిగోయెదురుగ నుండునదియ యావిద్యానర్వస్వవేది నీగృహవీధి కాళోలు. కానీకనులె
చటనున్నవారో? అదిక్కునకుఁ బోయిచూచెద. (అని వెనుకనుబోవును)
(విద్యానర్వస్వ వేదనియును కానీలుగొండఁబ్రవేశింతురు.)

విద్యాన:- (కానీకనులకాది) వారిజనమునలారా! నేనుచుమ్ముకయింబ నెవ్వఁడోమహాకవివచ్చు
చున్నవాడట. నేనుమీకు నేర్పినతాంత్రికవిద్యల నెల్లఁబ్రయోగించివచ్చువాఁడు నాగృహ
ముఁదొరవీరయందునటంబఁజేయుఁడి. తాంత్రికవిద్యలో మిమ్ముఁగెలిచినచో నిజమున విద్యా
విషయమునఁ బరీక్షింపఁగొందఱిని సిద్ధపఱుచెద. మీరువేషభాసులగుటకుఁ జొందు
నేనునువచ్చెద.

(కానీలు వెడలుచును.)

చం. విరహాదవాగ్ని నేనెటులవీసరఁబుచ్చుదు; భర్తకాగిరి
బొరయుచుసౌఖ్యవీరభిని భూరితరంబుగమున్లకున్న; వే
సరకిటులెంతకాలమయ్యె సానులమాయలువన్ను చుందుదు
బురుషవిహీనయాతరుణి, భూమిజనించుట వ్యర్థమేగదా?

తరుణులకి ధరణి విరహంబరిభారంబు. భరింప నలఁకాదు. ఆ నెత్తనంధుఁడు వీరయోగి
మాటలంపన్ని నాడు నా ప్రాణంబుఁ ద్యజింపఁజేరిని. యోగిమాట లభింతులుగ నుండునా?
ఇంద్రపు. అటులైన నన్ను జయించి నావతి నానరసకు రాదయ్యెనే? ఎన్నిదినంబు లిటు
లుండుదు? ఎచటనో కాలివచ్చుదగుచున్నది. నేఁ బోయెద.

(తల్లి - చిడ్డ - చురుకురాలు ప్రవేశింతురు.)

తల్లి:- చిడ్డా! కాళోళ కవిని మేమెటులయినను రాణిగారి గృహముఁ బ్రవేశింపకుట తంత్రము
పన్నవలెను. అదిగో యెవఁడో రాజావత గంభీరముగ నడచివచ్చు చున్నాఁడు. దీనిని మన
వలలో చేనికొనిన మా రాణిగారి గృహముఁ బ్రవేశింపఁడు. నెమరుమునకుఁ గానిమ్ము.

(కాళిదాసు ప్రవేశించును.)

(వేళ్ళలు నకుప్పరించి)

తల్లి:- స్వామీ! మీరేమి భూకారులా; చిడ్డమఱుఁ చూచినచో నటులనే యగవచుచున్నది.

కాశికా:- (స్వగ) ఈ వేళ్ళ కాసి చమత్కారముగ ద్వంద్వార్థమిచ్చు భూదారకల్ప మువయో
సింహుడు. భూదారకల్పము పండికిని, ప్రభువునకు నుపయోక్తమగును. ముంచి దీనికి బదులివ్వెను.
(ప్రకా) వారికాక్షి! మేము భూదారులముకాము. భూమరులము. మీశివరు భూదార
కులముకారో?

వేళ్ళ:- స్వామీ! మేము భూదారులముకాము. కారకారులము.

కాశికా:- (స్వగ) దీనిమాటలు బహుచమత్కారముగ వచ్చెను.

వేళ్ళ:- స్వామీ! కాను కాదులగ నున్నవాడు వేళ్ళవాటికే బాధ్యుని.

కాశికా:- నిజము. మేము విద్యాకారులము.

వేళ్ళ:- స్వామీ! మే మొక విధమగు విద్యలము మీరు కాదులు సరిపోయినది.

ఉ. మొల్లలగంధి కూతురది ముంగిటనున్నది దానిమాన, ము
త్సల్లసరోజ సేత్రయిది పుత్రికపుత్రిక దీనిమాన, నే
నెల్లవిధంబు లనతలులే లేడిదానపు నన్నుమాన, నీ
నల్లుడనయ్యెదో మగండ నయ్యెదవో మనుమొడనయ్యెదో?

కాశికా:-

(విసేద కథా కల్పవల్లి)

(స్వగ) ఇది వాచికి నీవిధముగ సంభాషణము గల్గించుచున్నది దీని వివరముగ నోడిం
పెద. (ప్రకాశముగ)

ఉ. మొల్లలగంధి కూతురది ముంగిటనున్నది దానిమాన, ము
త్సల్లసరోజ సేత్రయిది పుత్రికపుత్రిక దీనిమాన, నీ
నెల్లవిధంబు లనతలులే లేడిదానపు నిన్నుమాన, నే
నల్లుడనయ్యెద వగండనయ్యెద, నీమగుమండ నయ్యెద.

వేళ్ళ:- ఓ ఓ ఓ యనుచు (స్వగతము)

ఈ లోకములో లోకమువాడు వాచివసులు లేనివారని నిందించెదరు. వారు భూవంశము
వాచివసులు చూడువాడు ప్రావృణులే వాచివసులు సరకులేయనివారని యివ్వెడు స్థాపిం
చెను. నే నొకటి చెప్పుడలందిన వేళ్ళకటియయ్యెను. నే నోడితిని. రండి విడ్డలాచా!
ఈ వాచివసులు చూడనివానితో మనకేమి సంబంధము? (అనుచు వెళ్లుదురు.)

కాశికా:- వేళ్ళలు మాయలునన్ని యారీలిగ వచ్చు వెనెనెగించి వూరినవని వర్ణనమగుటకు లేదు
కానిది. వీరిని సరిచితి. ముందే యంతవాడు మునిద్యానర్థస్వవేదికి కలిగించునో చూచెద.
(అనుచు భుండరికి వెళ్లును.)

[ఒకమనలిది యనేకమర ముఖులతోఁ బ్రవేశించి కాశికానునిఁబోయి] ఓహూ చిక్కిరి
చిక్కిరి. ఎన్నార్లు తప్పించుకొని రితిగవత్రి? వీరుగాను చేకచేక మిట్టిలంతోఁ దిరిగిరి.
వీరుగొంతుఁబాచినందులకును గొంతులుచిసంచులకు ఫలము వాకడుపుచెంతు వీరొడువల్లు
క్రూరమౌతెరి. వీరిని నేను సొకలేను. వీరును నేనును నీ సొత్తుగ నున్నవారము. ముమర

యెవని నీది. తప్పిచివేసి నీవిషయమున రాజానారికి వర్తియొగమునర్పిండు.

కాళిదా:- [యాతమునకునర్పి] ఇది లెండవతంత్రము. నే నిప్పుడు వివరవనంబు నిరూపించితివేమి
తెల్లతల్లిగారు కాదను నిందవచ్చును. దీనికోక చూయతంత్రమున నేయవలెను. మరిది [ప్రకా]
మానినీ నీవు నమ్మి కలెక్షిసేసికొన్నది నేను ముంచిసాను. నీ వజగ్ధమానత్ర కాత్మన నీమూట
నెమ్మివాను. మీ లెల్లకును నా సొత్తులకుదా?

భార్య:- నిమ్మక గట్టికొనిన నేను నీ సొత్తులకాక మఱి యెవరిసొత్తు నగుదును? కర్మమొనకు నీలే
పాద్యుడత్ర.

కాళిదా:- అటులయిన నా వేటరందు.

భార్య:- వచ్చెదము [పోవుచుండుదు]

[వర్తకుడొకఁడువచ్చి కాళిదాసునిజూచి]

వర్తక:- ఎదురూ! నీది యెయదా?

కాళిదా:- నాది ప్రపృచ్ఛనగరము.

వర్తక:- ఏమీ ఏమీ! వచచ్చునగరమా?

కాళిదా:- కావయ! ప్రపృచ్ఛనగరము.

వర్తక:- కావయ్యా! విప్రుచ్చునగరమో యెవఁపుచ్చునగరము. నీ పేరేమయ్యా?

కాళిదా:- ప్ర ప్రవీతామహాదు.

వర్తక:- ఏమయ్యాయది? వచవీతామహాదు ఎచ్చటవేరయ్యాయది?

కాళి:- ప్రప్రవీతామహాదు.

వర్తక:- ఏపేరైననుగాని నీది యెవలయదా?

కాళిదా:- ప్ర ప్రోత్సాదాస్యయము.

వర్తక:- ఏమిది ఇటువలెవచ్చు? వత్తులులేక చెప్పవయ్య! వత్తులు నాకురావు.

కాళిదా:- అవకర్షణములు నాకురావయ్య.

వర్తక:- మఱియొకఁడూరి చెప్పవయ్య వేయి.

కాళిదా:- ప్రప్రొత్సాదాస్యయము.

వర్తక:- నీమాటా? నీకోడు నాకుఁజెలియమి. (వేర్చిన)

(జుఱియొక వర్తకుడు కాటాకుల త్రస్తముతోవచ్చి కాళిదాసునిజూచి)

కవచర్త:- ఎన్నాళ్లకుఁ జిక్కిరివయ్య; ఎన్నాళ్లకుఁ జిక్కిరిది. నా సొమ్మగరవయ్యఁ జూచినియ్యా?
మంది గట్టివాడత్ర.

కాళిదా:- ఎవరయ్యానీవు? నీ సొమ్మది?

2-వర్త:- అదికదా సొమ్మగరవయ్య లక్షణము? ఏయదూ నీది విప్రుచ్చునగరముకదా?

కాళిదా:- ప్రపృచ్ఛనగరము.

3-వర్త:- నిజము నిజము. అదే అదేను. నీపేరు వచితామహాదుకదా?

కాళిదా:- ప్రప్రవీతామహాదు.

2-వర్త:- నిజము. అదేను అదేను. నీ కులము వచావానానయముగదా?

కాకిదా:- ప్రవాహవృక్షయనుయో

2-వర్త:- నేను చెప్పినదేదేను. ఏమోయి దగాకోరి! నీ పెండ్లికిని యెన్నో యెద్దవనుము నాలో. చెయ్యవలసి లభ్యతయ్యకొని పెండ్లిలేనీకొని నాజుకప్పు దిగమింగి వుండితివియో? నేను మురిసిపోదునని తలచితివి కాబోలు; ఎన్నటికి ముడివను. నేను వర్తకుడను. చెక్కుని మూడుడను. నాకు రాదగినసొమ్ము నేను మురియనా? నేను ముడివను నా తాటాకుల కలెక్కలకు ముడివనా? ఇదిగోచూడు నీలెక్క- (అనురు దాటాకులెక్క చూపును.)

కాకిదా:- (చూచి) ఇది నా జాస్తాక్షరములకావే?

2-వర్త:- నీదికానిచో నీ యెప్పుదియో? ఇప్పుడు నీకుగాను నే నృప్తిందితివా? నీకునాకు ద్వేషమా? సోకులపైపు చూడుము. కాలమునుబట్టి నీ యక్షరములలో మార్పులయి యుండునని నా లెఖలో మాట్న లెన్నటికిరిరాల. చివరినముద్రానీ నిలువకట్టు లెక్కయింది. పాచ్చరిక వన్నెకుంటే ననిన ననికొనుముగాని వాలెక్కకుం జేయజెప్పెనుమా?

కాకిదా:- (దూరమువచ్చి) నవ్వోదెంచ బన్నిన మూడవతంతమిది కానిమ్ము. దీనికి మూడుం త్రము వన్నెవ రిను. పియో! వర్తకభానులే! నీవు గొప్పవాడవు. నీమాట నే నమ్మెద. నీ లెక్కలేబ్బి

2-వర్త:- అదికదా పెద్దమనిషిమాట. అటులైన నా సొమ్ముకక్కము.

కాకిదా:- అయ్యో! నావద్ద సొకతైసాయయిననులేదు. ఏమిసేయుదును.

2-వర్త:- ఏమయ్యో! ఋణము ముంచుట ధర్మమా?

కాకిదా:- వర్తకాగ్రేసరా! నీవు ధర్మమాయని తరిగినతోడనే నాకు ధర్మకాస్త్రము క్షిప్తివచ్చెను. ధర్మకాస్త్రమును చాటు, రాజానకులైనను కక్కముకాదు. నా కిప్పుడు స్వాధీనమందుండు సొత్తు యీ నా చాక, యీ నా వంతరి. నేను మురిలవచ్చి ఋణముం దీర్చునంతవఱకును వీరిని నీవద్ద కాకట్టుగనుంచెద. ఋణమురీర్చినవీడవ వీరిని విలిదికొనిపోయెద. (భార్యనుం బాది) ఏమే నీ పెండ్లికిగాను చేసిన ఋణమేయిది. నేనీవర్తకుని ఋణముం దీర్చునంత వఱకు మీ రెల్లరు నీవర్తకుని యాధీనములో నుండుడి.

వర్త:- (దూరమునకువచ్చి) అయ్యవారినిఁజేయబోయినఁ గోలిపిల్లయారెను (వెళ్లిపోవును.)

భార్య:- ముది మగనిని ముడిచేసి కొంటిని (వెళ్లిపోవును)

కాకి:- ఇప్పుడేమూడు రెండుమూలు వ్యర్థవలసింది. ఇక నెన్ని రెండుమూలు వమ్మదురోచూచెద. తం. త్రవద్య యంతయును నేటికిముగియనిమ్ము. నేపటినుండి నానిచ్చా ప్రభావముఁజూపెద. [వేళ్ళ చాటికలో నంచరించుచుండును ఏరాక్షి - వికలహస్తఁడు-వంగవు ప్రవేశించి కాకికాసునింజూది.]

ఏరాక్షి:- ఏమయో నీవు మాకుబహు దినములుగఁ గావలసినవాఁడుగ నుంటివి. అప్పుడు నీకోక న్నుండలేదు. ఒకచేయియుండలేదు. ఒకకాలుండలేదు మదూపి యనియెనను నీకుంట్టి నియ్యరైరి. చమ్ముబహుదినములు బలిమాలికోసఁగా “ ఏమోపెండ్లికార్యము విన్నమునోయ రాదని ” గొప్పముద్దితో నేనుకాకన్పించితిని. ఇతఁడుతనజేయించెను. అతఁడుతనకా

లిచ్చెను. అన్నియునవరించికొని పెండ్లియయినతోడనే, ఫలాయనమంతయు పరింపి.
దేరా! నీవెల్ల మందిమాటలతో, మానన్న కేయ కాలు, కత్తరించి యిచ్చిపాము.
మందిమాటలతో నిన్ను వదలము.

కాశి:— [స్వగ] నన్నొడిచినది నాల్గవతంత్రముకాఁబోలు నుంచిది దీనినోడించ మారు తంత్రముకంటి
పన్నెద.] మిత్రులారా! మీరానాడునాకొనరించిన యువగృహిణి నన్ను దీని ముఱుము.
కాశ్యకామలకృమున నేనుచేకసంచారమునర్పుడు నేడేయిచ్చటికి వచ్చిమిమ్ము పెదకు
యంటిని. మీ మీ యంగములు మీకునిచ్చుటకు నేనునిధుఁడుగనున్నాను. అయితేయొక
కత్తియు నొకత్రాసును పెప్పింపుడు.

ఏకాక్షి:—నిజముఁ అగత్యముగఁదెచ్చెదను. ఇచ్చడేరెచ్చెద.

[త్రాసునుగత్తియుఁదెచ్చును]

కాశి:—విమంజయ్యా! మీరేయేయంగమున గెంతటిరూకము మీయంగములిచ్చితిరో యంతమట్టు
కునివుమందు మీ యంగములగత్తరించి త్రాసునొకత్రక్కననువుడు. వీడవనాయంగముల
మట్టుకే యంతటిరూకమే గత్తిరించి త్రాసునకుఁజేయొక త్రక్కన ముపుడి. హెచ్చరిక రూక
ముహమ్మ కానటులమాడుచి. హెచ్చరికత్తరించినచో రాజాగారికిఁ తెప్పిమిమ్ములఁ
దీయింతును.

[ఏకాక్షి మొదలగువారొకరి మొగ మొకరుచూచుచుఁబఱుగిడుదురు.]

కాశి:— ఏమండయ్యా! మీయంగములు మీకువలదో? అటులేల పఱుగిడుదురు? (స్వగ) ఇదిశాగ్గవ
తంత్రము. మఱియేతంత్రమును బన్నెదరోచూచెద.

కాశి:— అదిద్యాసర్యస్వ వేదినబన్నిన తాంత్రికతయోగము తెల్లవర్ణరహితిని. ఇఁకనిజమును నాది
ద్యాప్రభావంబుఁజూపలేదు. ప్రాప్తదాలయినది కేవలదీనంబునవచ్చి దానీలకు గొందటి
తోనాడుము వచ్చెద. వారియొగ్గత యంతయున్నదియో చూచెద.

శ్లో. కేయూరాణేన భూషయంతి పురుషం, హారాన చంద్రోజ్వలా.

“నన్నానం, నవిలేపనం, నకుసుమం, నాలం కృతామూర్ధణా :

“వాణ్యేకాసమలంకరోతి పురుషం. యాసంస్కృతాభార్యతే.

“క్షీయంతే కలభౌషణాని సరతం వాగ్భూషణం భూషణం ”

(భర్తృకారి.)

[నిశ్క్రమము]

ద్వితీయరంగము.

విద్యాసర్యవేదినీగృహము - సరస్వతి - గౌరీ

చారులోచన - విద్యాసర్యస్వవేదినీ.

విద్యాస:—చెలులారా! నేడునాకేమియుఁదోచక యున్నది. విన్నటి రేయినేనొకవిచిత్రముగ కలఁ
గంటిని. అక్కలమునుండియు నాకునము కళవళపడుచున్నది.

సరస్వ:—అదియేమిద?

విద్యాసర్యస్వ:—చెప్పటకు సిగ్గులకేటుగనున్నది. అయినను నాకుభదుఃఖభాగదలం మీకుఁకెచ్చక
మఱిసేరికఁ దల్పగలను?

సీ. గుమశయ్యవై నేను సుఖముగనిద్రించు
 చురద సుందరయావుఁడొకఁడవచ్చి
 చేరువఁ గూర్చుండి జగిలిగిచెలువారు
 చెక్కులునొక్కుచుఁ జెన్నుమీడ్చి
 నభరామృతముఁగ్రోలి యానందమందుచుఁ
 దమిరొచ్చినంగముల్లవిరిదవిరి
 విత్తికవుఁగిటఁగుచ్చి చిత్తజఁచెరలాట
 లాడఁతుర్నిరిచిన యపుడే నేను

గీ. లేచిచూచిత నందేరులేరుతరుణి
 ఇట్టికలఁగంటిఁ గలకంటి గుట్టుఁ జెప్పి
 ఆ మహామహుఁడెచ్చట నరయలేడు
 పీఠజాలకు విరహాగ్ని లాపమేను.

బాబు:— అమ్మ! నీకలలోవచ్చిన ప్రభుభువీప్రభుమనలో నాదించకెట్లు మహాకలఁయందునా? అమ్మ
 నేనామహాకలని దూరమొనఁచి చూచినాను నీకలలోవచ్చినప్రభుభువీ యంగఘోషము నీవు
 వర్ణించినచో నేనెరిగిన బోల్చుకలను.

విశ్వావర్త:— అమ్మ అప్రభుభువీ నవమన్మథుఁడని వర్ణించినను.

సీ. భూమిమహారాష్ట్రయ భూభాగ్యుడు భూజగేంద్రు
 సగియెడె యెగుభుజయుగము పాఁడు
 వానోప్పుఁగాను భూహనుల బోలునా
 వాసుబోవాలోన్నతిఁ బూనువాఁడు
 తలపులవైకొల్పమలయింపఁగలయట్టి
 దెడదగు తొమ్మిద నడరుపాఁడు
 కేసరికొను నాకేసరియనికేటి
 విడిచిటనడఁగెడు నడుముపాఁడు

గీ. అంగసాందర్యమునకెల్ల గాలపాల
 మైశ్వరైడి మెఱుంగులమేనివాఁడు
 మదవతులచారిమదనుఁడు మానభకుఁడు
 పురుషమాత్రుడె యామహాపుష్పధన్వి.

బాబు:— అమ్మ! నీవువర్ణించినట్టి యంగ ఘోషము కలవాడే యపుడు మాలోవాదించవచ్చు
 చుండు మహాకల.

విశ్వా:— అటులయిన వాభాగ్యము ఫరించిననుటలే నెంతయియలేదు. అలంకర మమ్మునెల్లరనకఁడు
 అంబులవలెనుగదా?

కాళి:- మమ్ములరాజులను చేయవలయుననుమలను, అనునాకరి ప్రతిభ కాష్టరి వాక్యా
మిశ్రములను కాచిన, నరకుడు పొందిత్యమునవచ్చిరియొందని బోధించెను.

(నెలిమికి ఘంటావాదము వినిబిమ్మ)

విద్యా:- అదిగో యాదుతాకరినప్పుడున్నట్లున్నది మీరుచూడు.

(లాగికి వెళ్లుచును.)

(కాళిచాను ప్రవేశించును)

కాళి:- అదియేమిగి నేడుదానీరెవరును నాకుఁ గానుగానియొందరు. ఇంకా నామిమములు నేరి
యొందెన.

[నరస్వరి - గౌరి - చారుతోచనలు - తాంబూలములపట్టలతో ప్రవేశించి.]

చారు:- ఘంటాకరి! నీవనన్యక కవికాశముపీడితమొండవని మీకుఁ బ్రాశ్నమునఁ దాంబూలమిచ్చి సత్క
రింపవచ్చువాము. మమ్మువచ్చిండుచో దాంబూలముల స్వీకరింపుము.

కాళి:- ఇట్టి జనులారా! వాతోడిటికథ వాత్త మీరానినెప్పుడొసగది. అంభానను దాంబూలము స్వీక
రింపఁడని మీరుచేడెదరు కావున మిము వచ్చిండువానిని స్వీకరింపక.

“తాళాకారషయోధతే తనుభువస్త్రోతాధికారక్రియే.

“తావ్యస్తకృత్యలతే, తటిత్సమనుచే, త్సోదీనమాలాపిసి

“తాటంకాంతే తనంగీతాపీయుగళే తన్వంగీ తామాధతే

“తారానాథ నిభావనే తనకరాత్మాంబూలమూనీయతాం.

(అనుభూతాదులచన చేరితాంబూలమందును.)

“రాజేవారుణచారుషాళి యుగళే రాకేంద్రమమ్యననే

“విద్యుద్వల్లిసఖూనదేహలలితే, మజ్జేభకుంభస్తనీ

“రూపోరూ, రమణీయ ఫాలతిలకే కామంభవాసాన్నితే

“ముక్తావళళితే, ప్రియే. తనకరాత్మాంబూలమూనీయతాం.

(అనుభూగారియిచ్చిన తాంబూలమందును.)

“కస్తూరీ పరిమోదభూగ తకలం కర్పూరఖండాన్నితం.

“ముక్తాచూర్ణసమేతమిందు కిరణైస్సచ్చాయవల్లిదళం.

“తత్తాదృశ్యద నాగమోక్తసురతప్రసా వవిస్తారకం.

“కల్పే, కల్పలతాసమే, ప్రియతమే తాంబూలమూనీయతాం.

(నరస్వరి చేరితాంబూలమందును.)

కాళి:- [నందనము లొనర్చి] మఱాకరి! మీ యద్విరియ కవికా కమత్కరికి మే మచ్చాదవంది
తిమి. మీకు నోడితిమి. మిమ్ముఁ బరిక్షించ మా విద్యా సర్వస్వవేదిని కానియోధమాని
మఱియొకని సాధ్యముకాదు. నెలవిచ్చిన మా కాణినిఁ బంపుదుము.

కాళిదాస:-వంతుడి, త్వరలోఁడవు. [దాసీలు నిష్క్రమింతురు]

ఆ విద్యానర్వస్వవేదినిఁ జూడ మానమేలూ? యుద్ధికు లాడుచున్నది. వానిచేటిలకు గింతటి విద్యావటికు ముందునపుడా వధూటి విద్యాప్రభావ మెంతగ నున్నదియో? కానియ్యి. నర్వమునకు నా లోకనని నా జనని యుంబయున్నది. ఆ విద్యా నర్వస్వవేదిని వచ్చుటకు గింతుక కాలమునని లోచెను. అంతదాక యీ వేళ్ళవాటికలో నెంతయు చుండెద.

[అనుచు ముఖగనుచు విద్యానర్వస్వవేదిని ప్రవేశించి]

విద్యాన:-ఈ వా! ఆ వరకవి యెంతటి మహామహిమండో వా శిష్యు లెన్ని నెచును నమస్కరిచ్చినను లోడనె బానిసలై మార్చ మొనరించి వారిని నోదించెనట. అతని ప్రతివచమునందు నమృత మొలుకుచుండునట. ఈపడు లలితువ్యములయి మనోహరములు గలిగించు చుండునట. ఇది కిదా మహావిలక్షణము. ఈ మహావిలయ యుండునా. నిన్నటిరేయి నన్ను మధి నీరధిలోఁ దేల్చినవాఁడు? అతఁడు వరపురముఁడు కాడని నా యంతరాత్మ తెలుపుచున్నది కావున నే నేర్వలచిన విధి! నిరుద్ధముగ నే నరవియొడుటఁబడి వాడించెను. నే నోదెను నన్నాళులు ఘోషించి బాధించిన తప్పు మఱవకు. నేనును గొంతకాలము బాధించి తప్పించుకొనిపోయి భోజని యాస్థానమున నే నరవిభార్యనని స్థిరపఱచి మఱల వివాహమాడెను. ఇదియు వా నుంకల్పము. ఎవరిదో కావించవలెదగుచున్నది. ఆ మహావియోగము.

(కాళిదాసు ప్రవేశించును)

కాళిదా:-వారీతవ్రత నేత్రా! నీవేనా విద్యానర్వస్వవేదివయ్యాను వేళ్ళవు?

విద్యా:-మహాకవి! నేనే యాచుదానను. అయితే నేను సామాన్య వేళ్ళకుగాను. మహిమయించిన మహామహుఁడగు కళానిధి నన్ను జయించెనేని నతఁ! మర్యాదమీఱిని కాసిగనుండు, వేళ్ళకు.

కాళిదా:-అటులైన నిన్ను జయించుటకు నేను సిద్ధుఁడగు నున్నాను. ఎదీ నీవేమి ప్రశ్నించెదవో ప్రశ్నింపుము.

విద్యా:-చుందిది. [వ్యక్] [నీకు కళనవృద్ధయంతయు యానాదు నన్ను వదలిపోయెను. దానిని గుఱించి యొక నమస్కరిచ్చెద]. మహాకవి! నేనియ్య నమస్కరు భూర్జమునేయుము.

“తథాపిమామై, యద్గ్రంథిలంచ కుటిలం హృదయం చిభర్షి”

కాళి:-“దిబ్బుండలం పరిమల్లై స్ఫురభీకరి+పి.”

“సాందర్యమాన హాసిలోచన లోభనీయం ।

“అపహారసాల ఫలవర్య తథాపిమామై ।

“యద్గ్రంథిలంచ కుటిలం హృదయం చిభర్షి ॥

విద్యాన:-మహాకవి! నితమవలికిని. తనవరిమళిమ దళదళలు వ్యాపించఁజేసి కన్నులకు నెంతనమ గలిగించఁ జేయు లియ్యనిమామిడిచుండు తనలోఁ గుటిలమైపట్టియుఁ గళనమైనట్టియు విత్తును నుందికొని యనుభవించ నర్హముకానిది చూచినచో దుఃఖముకాదా?

కాళిదాస:- విజయము. దాని జననస్మరణమును విమిసేయననుమ?

విద్యాన:- "పరమదుఃఖం, యద్ధుంజా సమతోలనం"

కాళిదాస:- "హేమ్యుః ఖేదో నతాపేన, ఛేదేన కషణేనచ"

"తదేవహిపరం దుఃఖం యద్ధుంజా సమతోలనం"

విద్యాన:- మహాకవి! బంగారము, కాచినను, ఛేదించబడినను, నొలుండుక తారితే భద్రబుడినను, దుఃఖంబుదు. గురిగించితో నమానముగఁ దూరినపుడు మూత్రము, దుఃఖించును. అటులే కల నలి మగఁడు తన్నెంతకొట్టినను, విట్టినను, దుఃఖించదు. తన్నొక కుచ్చుత్త్రుగఁ దలంచి నర కసేయఁడేని దుఃఖించునుగా?

కాళిదాస:- నిజము. అదే నా యాశయము.

విద్యాన:- "మావిముంచ పునరస్య సౌహృదం"

కాళి:- "కంచిదేవ సమయం సమాగమా"

"త్వాంసవిస్మరతి శశ్వదంబుజం"

"మానసే విహరహంస, మానసే"

"మావిముంచ పునరస్య సౌహృదం"

విద్యాన:- మహాకవి! సహజమయిన సంకతివలికిరివి. కాంచనమాగమము కొంతకాల మంబుజమనకు నుండినను నా యంబుజము తనతో స్నేహము మణువక యుండునుని హంసను నేడికొనుట లోకానుభవమున సహజముకదా?

కాళిదాస:- నిజము నిజము.

విద్యాన:- "సహిక్యత ముపకారం సాధవో విస్మరంతి"

కాళి:- "ప్రథమతయసిపీతం తోయమల్పం స్మరంతః ।

"శిరసినిహితభారా నారికేళా సరాణాం ।

"సలిలమమృతకల్పం దద్యురా జీవితాంతం ।

"సహిక్యత ముపకారం సాధవో విస్మరంతి ।

విద్యాన:- మహాకవి! ఇదవదార్థమగు నారికేళవృక్షము తనకుఁ జిన్ననాఁడు పోనిరక్షించిన జలమును దలచెనుంచుకొని నరులకు విచ్చుచున్నది. చిన్ననాఁడు తనకు జనులు చేసిన యుపకారము మణువకయున్నది. భూజనులమూత్రము జ్ఞానహీనులయి యుత్తరులు తమకొనరించిన యుపకారమును మణుచి కృతఘ్నులై యుండుదు.

కాళిదాస:- స్మరత్తుమా! అదినిజము.

విద్యాన:- "దుశుష్టరూపాః తకవక్తరంతి"

కాళి:- "ఏషాంసవిద్యా, సతపో, సదానం ।

"సచాపిశీలం సగుణా సధర్మః ।

“ తేమర్త్యలోకే భవితాభూతాః ।

“ మనుష్యరూపాః పశవఃచరంతి ॥

విద్యానః-- మహాకవి! ఎన్నో విద్యయుఁ దలము దానశీలములు, మనుగము భగ్నములేవో యట్టివాఁడు
భూమికి భారమై పశువులరై నిటగుచుండుననికదా నీ భావము.

కాళిదా-- నిజము. అదియే నా యోజనము.

విద్యానః-- [దూరమునకువచ్చి] స్వగ ఈ భ్రమఁబడు నేనిచ్చిన సమస్యలు వా నోటిలో మాటయెం
దఁగనే పూర్ణమొనరించు చున్నాడు.

కాళి-- మునికుడి! నేనొకళ్లోకంబుఁ బఠించెద, నా శ్లోకభావంబుఁ చెలుపుము.

“ సవకువలయపాళీ కర్పితానల్పమాలీ

“ కమితరు పరాకీళీ కాలిణీ కాపిచోళీ

“ అమితే తిమిరజన్యాం మధ్యమాయాం రజన్యాం

“ అమల కమలగంధైర్యాపయానా సభాధం.

విద్యానర్యః-- (దూరమునకువచ్చి. స్వగ.) ఈమహాకవి వలించిన శ్లోకభావము వాఁడెరిగినను నే
నెటుల లక్ష్యపదలి మగవానికిఁ చెలుపుదును? అటు తెలిపినచో నతఁడు నా విషయ మేమి
వలించునో గదా? తెలుపకన్న నే నోడినదాననగుదును. తెలిపినచో నేను బారిణియైనది
యనుపించకచ్చును. అవనించ వచ్చుటకంటెను మహాకవి నోడె ననుపేరువచ్చినను రానిమ్ము.
ఇంతకు నీ మహాకవి నమ్మి లెద్దాడన భూషణుడైన. వీరయ్యా మట నేటికే ఫలముఖ
మయ్యెను. వివరము నేనీ పురుషునకు మకరముగ స్వాధీనపడరాదు. వాని యిష్టార్థమునకు
నిందుక యంతరాయంబుఁ గల్గించెద. (కాళిదాసుని సమీపించి) మహాకవి! ప్రపంచము
లోఁగల పండితులకు జయించిన నన్ను నీవు జయించితివి. నీ శ్లోకభావంబు నేఁ చెలువఁ
కాలను. ఇతడు తమయిష్టార్థంబేమి?

కాళిదా--అంబుజవదనా! నా యిష్టార్థంబు పద్యరూపంబునఁ చెలిపెద నినుము.

ఉ. కన్యకువైదు పాదములు, కన్యకునేదువిలోచ సంబులుగా,
కన్యకునాల్లు కన్యమలు, కన్యకునాల్లు కుచద్వయంబులుగా,
కన్యకు ద్వాదశంబనఁగఁ గారణమధ్యమ మున్నయట్టి యా
కన్యకునీకు, నాకుఁబదిగా వలెఁగా, యిపుడంగ నామణి.

విద్యానః-- మహాకవి! నీ పద్యభావంబు నేఁ తెలిసితి. దీనికి ననుమైన శంస్కృతశ్లోకము మున్నొకవి
రచించినాడు.

కాళిదా--మీ యాశ్లోక మెటులున్నదో వినియెద.

విద్యానః-- “ సంతప్తాదక మధ్యకాత్ర నికరైస్స మూర్ఖైశ్చ నిర్జితైః
కుర్యద్వాదశవద్విలీయ గతినాచైకాద శాభస్తనీ

సావస్త్రి కటిపంచమాచ సవమభూ, సప్తమీవర్జితా

ప్రాప్తో కృష్ణ మవేదనాం త్వమధునా తూర్ణం తృతీయోధవ.

మహాకవి! ఇహియకదా నీ యోగయము. అటుల మనకెరువుదుకు దావత్యమెటు ఘటిల్లును? నేను వారవధాటిని. నీవు భూసుర వరేణ్యుడవు. మనకిదువురికి వివాహవిధులు లేవు గదా?

కాళిదా:- వివాహవిధుల బోలి మనకేల? నీవు దాసిగ నాకు శయ్యానుభంబులు సంఘటించు కేయలమందుము.

విద్యాస:- పండితవర్యా! సకలశాస్త్రములు చదివిన నీవీరిగఁ బలుకవనునా? నీకు నేను విద్యాదాసి నగుదునుగాని యనురాగ దాసిని గాదుకదా? దాసిగనుదునని నా శపథముగాని భార్యకని దుననికాదుకదా?

కాళిదా:- దాసియయిన వనిత, శయ్యలో భార్యయియు వర్తించవగుదు.

విద్యాస:- దాసివంశము మరెదూమ్యముని శాస్త్రములు పలుకవా?

కాళిదా:- సూదునిశాస్త్రమునందా విధిలేదు. ఏల కాలంబుగడిసెదవు? శయ్యకురమ్ము.

విద్యాస:- మహాకవి! మూఁడుగడియలలో విద్యారహస్యమెల్ల నాడఁగఱవి నాకు విద్యాగురుడనైతిని. నన్నోడించిన కారణంబున నీవు నా స్వామివైతిని. నై నెంచుకారణంబులచే నీవు నా కుండ్రుమానుడ నైతిని. కావున మీ రట్టివనికి నన్నాకింతుట ధర్మముగాదు. నీరి కోవిదుల్లిట్ల సంకమంబునకు నెక్కువించకు.

కాళిదా:- పనితా! నావితునలు లేని వారవధాటికలమునఁ జంద్రియవశమి తారయమి మరుడన నేమి?

విద్యాస:- మహాకవి! వావితునలు చూడనివారు మీరు. అవ్వను, విద్వను, మనుమరాలును, గలయఁ గొరితిరెంటు. నేను సామాన్యవేళ్యమగాను. నీరిశాస్త్ర కోవిదను. నేను మీకు మర్యాదగల దాసిగనుదునుగాని భార్యకాఁజాలను. శయ్యానుభంబిడఁజాలను. మీకు నా వాసీత్వము వలదేని నెలదివిన నే నెంతైనను బోయెదను.

కాళిదా:- పనితా! విన్నవదలను. మరుతాకం లోర్వఁజాలను రమ్ము.

చం. మదనుని మంత్ర ధర్మములు మానినినీవు నెటుంగవైతివా?

మదికిని జ్ఞప్తిరాదో, మటుమాయలు సల్పుచు మోసగించెదో,

మదవతి యావనాంగుడిటు మన్మథభౌతము లేన్ను నేపఁగా

నొదవిన నుందరిమణిని నోపిక, నోపికవాణి పాయునే.

ఓ సారసాక్షి! నీలో శయ్యానుభంబు బుధులకు నే మానను.

విద్యాస:- అట్టివని! నేను నమ్ముచింపను.

కాలి:- అటులయిన నీశవధము వాశవధము గాంచెను.

విద్యాస:- నా శవధమెన్నటిని వాశవధముగాంచదు. నీ వీలి యవనిత విధియాయెను.

కాలిదా:- ఈ వాగ్వాదమునుండి ప్రయోజనంబులేదు. కాళాగారి యాస్థానమును కేరుడము. అచట కాళాగారిటు నిర్ధరింతురో యటు నల్పదము.

విద్యాస:- మహాకవి! నీ వ్రుండినస్థానమే నాకు వాస్థానము. నీ యానతి ననుసరించెద మీ వెంట నేవచ్చెద.

(కాలిదాను నిష్క్రమించును.)

విద్యాస:- “ గీ. పెండ్లియాడి నన్ను బ్రీతినిఁ జూడక
కరినుఁడగుచు నాడు కష్టపెట్టె
రాజసభము వీనిరాణిగ స్థాపించి
వెలఁదిసాహసంబు వెల్లడింతు.”

(విష్ణు) మము.]

తృతీయరంగము.

భోజనియాస్థానము

భోజరాజు-విక్రమరాజు-పండితులు-కాలిదాను-మదనసేన.

భోజ:- వావా! బహుదినములకు నీదర్శనలభ్యమనాకులభించెను. ఇప్పుడు నీరాకకుఁగతంచేమి?

విక్రమ:- వాయనా! నేనతిపాతకిని. విద్యపాపలు లేక బహుదినములు వ్యసనాంబుధిలో మునిగి యుంటిని. అంశాధవానీ కృపచే నొకకన్యనులోకమాన్యుఁడంటిని. ఆనాతనయ నెర్పవిద్యా ప్రసిద్యయి రసకంఠవిద్యలోనధికుఁడనువానినే, పెండ్లియాడెదననివట్టుఁబెట్టెను. అట్టిరాజు శ్రుతులనరుదు దొరకలైరి. కుడకు నాకుల్రయియను నాయాస్థానమండితుఁడను నొకశ్శూర ద్రూసియును, బ్రాహ్మణులయొకఁడనిరి. అతేదనిదుని పొండిత్యమునకు నచ్చెరువంది నా విద్యవానిని పెండ్లియాడెను. అదియేమికారణమో వివాహాదినంబుననే నాజామాతయొక దనయయు గృహమునదలి యెవడికో పోయినాడు. ఎందునెదగిననుగానరాదు. నీయాస్థానము విద్యాస్థానము. పండితులకు వారిచటఁజేరుదురని వచ్చితి.

భోజ:- ఆ పండితుఁడు మహాకవికాలిదానుఁడునా?

[కాలిదాను ప్రవేశించి]

కాలి:- డీ, భారతీపాల, నీముదలఁదాల్పుచు, వారవధూటివాటికి

తేరుచు, ముత్రవిద్యల సతేయుడనై, వెలయాండ్రమాయల
జేరుచు, విద్యలగలిచి, చెల్వను దానిగఁగొన్ను, దానినీ
చేరువచిల్చి తెచ్చితిని, చేరెను నీయశమెల్లదిక్కులగ.

భోజి:— (లేదికాళిదాసునుఁ జేరివనుస్కరించి) కాళిదాసా! కవియైనవీతము. పండితుడవనిన నీతే
ను మిత్రుడవనినవీతము. నాకు విశ్వకీర్తివానిని తెచ్చివహించుటనీతము. మిత్రమా! నా
కావయ్యున యీ విక్రమరాజుగారిని నీమంచైననుకూచి యుంటినియో?

కాళి:— (అలాచననభిసయించి) నాశ్రావ్యతస్యముననెచటనో వీరినికూచి నట్టగవడెడు.

భోజి:— మహాకవి! నీకుఁబూర్వకస్యముననెమి! శ్రావ్యతస్యప్రకారమున నీకుఁజెలియునా?

కాళి:— భోజనృపాలా! నాకు నీజన్మముననే రెండుకన్యములయినవి. అజన్మము దేవరకన్యము.
(భారవధూటి ప్రవేశించి కాళిదాసునకు వదుస్కరించిరిలుచును. భోజరాజుదానినికూచి)

భోజి:— భారవధూటి! నీవు జగతియందలిపండితులనెల్ల ఇయించితివనిగర్వించితివి. తుదకు నాయా
స్థానమునకువచ్చి గెలువబడితివి. అతనిదానినైతివి. నీవేదేశపురేశ్వరు? నీవృత్తాంతమి?
జూడఁగనీవు వేశ్యగనగపడవు. కురిసలనగనగపడియెడవు. నరకదేశ్యగనుండినయెడల
నిశ్చటిసారికెల్లరకు వందనంబిడు యుంటిని? అటునీకొనరింపకయీ మహాకవికిమాత్రమునకు
పూరించితివి. నిజమగునీవార్త చెలుపుము.

విద్యాన:— భోజనృపాలా! నాచరిత్ర, చిత్రముగనున్నది.

ఉ. పాతకీనైతి, భూపతి; నృపాలుని పుత్రికనైజనించితిగ,
అతతనీతకాత్రములనన్ని పఠించితి, నద్వితీయయగ
భ్యాతివహించితిగ, దుదకునైతిని డంబరివాని భార్యగా
నీతతీవేశ్య కన్యసయి, యీ కవిదానిగనోడితిగటా.

భోజి:— మహాకవి! రాజపుత్రియయి డంబరివాని భార్యయగుటకును, విదవదేశ్యయగుటకును గారణ
మేమియుండును?

కాళి:— భోజనృపాలా! నేనెట్టివిషమనమస్యనైననుపూర్వమునెయఁజాలితినిగాని, యీనమస్యభావం
యి మాత్రము నాకుఁ జోచవలయును.

విక్రమ:— [భోజనిచెలిలో నేమియో పలుకును. భోజుడు తలయూచి నేర్వనుఁజూచి]

భోజి:— మహాకవి! నీవుజలిస జడ్యభావంబితట నెవరినిఁ జక్కఁగ గోచరింపదు. దానినినే నిన్న
రించిపలుకుము.

వేశ్య:— భోజనృపతి! నేనీవిక్రమరాజుపుత్రిని [విక్రముడు మదననీనను గొల్పిండుకొనును.]

[భోజరాజనంతరించును.]

భోజా:— ముందువార్త నెళ్ల మ్మె లెలుపుము.

మదన:— తండ్రీ! కావనకుడు చిన్నతనముననే గురువులవద్దండిచి పర్వశాస్త్రములఁబఱింపఁ జేసెను. అయిపాఠ్యములు నమ్మ గామిచివరిభవింపఁ జాలెను. దైవశక్తున నాముచ్చతమైన నాశింద్రునిలోకి నైతముతమును, నే వరింప నైతిని నాతెచ్చముకలిగెను. వారిరువురు, గాడిదలు కాడునొక చంబరిఁదెచ్చి చెడితోరముఁడని మోసగించి వారినిన్నిచ్చి వివాహమునర్పిరి. కల్యాణగృహముననేను వానిచేపభాషలనుండియు సదవధికలన్నిదియు, వాఁడుగాడిదలుగాను కుంబరియుఁజేసిదుఃఖించితిని. ఎట్టకేలకు దైవమువలంబించి, నామగఁడను చంబరవానిఁ బిలిచిరి, కాళికాలయముఁజేరి, కాశీస్తవమువర్చి నాశీరము విలియియ్య సమకట్టిరి. దేవిప్రత్యక్షమైన నామగని లిల్లవలచామరములు వ్రాసెను. వెంటనే నాధర్మయమృతము వర్షిండులాగున క్యామబాదంతక మొనరించవలెనని చెను. అయింబ, మదిమెచ్చివామగనిఁ గాళిదానుఁడను నామఁబొసంగెను. నేనొందితి. వెంటనే నాధర్మనాకు చందనఁబొసఁచి, విద్యాదానమునొసఁగిన జననియని, వస్తునఁబోషించెను. నేను భార్యయని యెంతగ విలిచులిసను చంబరవానికి భార్యపుకాని, నాకుఁగాదని, నిరాకరించి వెడలిపోయెను. నాపలిదియొగయు నైవనోపక విలాత్కార ముగఁబఱింప నుద్యమించితి. విచక్షనుండియో యొక మహాయోగిఁప్రత్యక్షుఁడై, నన్నాయుద్యమునుండి మరల్చిచేళ్ళై భారానగరంబుఁజేరుము నిన్నుకలించువాఁడే నీవలియని తెలిపివెళ్ళిపోయెను. తత్కారణంబుననే చేళ్ళైతిని. ఇదియు నా దుఃఖవర్తితము [అనుడు దుఃఖించును].

భోజా:— అమ్మా! నీతి దుఃఖంపకు. నీ తండ్రీ నా బావ. (కాళిదాసునిఁ జూచి) మహాకవి! ఈ పనిత తెలిపినవార్తలా నెడియైన నశీకమున్నదియో?

కాళిదా:— భోజనపాల! ఈ విషయమెద్దియు నాకు స్మరణమరాదు.

[వీరయోగి పొటఁ కాడుడు ప్రవేశించును. అందఱు సమస్కరించుచు.]

భోజా:— స్వామీ! చందనంబుతర్పించెక. తమయానలిరితిగ మహిషపురి రాజ్యంబు స్థాపించి, మహిషాసుర మర్దనిని, నచ్చటి పర్వతంబుపైఁ బ్రతిష్ఠించి, యా మైశూరురాజ్యమునందు నావంశమువారిని పదలి పిదప నా వీనతండ్రి వేడికోలువిని భారానగరంబుఁ జేరితిని.

మదన:— మహానుభావా! మీ యానలి ననుసరించి వారవనితపై యా పురిఁజేరి యిచట కుండితులనెల్ల నోడించితి. తుదకీ మహావికే నోటువదిలిని.

వీరయ్య:—మదననేవా! ఆ మహాకవియే నీవని.

కాళిదా:—స్వామీ! నేను ప్రహ్లాదమాయించను. నేళ్ళ నాకెటు పోనీ గృహీతయగును?

వీరయ్య:—కాళిదాసా! తెలిపెదను వినుము. ఈ నృపాలుడు బ్రహ్మయొక్క యంశము భరించిన వాడు. దుర్వాన కాపాతవాడుడై మానవజన్మ మెత్తినవాడు. సరస్వతి కాపాతవాడైయి కళ్యప్రసక్తుడు మహానకుడు ప్రదుషకౌతుకున భువిఁబుట్టెను. మహాన వాలుని కావనం బున విడిచిపోయిన కావనంబున జరిగెరవాండ్రా వాలుని బెంచిరి. ఆ ప్రదుషకుని నీవేను. ఈ మదననేన. దుర్వాసాంశమును భరించిన స్త్రీ పరివరయోగ దుఃఖం బెంతటి భేషికంబున నది యనుభవమున. తెలియటకున్ది, కావతకంబున భువిని బుట్టినది. ఆ కష్టమిత్రుని తెలిసి నది శత్రువు వండితుల్లకు మహాయుధులు. మీ శిల్లరిక భువిలోపునియుండి జగ్గ మగు దేవ భాషను వృద్ధికి దేవలెను. ఈ మదననేనను బ్రహ్మ్యవిధిని తెఱ్ఱియూడి గుణముననుండుము. నేర బోయివుచ్చెద.

[అంజలు నమస్కరించుట. వీరయ్యగారి విరక్త)మించును.]

భోజ:— ఇది యద్వియును దైవవిశేషితంబులు. [కాళిదాసునిఁ జూచి] మహాకవి! ఈ మదననేన నావిద్య. నీకువిచ్చిబ్రాహ్మ్యవిధిని వివాహంబొనర్చెద, తీరికీసుడియ నీవు నాకు జామాలత్రు.

కాళిదా:—భోజనృపాళా! నీ యానతి నావనింజంబైనను దాఁటను.

మం గ రం.

National Library,
Calcutta-27.

DHA000003224TEL